

ΓΙΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Ο ΔΡΟΜΟΣ

Γιὰ καθέναν πού είναι σὲ θέσι ν' ἀντιλαμβάνεται σωστὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, είναι φανερό πὼς δὲν ζοῦμε πιά στὸν αἰῶνα τῆς ἀρνήσεως, ἀν μ' αὐτὸ τὸν ὄρο ἐννοοῦμε τὴ θεωρητικὴ, δογματικὴ, ἀπιστία. Ἡ εὐδυνειδήτη κι' ἐντατικὴ ἐργασία τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης, ἔφερε πιά τ' ἀποτελέσματά της. Λίγοι ἰσχυρίζονται, σήμερα ἀκόμη, πὼς ἀπὸ θεωρητικούς, «ἐπιστημονικούς» καὶ «φιλοσοφικούς», λόγους ἐμποδίζονται νὰ πιστέψουν⁽¹⁾.

Κάποια ἄλλη δυσκολία θὰ συναγνῆση κανεὶς σήμερα στοὺς πολλούς: Καλά, σὰς λένε, νοιώθω πὼς ἡ ἰδέα ὅτι τάχα ἡ Ἐπιστήμη μπορεῖ ν' ἀποκλεισθῇ, ν' ἀποδείξῃ ἀσπῆρικτὴ τὴν πίστι, ξέρω πὼς ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀνοησία. Ἡ Ἐπιστήμη δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ πιστέψω. Ἄλλὰ τὸ ὅτι δὲν ἐμποδίζομαι, δὲν σημαίνει, φυσικά, πὼς ἐπίστερα κιόλας. Μεσολαβεῖ μεγάλη, πελώρια, ἀπόστασι—χάσμα μέγα. Θέλετε νὰ σὰς πῶ πὼς ἐσεῖς οἱ πιστοὶ εἴσαστε—γιὰ νὰ κάμω μιὰ πολὺ μέτρια μεταφορὰ σὲ κάτι κατανοητὸ ἀπὸ ὅλους—οἱ ποιηταί, ἐνῶ ἐμεῖς (ὄσοι δὲν ἔχουμε πιστέψει) εἴμαστε δεμένοι στὴν πεζότητα; Ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι. Λοιπόν. Ἐμεῖς βρισκόμαστε κολλημένοι στὴν πεζὴ πραγματικότητα, σ' αὐτὰ τὰ λέντε—δέκα χειροπιαστὰ πράγματα τοῦ κόσμου αὐτοῦ, προσ-

γειωμένοι ὀλότελα, ἀνίκανοι νὰ πετάξουμε. Θέλετε νὰ προχωρήσω ἀκόμα περισσότερο; Σὰς λέω λοιπὸν πὼς σὰς ζήλη εὐ ο υ μ ε, ἐσὰς πὸν πετᾶτε στὸν κόσμο τῆς πίστεως, ἐνῶ ἐμεῖς νοιώθουμε τὰ πόδια μας βαρεῖα, κολλημένα στὴ λάσπη τῆς γῆς. Στραβοὶ δὲν εἴμαστε. Βλέπομε—λοιπὸν—βλέπομε, μονάχα; ἢ γουρλώνομε τὰ μάτια μας τόσα, ἀπὸ θαυμασμὸ κι' ἀπὸ ζήλεια ἀκόμα; Βλέπομε λοιπὸν τὴν εὐτυχίαν σας. Πάει νὰ φύγῃ ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν σὰς βλέπῃ ἔτσι χαρούμενος, εὐτυχισμένους, ἐνῶ κι' ἐσεῖς κι' ἐμεῖς βράζομε στὸ ἴδιο καζάνι. Θάθελε κανεὶς νὰ πῆ πὼς εἴσατε παλαβοί, γιὰ νὰ βοηθῇ μιὰ ἐξηγήσι—ἀλλὰ τὸ χειρότερο γιὰ μᾶς εἶναι πὼς ξέρομε ὅτι τάχετε τετρακόσια. Μὴ κυττᾶτε λοιπὸν πὸν δὲν σὰς τὸ λέμε. Στὸ βάθος γίνεται νὰ μὴ σὰς ζηλεύομε; Καὶ γίνεται νὰ μὴ θέλωμε κι' ἐμεῖς νὰ πετάξομε;

Αὐτὰ θάλεγε σ' ἓνα ξέσπασμα εὐλικρινείας ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος. Οἱ πιστοί, ὄσοι προηγήθηκαν ἀπ' αὐτὸν στὴ χριστιανικὴ πίστι, ξέρουν πὼς δὲν ἀντιλαμβάνεται σωστὰ τὰ πράγματα (ὅπως κι' αὐτοὶ ἄλλωστε, τὸν καιρὸ πὸν ἦσαν στὴν θέσι του), ἀλλὰ νοιώθουν πὼς στὸν τύλο αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ φ ε ι λ έ τ α ι.

Ἐίπαμε παραπάνω πὼς ὁ φίλος μας δὲν ἀντιλαμβάνεται σωστὰ τὰ πράγματα.

Πρῶτα—πρῶτα παρ' ὄλη τὴν ἐκτίμησιν πὸν ἔχομε γιὰ τὴν ἀληθινὴ ποίησιν,

(1) Ὁ ἀναγνώστης θὰ θυμηθῇ, πάνω σ' αὐτό, τὴν προσπάθειαν τῶν «Δακτίνων»—κοντὰ δέκα χρόνια τώρα—κορυφωμένην στὴ γνωστὴ «Διακρύψις τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων».

θᾶπτερε νὰ τονίσουμε πὸς στή σχέση πὺν συνδέει τὴν ποίησι μὲ τὴν πεζότη-
τα δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ κανεὶς ἀναλογί-
ες γιὰ τὴ σχέση πὺν ἔχει ἢ πίστι μὲ τὴν
ἀπιστία. Δὲν ξεφεύγει καθόλου ἀπὸ τὴν
πραγματικότητα ὁ πιστός. Ἰσα-ἴσα αὐ-
τός εἶναι ὁ ἀληθινὰ πραγματιστής, γι-
ατὴ ἀνεβαίνει στὴν ὀλοκλήρωμένῃ
πραγματικότητα, ἐνῶ ὁ ἀπιστος δὲν θέ-
λει νὰ ξέρη παρὰ ἓνα κομμάτι τῆς.
Ἄλλ' ἀκόμα σπουδαιότερη εἶναι ἡ ἀκό-
λουθη παρατήρησι: "Ὅταν δὲν ἔχη κα-
νεὶς μέσα του κάτι πὺν νὰ τὸν ἐμποδί-
ζη νὰ δεχθῆ τὴ χριστιανικὴ πίστι, θᾶ-
χῃ κιάλας ἀπὸ μιὰν ἄποψι πιστέψει! Δὲν
εἶν' ἀλήθεια πὸς ἀπὸ τὴν ἔλλειψι ἐμπο-
δίων ἴσαμε τὴ θετικὴ πίστι ὑπάρχει χά-
σμα. Ἡ πίστι θ' ἀπλωθῆ ὀλοτρόγυρα-ὀ-
πως τὸ νερὸ πὺν χύνεται σὲ μιὰ ὀριζόν-
τια ἐπιφάνεια-ὄπου δὲν ὑπάρχουν ἐμπό-
δια, φανερὰ ἢ κρυμμένα. Καὶ μιὰ δεύ-
τερη παρατήρησι: "Ὅταν ἡ ἀνθρώπι-
νῃ ψυχῇ βρίσκεται στὴν κανονικὴ
τῆς κατάστασι, τίποτε δὲν τὴν ἐμποδί-
ζει νὰ πιστέψῃ. Τὰ ἐμπόδια αὐτὰ δὲν
ἀποτελοῦν τὴν κανονικὴν κατάστασι,
ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀκριβῶς στὴν κανο-
νικὴν κατάστασι ἀνωμαλί-ες.

Αὐτὲς οἱ δύο παρατηρήσεις διατυ-
πώνονται ἐδῶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀναπό-
δεικτες. Ἄς διατηρήσῃ καθένας, πρὸς
τὸ παρόν, τὶς ἐπιφυλάξεις του. Δὲν βλά-
πτει. Διατυπώνονται ἀπὸ τώρα, μόνο
γιὰ συστηματικούς λόγους, γιὰ νὰ γί-
νῃ εὐκολώτερα κατανοητὸ ἐκεῖνο πὺν
θέλομε νὰ εἰποῦμε. Κι' ἔτσι ἄλλωστε ἂν
ὑποτεθῆ πὸς εἶναι τὰ πράγματα, τὸ ἐ-
ρώτημα πὺν μᾶς ἔθεσε ὁ ἄγνωστος φί-
λος πὺν συζητεῖ μαζί μας, ἀλλάζει ροῦ-
χο, ἀλλὰ στὴν οὐσία του μένει τὸ ἴδιο:
«Ποιὰ εἶναι τὰ ἐμπόδια πὺν δὲν ἀφί-
νουν τὴν πίστι νᾶρθῃ καὶ σ' ἐμένα; Πὸς
θὰ μοροῦσα νὰ τὰ βγάλω ἀπὸ τὴ μέ-
ση;»

Λοιπὸν τὰ ἐμπόδια αὐτὰ ἀπὸ μιὰ γε-
νικώτερη ἄποψι ἐνώνονται σὲ ἓνα μο-
νάχα: Θεώρησι τῆς ζωῆς, «πεποθή-
σει», «ἀρχῆς», ὅπως λέμε, θετικὰ ἀν-
τίθετες (σὲ περισσότερα ἢ σὲ λιγώτε-
ρα θέματα) πρὸς τὶς χριστιανικὲς ἀν-
τιλήψεις. Ὅπου ὑπάρχει ἀνθρωπος ἔ-
ξω ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστι-προσοχῆ,
ὅμως: αὐτὸ τὸ ἔξω ἀπὸ τὴν χριστιανι-
κὴ πίστι δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλο νὰ
διαγνωσθῆ!-ἐκεῖ σίγουρα ὑπάρχει θε-
τικὴ ἀντίθεσι πρὸς τὴν πίστι αὐτῆ.
Κι' ὅπου δὲν ὑπάρχει στυμένο ἐμπόδιο,
κανόνι γυρισμένο κατὰ τὴ Χάρι, ἐκεῖ
θὰ τὴν εὐθῆς κιάλας πλούσια σκορπισμέ-
νῃ. Μόνον ὅσοι κατὰ κάποιον τρόπο τὴν
πολεμοῦν, βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὰ χαρί-
σματά τῆς. Κανένας δὲν τὴν στερεῖται
ἀνεύθυνα.

Ἄντι νὰ ζητήσῃ ἐπιχειρήματα θεω-
ρητικὰ γιὰ νὰ πεισθῆ ὁ φίλος συζητη-
τῆς, μπορεῖ νὰ μεταχειρισθῆ κάτι καλύ-
τερο-καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ πὺν ἔβαλαμε ἀ-
ποτελεσματικώτερο-δηλαδὴ τὸ πείραμα.
Ἄς δοκιμάσῃ στὸν ἑαυτό του, νὰ βρῆ
(ἀφοῦ νοιώθῃ καὶ λέει πὸς δὲν εἶναι
πιστός) πὸν κρύβεται μέσα του ἡ ἀν-
τίθεσι πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστι.

Γιὰ νὰ βοηθήσωμε τὴν ἔρευνα, ἄς
περιγράψωμε τὴν ψυχικὴ στάσι τοῦ ἀν-
θρώπου πὺν δὲν βρίσκεται σὲ ἀντί-
θεσι μὲ τὴν πίστι.

Μὲ δύο λόγια κιάλας: Δὲν θᾶχῃ
ζάμει Θεὸ τὸν ἑαυτό του.
Τριγυρισμένος μέσα στὸν κόσμο ἀπὸ τό-
σα θαυμάσια, τόσα ἄγνωστα καὶ τόσα
μεγάλια, θὰ νοιώθῃ σὲ σύγκρισι μ' αὐ-
τὰ τὴ μικρότητά του. Δὲν θὰ χάνῃ στὰ
μάτια του ὁ ἑαυτός του τὴ σημασία του,
μὲ τὴν ἔννοια πὸς θὰ τὸν ἀμελήσῃ. Ὁ
ἑαυτός του εἶναι-ὀτι κι' ἂν γίνεται τρι-
γύρω του-ὁ ἑαυτός του. Τὸν ἑαυτό του
ἔχει. Αὐτὸν κουμαντάρει. Αὐτός εἶναι.

Ἄλλὰ δὲν ὑπάρχει μόνον αὐτός.

Υπάρχουν τόσα ἄλλα τριγύρω του⁽²⁾. Αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο ποὺ τὸν περιβάλλει, τοῦ δίνει κάποιο δέος-ποὺ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι φόβος-νὰ τὸ εἰποῦμε καλύτερα: κάποιο σεβασμὸ, κάποια εὐλάβεια. Ἀντιμετωπίζει ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ εὐλάβεια τὸ θέαμα ποὺ ἀπλώνεται μπροστὰ στὰ μάτια του, τὸ θέαμα τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ζωῆς. Ἄν ἀμφιβάλλη κανεὶς γιὰ τὴν κανονικότητα ποὺ ἔχει μὴ τέτοια στάσι ἀπέναντι στη Ζωή, ἂς σκεφθῆ τὸν ἀντίθετο τύπο, ἐκείνου ποὺ δὲν ἀπορεῖ γιὰ τίποτε, δὲν θαυμάζει τίποτε, ἀλλὰ τὰ ξέρεي ὅλα. Δὲν θά-ναι καταντλ... ζῶο ἢ χαζός, ἕνας τέτοιος;

Ἡ στάσι τῆς εὐλάβειας (ποὺ ἄλλοιῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν εἰπῆ ταπεινωσι) ἔχει καὶ δυὸ πιδ συγκεκομημένες ἐκδηλώσεις. Ἡ μὴ εἶναι πὼς ὁ ἄνθρωπος μας θὰ βλέπῃ εἰδικώτερα καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, θὰ βλέπῃ τὸν διπλανό του. Θὰ τὸν βλέπῃ-καὶ θὰ τὸν ὑπολογί-ζῃ. Δὲν θὰ τὸν νομίζῃ μυῖγα μπροστὰ στη μεγαλειότητά του. Θ' ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸ του⁽³⁾, ἀλλὰ ὄχι εἰς β ἄ ρ ο ς τοῦ ἄλλου. Δὲν θὰ θέλῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τὴν εὐχαιρίστησι ποὺ κοστίζει σ' ἕναν ἄλλο ἀντίστοιχη λύπη. Καὶ εὐτῶχος δὲν εἶναι ἀπαραίτητο, μοιραῖο, τὴν κάθε μας χαρὰ νὰ τὴν κλαίῃ κάποιος ἄλλος.

(2) Γίνεται κίβλας φανερὸ πὼσο κανονικὴ εἶναι ἡ στάσι αὐτὴ καὶ πὼσο ἀνώμαλη ἡ στάσι ἐκείνου ποὺ ἀγνοεῖ καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅλα τὰ γύρω.

(3) Εἶπαν πὼς ὁ Χριστιανισμὸς κάνει τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀγαποῦν μόνο τοὺς ἄλλους καὶ νὰ παραμελοῦν τὸν ἑαυτὸ τους. Ποιός; Ὁ Χριστιανισμὸς, ποὺ τὴν ἀγάπῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τὴν πῆρε μέτρο τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἄλλους («καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»). Θεο-ἀζει βέβαια τὸν ἑαυτὸ του ὁ Χριστιανός, στὰν ἡ ὄρα τὸ καλέση. Μὰ ὄχι γιατί δὲν ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸ του! Ἄλλο ἔλλειψι ἀγάπης κι' ἄλλο θυσία! Τῆ νοιῶθει αὐτὴ τὴ διακρίσει ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ. Μὰ μόνο αὐτὴ.

Μποροῦμε ὅλοι μας νάχουμε ἀ ρ κ ε τ ἄ, κι' ἀντὶ τὴν ἀπόλαυσί μας νὰ τὴν φαρμακώνη (γιατὶ δὲν γίνεται νὰ μὴν τὴν φαρμακώνη, ὄρες-ὄρες τοῦλάχιστον) τὸ ὅτι θὰ τὴν ἔχουμε κλέψει, θὰ τὴν αὐξάνῃ καὶ θὰ τὴν ἀμορφαίνῃ μ' ἄλλου εἶδους γλυκύτητα τὸ ὅτι κι' οἱ ἄλλοι τριγύρω μας θὰ τὴν χαίρονται ὁμοια μ' ἐμᾶς.

Ἡ δευτέρη συγκεκομημένη ἐκδήλωσι τῆς εὐλάβειας θὰ εἶναι κάποια συναίσθησι πὼς στὸν ἐγωϊσμὸ μας (φυσικὸ καὶ δοσμένο) δὲν βάζει ὄρια μονάχα τὸ ὅτι καὶ τόσοι ἄλλοι ἄνθρωποι ζοῦνε κοντὰ σ' ἐμᾶς. Κι' στὰν ἀκόμα δὲν πρόκει-ται νὰ βλάψουμε ἄλλον ἄνθρωπο, νοιῶ-θουμε πὼς ἐμποδιζόμεστε νὰ κάμουμε κά-τι ποὺ προσβάλλει τὴν ἀνθρώπινη ἀξι-οπρέλεια. Νοιῶθουμε πὼς μέσα μας κατοικεῖ καὶ κάποια ὑπαρξὶ εὐγενικιά, ἀ-ξιοσέβαστη (κι' ἂς εἶναι κι' αὐτὴ ὁ ἑ-αυτὸς μας), ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὴν διασύρωμε καὶ νὰ τὴν ἐξευτελίσωμε. Ἀ-κόμα πιδ πέρα, πὼς ἔχομε στὴ ζωὴ μας κάποιον προορισμὸ, ποὺ ξεπερνᾷ τὸ ἀπλὸ καθημερινὸ χόρτασμα τοῦ ἐγωϊ-σμοῦ μας, τοῦ ἔστω καὶ ἀκίνδυνου γιὰ τοὺς ἄλλους.

Ἐτελειώσαμε. Αὐτὴ εἶναι, πάνω κά-τω, ἡ στάσι ποὺ δὲν παρουσιάζει θ ε τ ι κ ἡ ἀντίθεσι πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστι. Μ' αὐτὴν γι' ἀχνάρι μπορεῖ κανεὶς νὰ βοῆ στὸν ἑαυτὸ του συγκεκομη-μένες ἀντιθέσεις, ἂν ἔχη. Πρέπει μονά-χα νὰ προσθέσωμε πὼς γιὰ νὰ μὴ βροί-σκεται κανεὶς σὲ πόλεμο μὲ τὴ χριστιανικὴ πίστι, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νάχη καὶ θ ε τ ι κ ἄ τὴν παραπάνω στάσι. Ἄρκει νὰ μὴν ἔχη τὴν ἀντίθετη, σὲ ὀ-ποιαδήποτε πλευρά. Ἄρκει, ἔστω, ν' ἀ μ φ ι β ἄ λ λ η. Νά, γι' αὐτὸ ἦταν χρή-σιμη ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἡ διατύ-πωσι: «Ἡ χριστιανικὴ πίστι θὰ καταλά-βῃ μόνῃ τῆς τὸν χῶρο ποὺ δὲν τῆς εἰ-

ναί ἐμποδισμένοι».

Ὁ φίλος λοιπὸν ποῦ μᾶς λέει πὼς «δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψῃ στὸ θαῦμα», θὰ πρέπει νὰ βρῆ τὴ δική του κριμμένη θετικὴ ἀντίθεσι πρὸς τὸν Χριστιανισμό, μὲ τὴ βεβαιότητα πὼς ὑπάρχει καὶ πρέπει νὰ τὴν εὑρῃ. Θέλετε ἴσως ἓνα ἀκόμη βοήθημα, πῶς συγκριμένο, χειροποιαστό-ἓνα κ' ἓνα κάνουν δύο; Κάτι ποῦ νὰ σὲ βάζῃ νὰ σκεφθῆς μὲ συνέπεια καὶ ν' ἀντιληφθῆς τί ἔχεις, τί σοῦ συμβαίνει καὶ ἀπωθεῖς ἔτσι σὰν «ἐκ τῶν προτέρων» τὴ χριστιανικὴ θεώρησι τῆς ζωῆς; Ὑπάρχει τὸ βοήθημα ὅπως ἀκριβῶς τὸ θέλετε-ἐλπίζω μόνον νὰ μὴ σοιᾶρη μερικούς; Εἶναι ὁ «ἠθικὸς νόμος» (*).

Ἄλλὰ ἐδῶ εἶναι ἀπαραίτητη μία ἐξήγησι: Δὲν θὰ κνττάξετε νὰ βρῆτε ἂν ἡ ζωὴ σας παρουσιάζῃ ἀντίθεσι πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο. (Τίνος ἡ ζωὴ δὲν παρουσιάζει μικρότερη ἢ μεγαλύτερη ἀντίθεσι πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμο; Ἄν ἦταν ἔτσι δὲν θὰ ὑπῆρχε ἄνθρωπος, ποῦ νὰ μὴ βροῖσκαται σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴ χριστιανικὴ πίστι). Ἐδῶ πρόκειται γιὰ πίστι ἀντίθετη στὸν ἠθικὸ νόμο. Θὰ βρῆτε λοιπὸν ἂν ἔχετε ἀντιλήψεις, ιδέες, ἀντίθετες πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἂν κατορθώνετε, ἢ ἂν κατορθώνετε πάντα, νὰ ζῆτε, σύμφωνα ἢ ὄχι μὲ τὴς ἀρχές σας (**). Κοντολογῆς,

(*) Ὁ ἠθικὸς νόμος δείχνει περισσότερο συγκριμένα πὼς θέλει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος ποῦ θάχῃ τὴ «στάσι ζωῆς» ποῦ περιγράφουμε. Τὴς ἐπιταγές του φτάνει γιὰ νὰ τὴς δικαιολογήσῃ ἢ στάσι τῆς εὐλάβειας, τὸ νὰ ὑπολογίζουμε καὶ τὸν διπλάνο μας, καὶ ἢ συναίσθησι τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

(**) Στὴς στήλας τῶν «Ἀκτίνων» ἔχει συστηματικὰ ἐκτεθῆ ἡ κοινωνικὴ, ἡ ἀγωνιστικὴ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς τελειότητος. Ὁ χριστιανικὸς, ὁ καλὸς ἀγῶνας, αὐτὸς εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Πρβλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Π. Μελέτη, Πραγματικότητες

ὁ φίλος ποῦ «δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψῃ στὸ θαῦμα» θὰ πρέπει νὰ βρῆ πὼς κάπου «δὲν συμφωνεῖ» μὲ τὸν ἠθικὸ νόμο.

*

Ὡς ἐδῶ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς φτάνει ὁ σκοπὸς ποῦ ἐβάλαμε στὴν ἀρχή, ἀφοῦ θὰ ἰδῆ στὴν πράξι ὁ φίλος συζητητῆς, πὼς δὲν εἶναι ἀλήθεια ὅτι βροῖσκαται ἔξω ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό ἐπειδὴ «δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψῃ στὸ θαῦμα». Θὰ βρῆ μέσα του κατὰ ἄλλο, κάτι πολὺ πῶς οὐσιαστικὸ, πρακτικὸ, ποῦ τὸν ἐμποδίζει νὰ πιστέψῃ. Αὐτὸ τὸ «κάτι ἄλλο» εἶναι ὁ πραγματικὸς λόγος, καὶ ὄχι «τὸ θαῦμα».

Ἄλλὰ τὸ χρέος μας ἀπέναντι του δὲν ἐπληρώθηκε, ἂν εἶναι ἄνθρωπος ποῦ ψάχνει μὲ εὐκρίνεια. Θὰ μπορούσε ἀκόμα νὰ εἰπῆ κανεὶς πὼς ἡ «διαφορὰ μας», ἡ ἀντίθεσι του πρὸς τὴν χριστιανικὴ πίστι, δὲν «παίρνει νερό», ὅτι δηλαδὴ μονάχα ἡ ζωὴ, μὲ τὴν πείρα ποῦ δίνει, μπορεῖ νὰ μεταβάλλῃ παρόμοιες καταστάσεις. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἔτσι: Ὁ φίλος μας κατὰ βάθος δὲν διαφωνεῖ πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο, γιατί καὶ ἐνῆνας δὲν μπορεῖ νὰ διαφωνῇ πρὸς τὸν ἠθικὸ νόμο κατὰ βάθος. Γιὰ ν' ἀποφύγουμε τοὺς ἀνεξάρητους ἀφορισμούς, ποῦ μπορεῖ νάναί κάποτε ριψοκίνδυνοι, ἄς ποῦμε καλύτερα πὼς οἱ περισσότεροι ἀπὸ κείνους, ποῦ λένε πὼς διαφωνοῦν μ' αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴν ἐπιταγὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου μεταχειρίζονται τὴν εἰκονικὴ αὐτὴ διαφωνία σὰν πρόφασι, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν πράξι τους, τὴ ζωὴ τους, ποῦ δὲν θέλουν ἢ δὲν μποροῦν νὰ τὴ συμμορφώσουν πρὸς τὴν ἠθικὴ αὐτὴ ἐπιταγὴ. Τὴς περισσότερες φορές ἡ «διαφωνία» δὲν εἶναι πα-

ρὰ ἕνας τρόπος ἀμύνης. Στὴν ἀπαίτησι τῆς συνέπειας, ποὺ γυρίζει κατ' ἀπάνω τοὺς ὁ ἑαυτὸς τοὺς, ἀλλὰ πὺ πολὺ τὸ κοινωνικὸ πλῆθος-ἐχθρικό, χωρὶς συμπάθεια, ἔτοιμο νὰ σαρκάσῃ, κι' ἄς πέφτῃ τὸ ἴδιο σὲ χειρότερα παραστρατήματα-μεταχειρίζονται γι' ἀσπίδα προστατευτικὴ τὴν εἰκονικὴ αὐτὴ διαφωνία: «Δὲν εἶναι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ ζήσω σωστά, δὲν εἶμαι ἀποτυχημένος. Ἔτσι πὺ ζῶ ἐγώ, αὐτὸς εἶναι ὁ σωστός τρόπος ζωῆς».

Πρέπει λοιπόν, ἂν ὁ φίλος συζητητῆς ποθῇ πραγματικὰ νὰ ἰδῇ τὴν ἀλήθεια γυμνή, νὰ μὴ περιορίσῃ τὴν ἔρευνά του σ' ὅτι εἶναι ἔξω ἀπ' αὐτόν. Τὸν προβολέα τῆς ἀντικειμενικῆς ἔρευνας θὰ τὸν γυρίσῃ πρὸς ὄλες τὶς μεριές-καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του. Κι' ἀφοῦ ἡ συζήτησι, ἡ ἀνάγκη, τόφερε νὰ χειρίζεται νὰ μάθῃ τί πραγματικὰ συμβαίνει μέσα του, πρέπει νὰ πάρῃ τὴν ἀπόφρασι νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴ θαρραλέα αὐτὴ βουτιά, μέσα ἀπὸ καλύμματα, προσφάσεις, δικαιολογίες, νὰ βοῆ-ἔχι τί πιστεύουν οἱ ἄλλοι-τί πιστεύει αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀλλὰ τί πραγματικά, κατὰ βάρθους, πιστεύει. Ὅχι τί λέει, ἢ καὶ νομίζει, πὺς πιστεύει.

Τὴ βουτιά αὐτὴ θὰ τὴν ἐπιχειρήσῃ μόνος του. Τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ χαρὰ ποὺ φέρνει στὴν ψυχὴ τὸ νὰ ἰδῆς τὴν ἀλήθεια, μονάχος θὰ τὴν κερδίσῃ, παληκαρία. Μποροῦμε ὅμως διπλὴ βοήθεια νὰ τοῦ δώσωμε:

Πρῶτα-πρῶτα, φίλε, ἐδῶ, ὅταν βρίσκεσαι ἀντιμέτωπος μὲ τὸν Χριστιανισμό, δὲν ἔχεις ἀνάγκη νὰ δικαιολογηθῆς, νὰ σώσῃς τὴν ἀξιοπρέπειά σου, φτιάνοντας τὴν κοσμοθεωρία σου ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα σου. Καταλαβαίνω πέρα γιὰ πέρα τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τῆς ἀμύνης-ζητῆς κάπου νὰ στηριχθῆς. Ἀλλὰ τώρα,

ἔχοντας ἀπέναντί σου τὸν Χριστιανισμό, τί ἀνάγκη νὰ ζητᾷς δικαιολογίες, καὶ μάλιστα, τεχνητές, τὴ στιγμὴ ποὺ δὲν σὲ βλέπει παρὰ μονάχα ὁ καλὺτέροσ σου συνήγορος, ὁ πὺ δυνατὸς ὑποστηρικτῆς, ποὺ μεταχειρίζεται μάλιστα γι' αὐτὸ ὄχι φτειαχτῆς δικαιολογίες ἀλλὰ τὴν ἀληθινὴ, χειρομαστῆ, πραγματικότητα; Μπροστά στῆς μάνας του τὴ ματιά δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἀνάγκη ἀπὸ δικαιολογίες καὶ συνηγόρους, ἀφοῦ ἡ ἀγάπη τῆς μάνας ὄλα τὰ νιώθει κι' ὄλα τὰ συμπονεῖ. Ἀλλὰ τί ἀναλογία μπορεῖ νὰ δώσῃ ἢ εἰκόνα αὐτὴ, ὅταν πρόκειται νὰ δείξῃ πὺς σὲ κυττάζει, ἐσένα, τὴ ζωὴ σου, τὶς ἀποτυχίες σου, Ἐκεῖνος ποὺ εἶπε πὺς γιὰ τοὺς «ἁμαρτωλοὺς» ἦρθε καὶ σταυρώθηκε; Ἐκεῖνος ποὺ τόσο ἔκανε παρέα μὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὥστε ἔφθασε νὰ τὸν κατηγορήσουν ὅτι μετὰ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει; Καὶ ποῖος φάνηκε στὸν κόσμο μεγαλύτερος ὑποστηρικτῆς τοῦ ἀδύνατου ἀνθρώπου ἀπὸ Ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἐκερανοβόλησε παρὰ τὸν φαρισαϊσμό; Λοιπόν, τί νὰ τὶς κάμωμε τὶς ψευτοδικαιολογίες μας μπροστά στὸν ἔξοχο αὐτὸν ὑποστηρικτῆ; Ἐδῶ βρίσκεσαι ἀνάμεσα σὲ φίλους καρδιακοὺς. Τί τὰ θέλεις τὰ ὄπλα καὶ τὰ μαχαίρια;

Ἡ ἄλλη βοήθεια εἶναι ἕνας ἀπλὸς, πολὺ πρακτικὸς τρόπος νὰ ξεφύγῃς ἀπὸ τὸν ἐπικίνδυνο ὑποκειμενισμό τῶρα ποὺ θέλεις νὰ βοῆς ἂν πραγματικὰ, κατὰ βάθος, διαφωτῆς μὲ τὸν ἠθικὸ νόμο. Λοιπόν, μὴ στήνῃς ὄλοένα μπροστά σου τὸν ἑαυτὸ σου. Σκέψου, ὅπως εἶναι καὶ τὸ σωστό, ὅτι τὸν ἠθικὸ νόμο τὸν συζητᾷς ἀπὸ τὴ στιγμὴ σὰν ἕνα ἀντικειμενικὸ, γενικὸ, μέτρο ζωῆς. Αὐτὸ τὸ ἀντικειμενικὸ μέτρο ζωῆς θὰ πρέπη, φυσικά, νὰ ἰσχύῃ καὶ γιὰ σένα-ἀλλὰ τώρα, αὐτὴ τὴ στιγμὴ ποὺ συζητοῦμε, ἔχασε τὸν ἐ-

αὐτό σου, πὲς πὼς δὲν ὑπάρχεις. Γιατί ἄλλοιῶς, ὅλη τὴν ὥρα ποὺ ἐσὺ θὰ ζητᾷς τί εἶναι ἀντικειμενικά σωστό, ἐκείνος θὰ σὲ τραβάη ὀλοένα ἀπὸ τὸ μανίκι καὶ θὰ σοῦ ψιθυρίξῃ: «Κύττα νὰ κάνης στραβά μάτια. Μὴν πῆς ὅτι ὁ Ἀ τρόπος ζωῆς εἶναι σωστός. Γιατί αὐτὸς εἶναι δύσκολος, στενόχωρος, κι' ὅσες φορὲς κύτταξες νὰ τὸν ἐφαρμόσης στὸν ἑαυτό σου, δὲν τὰ κατάρρερες».

«Μὰ καλιὰ», θὰ πρέπει νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ ὁ φίλος μας, «τί σγέσι ἔχει ἂν κάτι εἶναι δύσκολο, ἢ ἂν ἐγὼ τὸ κατάφερα; Ἐδῶ θέλωμε νὰ βροῦμε τί εἶναι σωστό, τί πρέπει νὰ γίνεται. Ἄς βροῦ τὸ σωστό-κι' ἄς πῶ, ἔστω, πὼς ἐγὼ δὲν τὸ θέλω αὐτὸ τὸ σωστό. Ἐπὶ τέλους, τότε θ' ἀνασάνω πλατεῖα μέσα στὴν Ἄλγίθεια. Δὲν θ' αὐτοκοροιδεύομαι, τοῦλάχιστον.

Ἄς στήσῃ λοιπὸν μπροστά του, ὁ φίλος συζητητής, ὄχι τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἕναν φανταστικὸ ἄνθρωπο κι' ἄς ἀποφασίσῃ νὰ γίνῃ νομοθέτης τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴ ζωῆ. Ἄν κάμῃ τὴ δουλειὰ αὐτὴ μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα ποὺ εἴπαμε, θὰ βροῖ πὼς εἶναι σύμφωνος μὲ τὸν ἠθικὸ νόμο.

*

Νὰ φρήνῃ λοιπὸν ἡ θετικὴ ἀντίθεσι πρὸς τὴ χριστιανικὴ πίστι. Νὰ πάψῃ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος νὰ διώχῃ πέτρα, καὶ μάλιστα μὲ πείσμα καὶ ἐχθρότητα, τὴν πίστι καὶ νὰ ξεκαθαρίσῃ, μήπως ἐμποδίζεται νὰ πιστέρῃ ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ του στάσι ἀπέναντι στὸν ἠθικὸ νόμο. Αὐτὴ εἶναι ἡ δυσκολία. Μόλις φρήνῃ ἀπὸ τὴ μέση ἡ δυσκολία αὐτὴ, μὴ ρωτᾶτε πᾶ πὼς θάρθῃ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ πίστι. Θάρθῃ ἔρθῃ ἐκεί καὶ ἡ ἀγάπη-κι' ἄλλωστε αὐτὸ εἶναι δουλειὰ δική της: Νὰ μὴ φέρῃ τὴν Ἀγίαν τῆς στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δέρονται στὸ σκοτάδι-ὅταν ὁ ἄνθρωπος δὲν τῆς ἔχει ἀνοίξει πόλεμο; Μὰ αὐτὴ, ἡ Πίστι, ἡ Χάρι, κι' ὅταν ἀκόμα τὴν πολεμᾷ με, ἀντιστέκεται, ζητάει νὰ βροῖ μέσα μας τόπο ν' ἀκουμπήσῃ, νὰ βροῖ στὴν ψυχὴ μας κάτι ἴσιο, κάποια ἀγαθότητα, κάποια ἀξία, νὰ στηριχθῇ ἐκεῖ κι' ἔτσι νὰ μᾶς φέρῃ τὰ δῶρα της. Ἄγωνα κάνει, νὰ μᾶς κερδίσῃ, δηλαδὴ νὰ μᾶς δώσῃ εὐτυχία, ἀγὼνα καταπληκτικὸ, θαυμάσιο-φτάνει μόνο νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ τὸν ἀντιληφθῇ. Καὶ νὰ μὴν ἔρθῃ ὅταν τῆς ἔχωμε ἀφήσει ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα; Γιατί ἡ Χάρι δὲν εἶναι, βέβαια, κάτι νερό-τί θὰ τὴν χρειάζωμαστε τότε; γιὰ φιλολογία; Εἶναι κάτι θεοζώντανο, εἶναι ἡ Ζωὴ ἡ ἴδια, ἡ Μεγάλῃ Ζωὴ, ἡ ὀλόκληρη ζωὴ.

N. ΒΑΣΣΑΜΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Η σημερινή σκληρή πραγματικότητα κάνει την έρευνα της ιστορίας, έρευνα πολύ επίκαιρη, ίσως πιά επίκαιρη από την έρευνα που γίνεται στους άλλους επιστημονικούς κλάδους, που σ' αυτούς ο άνθρωπος πριν από λίγα χρόνια εστήριξε ολόκληρη την προοπτική του μέλλοντός του. Ο μοντέρνος άνθρωπος κουράστηκε πιά από τις στομφώδεις αναγγελίες για τις επιτυχίες των φυσικών επιστημών και της τεχνικής. Μέσα στη σημερινή αγωνιώδη ατμόσφαιρα, ο πόθος του να μάθη την ακριβή δομή των ατόμων ή να εισδύση στα μυστήρια της θεωρίας της σχετικότητας, έχει πολύ μειωθεί. Αντίθετα, τον έλκει: το κάθεται που θα μπορούσε να τον βοηθήσει να βγεί από τον σημερινό λαβύρινθο, ή που θα μπορούσε να τον κατατοπίσει σχετικά με την κατεύθυνση που πρέπει να δώσει στη μελλοντική του πορεία. Κι' αυτό, βέβαια, τον φέρνει στη μελέτη της ιστορίας. Πίστεψε πως ή εποχή του ήταν πρωτοφανής και ανεξάρτητη από το παρελθόν, τις ιδέες και τις πεποιθήσεις που το κυβερνούσαν. Και να που βρίσκεται τώρα στην ανάγκη να κυττάξει το παρελθόν.

Είναι όμως φανερό πως ή μελέτη αυτή της ιστορίας θα μάς δώσει την Α ή Β εικόνα, ανάλογα με τα κριτήρια που θα υιοθετήσουμε, ή με την άφετηρία από όπου θα ξεκινήσουμε (*). Και ή ιστορική έρευνα δεν μπορεί παρά να ξεκινήσει α-

πό τον δημιουργό και διαμορφωτή των ιστορικών γεγονότων, τον άνθρωπο. «Πάντων πραγμάτων» και μάλιστα της ιστορίας «μέτρον άνθρωπος». Την ιστορία την γράφουν οι άνθρωποι. Και μάλιστα οι άνθρωποι σαν υπεύθυνες και ελεύθερες προσωπικότητες, με την έννοια βέβαια της εθόνης και της ελευθερίας που ανήκει στην ανθρώπινη φύση. Δεν έχουμε την πρόθεση να εξετάσουμε εδώ, αν, σύμφωνα με την γνωστή άποψη του Carlyle, ή ιστορία γράφεται από ωρισμένες μεγάλες μορφές ή αν είναι αντίθετα σωστό πως την ιστορία την γράφουν οι μάζες. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι το ότι ή ιστορία γράφεται με στοιχεία τή δράσι των ατόμων και ότι αυτό που λέμε ιστορική δράσι ή πράξι, δεν είναι παρά ή συνισταμένη ή καλύτερα ή σύνθεσι του άπειρου πλήθους των μερικών δράσεων, που συντελούνται από τα άτομα. Παίρνοντας μία τέτοια βάση που μάς παρέχει ή θεώρησι της ίδιας της πραγματικότητας, αντιλαμβανόμαστε ευκολα, πως δεν μπορούμε να έρημνεύουμε κανένα από τα ιστορικά γεγονότα, με αξίωσι μιας βαθύτερης κατανοήσεως, αν δεν καθορίσωμε έστω και σε γενικές γραμμές τα βαθύτερα αίτια, που από τή μιὰ μεριά κινούν τον άνθρωπο σε δράσι και από την άλλη διαμορφώνουν τή δράσι αυτή και της δίνουν την α ή β κατεύθυνσι.

* Εκείνο που δίνεται κατ' αρχήν στον άνθρωπο, από τή γέννησί του κι' έλας, από τή στιγμή που αρχίζει να ζή, είναι βέβαια το σώμα του και ή ψυχή του.

(1) Γενικότερα για το νόημα της ιστορίας βλ. άρθρον «Υπάρχει νόημα εις την ανθρώπινην ιστορίαν;» Άκτινες τ. 1944 σελ. 151-156.

Ἡ ψυχὴ, ὁ ὑπερυλικὸς αὐτὸς παρῶγων, ἢ ἀνθρώπινη προσωπικότης, μετὰ ἀπὸ μίᾳ μακρυᾷ κακομεταχείρισι, ἐφθάσε νὰ ἀναγνωρίζεται πιά σιγά-σιγά ὡς μὴ ἐπιστημονικὴ πλὴν πραγματικότης. Μιὰ διπλὴ ὑπόστασι, μιὰ στενὴ ἐνότης πνεύματος καὶ ὅλης ἀποτελεῖ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοῦ βέβαια εἶναι κάτι ποῦ ξεπερνᾷ τὴν στατικὴ αὐτὴ μορφή, ὅσο καὶ ἢ ζωὴ δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀκίνητο, ἀλλὰ μιὰ διαρκὴς κίνησι, μιὰ ἀκατάπαυστη δρᾶσι. Ἐκτός ἀπ' τὴ ζωὴ μὲ τὴν ὀργανικὴ ἔννοια τῆς λέξεως, πρέπει νὰ ζήσῃ κανεὶς καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργίας, πρέπει νὰ υιοθετήσῃ δηλαδὴ ἓνα τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἐκδηλώσῃ πρὸς τὰ ἔξω τὴν προσωπικότητά του. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη γιὰ δρᾶσι πρέπει νὰ ἱκανοποιηθῇ, καὶ ὅπως λέει μιὰ φράσι τοῦ Β. Οὐγκώ «δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο δρᾶμα, ἀπὸ τὸ νὰ ὑπάρχη κανεὶς χωρὶς νὰ ζῇ».

Ἡ κατέυθυνσι ὁμοῦ τῆς δράσεως αὐτῆς δὲν μᾶς εἶναι βέβαια ἐκ τῶν προτέρων δοσμένη. Πρέπει ἡμεῖς νὰ τὴν καθορίσωμε, ἡμεῖς μόνοι νὰ φτιάξωμε τὴ ζωὴ μας, κι' αὐτὸ ἔχοντας γιὰ μοναδικὰ δεδομένα ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἐξωτερικὰ συνθήκες, περιστάσεις καὶ παράγοντες, ποῦ μᾶς ἀφίνουν πάλι ἓνα πλῆθος ἀπὸ δυνατότητες γιὰ νὰ κινήθοῦμε. Ἡ ἐκλογὴ ἀνάμεσα στὴν ποικιλία αὐτῆ τῶν δυνατοτήτων δὲν εἶναι εὐκόλη. Ἡ πραγματικότης μοιάζει μὲ πέλαγος γεμᾶτο σκοπέλους καὶ υφάλους ποῦ πρέπει πρῶτα νὰ καθορίσωμε μὲ ἀκρίβεια τὴ θέσι τους, ἂν θέλωμε τὸ καρδίι μας νὰ μὴν τσακιστῇ. Ἐίμαστε ὑποχρεωμένοι τὴν πραγματικότητά αὐτῇ, ποῦ μᾶς εἶναι τώρα ἄγνωστη, νὰ τὴν συλλάβωμε, νὰ τὴν ἐρμηεύσωμε κατὰ ἓνα ὁποιοδήποτε τρόπο μέσα στὴ διάνοιά μας, ἂν ἢ δρᾶσι μας πρόκειται νὰ καταλήξῃ σὲ κάποιον θετικὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ ἄνθρωπος μ' ἄλλα

λόγια, γιὰ νὰ ζήσῃ μὲ τὴν πλήρη ἔννοια τῆς λέξεως, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ἐξηγήσιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἐχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ θεώρησιν τῆς, μιὰ ἐρμηνεία τῆς. Ἐρμηνεία ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ σίγουρη καὶ ἄρα, στηριγμένη ἐπάνω σὲ μερικὰς βασικὰς ἀλήθειαι, ποῦ ὁ ἴδιος θὰ τίς ἔχει πιστέψῃ σὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του ὡς ἂν τέτοιαι, ποῦ θὰ εἶναι γι' αὐτὸν ἀδιαμφισβήτηται. Οἱ ἀλήθειαι αὐταὶ θὰ εἶναι οἱ ἀρχαί, οἱ πεποιθήσεις τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ποῦ θὰ τοῦ δίνουν τὸ κλειδί ὅχι μόνο γιὰ τὴ θεώρησιν τοῦ σύμπαντος, τῆς ζωῆς καὶ τῶν αἰνιγμάτων τῆς, μὰ καὶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγκεκριμένων προβλημάτων ποῦ θὰ τοῦ τεθοῦν, γιὰ τὴν υιοθέτησιν ἐνὸς γενικωτέρου σχεδίου δράσεως. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὶς πεποιθήσεις καὶ τὴ δρᾶσι, ἀνάμεσα στὴν κοσμοθεωρία μας καὶ τὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς μας, εἶναι πολὺ στενωτέραι ἀπὸ ὅτι συνήθως φανταζόμεσθα, ἢ ἀπὸ ὅτι ἐξωτερικὰ φαίνεται. Οἱ κοσμοθεωριακὰς πεποιθήσεις μετατρέπονται σὲ ἱστορικὴ δρᾶσι, γράφουν τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν. Βέβαια, ἴσως νὰ προβάλῃ κανεὶς τὸν ἰσχυρισμὸν, πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ δρᾶσι ποῦ νὰ μὴν ἔχη ὡς βάθος τῆς καμμιᾶ πεποιθήσιν, τοῦλάχιστον κοσμοθεωριακῆς φύσεως. Στὴν περιπτώσιν ὁμοῦ αὐτῆ, ἢ δρᾶσι εἶναι μιὰ τυφλὴ ἀντίδρασι στὶς ἐξωτερικὰς συνθήκας, εἶναι κάτι τὸ ἐνστικτώδες, κάτι ποῦ δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ ἐσώτατον εἶναι μας. Γι' αὐτὸ καὶ ποτὲ δὲν θὰ εἶναι δημιουργικὴ, μόνιμη, σταθερὴ καὶ ἀποφασιστικὴ. Οἱ ἄνθρωποι ποῦ ζοῦν χωρὶς νὰ ἔχουν καθωρισμέναις πεποιθήσεις ἐπάνω στὰ κύρια προβλήματα τῆς ζωῆς, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ υιοθετοῦν μιὰ δρᾶσι ποῦ καθορίζεται μόνο ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς στιγμῆς, στερημένη ἀπὸ κάθε προοπτικὴ καὶ μεγάλην πνοήν. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποῦ ἔπονται στὴ

διαμόρφωσι των ιστορικών γεγονότων ή που μάλλον αποτελούν την αδρανή μάζα, τις σάρκες και τα κόκκαλα, όχι όμως τον ἐγκέφαλο ή γενικώτερα τὸ νευρικό σύστημα τῆς ἱστορίας.

Οἱ πεποιθήσεις, οἱ βασικὲς ἀλήθειες στὶς ὁποῖες πιστεύομε, διαμορφώνουν τὴ ζωὴ μας. Καὶ κοινωνικὲς, μαζικὲς, ἄς τις ποῦμε, πεποιθήσεις γεννοῦν τὰ μεγάλα ρεύματα, ποὺ σχηματίζουν τὴν ἱστορία. «*Ἡ διάγνωσι*» γράφει ὁ Ortega y Gasset⁽²⁾, (ποὺ πολλὰ μᾶς προσφέρει στὴ μελέτη τοῦ προβλήματός μας) «*ἡ διάγνωσι λοιπὸν μιᾶς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἢ τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς λαοῦ, ἢ μιᾶς ἐποχῆς, πρέπει νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴν ἐξακρίθωσι τῶν πεποιθησέων τῆς, καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα (ὅσο οἱ πεποιθήσεις αποτελοῦν ἕνα σύστημα ἱεραρχημένον) ἀπὸ τὸν προσδιορισμὸ τῆς βασικῆς ἐκείνης πεποιθήσεως ποὺ στηρίζει καὶ δίνει ζωὴ σ' ὅλες τὶς ἄλλες*».

Μὲ βάσι τώρα τὴν πάρα πάνω διαπίστωσι μπορούμε νὰ προχωρήσωμε στὴ θεώρησι τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ὅταν μιλοῦμε σήμερα γιὰ ἱστορία, θέλα ὁ νοῦς μας, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ σημερινὰ γεγονότα, πηγαίνει σὲ ὅ,τι εἶναι ἀστάθεια, ἀνωμαλίες, διαταραχὲς μεγάλῃς ἐκτάσεως, ἀδεδαιότης καὶ ἀγωνία καὶ στὶς ἱστορικὲς περιόδους ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν γιὰ χαρακτηριστικὰ τους τέτοια στοιχεῖα. Τέτοιου εἴδους περίοδοι εἶναι ἀπ' αὐτὰς ποὺ ὀνομάζομε ἱστορικὲς κρίσεις. Καὶ κανεὶς δὲν θὰ μπορέσῃ ν' ἀρνηθῇ ὅτι καὶ σήμερα βρισκόμαστε σὲ μιὰ τέτοια περίοδο ἱστορικῆς κρίσεως, τὴ μεγαλύτερη μάλιστα ἀπὸ ὅσας βρῆκαν τὴν ἀνθρωπότητα στὴν περὶπλάνησί τῆς ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες.

Τὶ εἶναι ὁμοῦς ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ καὶ

χαρακτηρίζει τὴν κρίσι; Στὸν Burckhardt⁽³⁾ βρισκομε μιὰν εἰκόνα τῶν συμπτωμάτων καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς. Ἀνάμεσα τους προβάλλει ἕνα ποὺ εἶναι δυνατώτερο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἡ γενικὴ αἴσθησι τῆς ἀνάγκης μιᾶς ἀλλαγῆς τῆς καταστάσεως. Ἡ ἀνθρωπότης βρῖσκεται τοποθετημένη μπροστὰ σὲ μιὰ καινούργια πραγματικότητα, τὴν πραγματικότητα τῆς ἀμφιβολίας, μιᾶς πραγματικότητος δικέφαλη, διπρόσωπη, μπροστὰ στὴν ὁποία βρισκόμαστε σὲ πλήρη ἀμηχανία γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ κάνωμε. Αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἔδαφος τῆς θεμελιώσεως, ὑποχωρεῖ. Εἶναι οἱ στιγμὲς τῆς σεισμικῆς δονήσεως, τὸ χάος, τὸ αἰσθημα τῆς πτώσεως στὸ κενό, ὁ καταποντισμὸς στὴ θάλασσα τῆς ἀμφιβολίας. Ἡ ἀνθρώπινη δράσι παίρνει τότε τὸν χαρακτηριστὴν τοῦ σπασμωδικοῦ, τοῦ ἐνστικτώδους, τῆς ἀλλοφροσύνης. Δὲν προσρίζεται νὰ ἐκφράσῃ μιὰν ἤρεμην κατασταλαγμένη σκέψι, μὰ περισσότερο νὰ καλύψῃ τὸ τεράστιο κενὸ ποὺ δημιουργεῖται μέσα στὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὴν ἔλλειψι πεποιθησέων καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ ἄλλογος ποὺ προκαλεῖ τὸ αἰσθημα τῆς ἀσταθείας.

Μιὰ τέτοια δράσι ὁμοῦς γρήγορα ἀκολουθεῖται ἀπὸ κατὰπτωσι. Ἔτσι τὸ κενὸ τῆς ἐποχῆς γεννᾷ δράσι καὶ ἡ δράσι αὐξάνει τὸ κενὸ τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀνθρωπότης παρασύρεται σ' ἕνα φαῦλο κύκλο, ποὺ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν καταστροφὴ τῆς, ἂν δὲν ἔρθῃ ἐγκαίρως ἡ θεραπεία.

*

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας, μᾶς δείχνει μιὰν ἐναλλαγὴν περιόδων κρίσεων καὶ περιόδων δημιουργίας. Μᾶς δείχνει ἀκόμη καὶ τὶς κεντρικὲς ἐκείνης κοσμοθεωριακὲς πεποιθήσεις ποὺ ὠδήγησαν χρόνια τώρα τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπὸ τὴ μιὰ με-

(2) Ortega y Gasset: *Idées et croyances*, σελ. 58.

(3) J. Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen* σελ. 159 κ. ἑ.

ριὰ τὴ χριστιανικὴ πίστι, ποὺ ἔδωσε πνοὴ στὸν καινούργιο πολιτισμὸ, ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ χιτίζεται πάνω στὰ εἰρήνια τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὴν πίστι στὸν ὀρθὸ λόγον καὶ τὴν ἐπιστήμην, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀναγέννησι ὡς σήμερα ἢ μάλλον ὡς χτές ἦταν τὸ θεμέλιο τοῦ μοντέρνου κόσμου. Ὅσο οἱ δύο βασικὲς αὐτὲς πεποιθήσεις βρισκονται ἢ καθιεμὰ (στὴν ἀντίστοιχη ἱστορικὴ περίοδο) στὴ θέσι τῆς, ἢ ἀνθρωπότης προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἓνα πολιτισμὸ ποὺ νὰ τὴς ἔχει γιὰ θεμέλιο. Ἀντίθετα, τὰ συμπτώματα τῆς ἱστορικῆς κρίσεως ἐμφανίζονται στὶς ἐποχὰς ποὺ περνᾶμε ἀπὸ τὸ ἓνα κοσμοθεωρητικὸ σύστημα στὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸν ἓνα πολιτισμὸ στὸν ἄλλο. Ἡ Ἀναγέννησι καὶ οἱ δικοὶ μας καιροὶ ἀνήκουν σὲ τέτοιες μεταβατικὰς περιόδους καὶ δὲν θὰ δυσκολευθοῦμε νὰ διακρίνωμε σ' αὐτὰς, τὰ βασικὰ συμπτώματα ποὺ ἐξεθέσαμε πάρα πάνω. Ἰδίως τὴν ἔλλειψιν συγκροτημένης κοσμοθεωρίας καὶ ἄρα τὴν τραγικὴ ἀβεβαιότητα τῆς ὑπάρξεως μὲ τὴς ἐξωτερικὲς τῆς ἐκδηλώσεις, τὸ ξέσπασμα τοῦ μίσους, τὴν σπασμωδικὴν καὶ ἀγρονὴν δράσιν, τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν καταστροφὴν. Ὁ Ο. Υ. Gasset δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν Ἀναγέννησιν ὡς περίοδο κρίσεως, ὡς μὴ ἐπ' ἀνοδο τὸν κύματος τῆς βαρβαρότητος μέσα στὸν πολιτισμὸ (4). Ὅσο γιὰ τὴ δικὴ μας ἐποχὴ καλύτερα νὰ μὴ μιλήσωμε καθόλου. Δὲν εἶναι ἄλλως τε καθόλου ἀνεξήγητη ἢ βαρβαρότης τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὅσο ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἢ σταθεροποίησι καὶ συνειδητοποίησι τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ὁ σύνδεσμος ὅμως τῆς ἐποχῆς μας

μὲ τὴν Ἀναγέννησιν εἶναι πολὺ βαθύτερος ἀπὸ ὅ,τι τὸν ἐμφανίζει ἢ ὑπαρξὶ κοινῶν ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων. Μιὰ αἰτιώδης σχέσις τὴς συνδέει. Ἡ σημερινὴ κρίσις, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, δὲν εἶναι παρὰ ἢ συνέπεια τῆς λαθρασιμένης κοσμοθεωρητικῆς θέσεως ποὺ πῆρε ἢ ἀνθρωπότης βγαίνοντας ἀπὸ τὴν κρίσιν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀναγέννησι καὶ σημερινὴ κρίσις ἀποτελοῦν ἐξ ἄλλου τὸ θλιβερὸν προελούτιον καὶ τὸ τραγικὸν φινάλε τοῦ παγκοσμίου δράματος, ποὺ ὑπῆρξε τὸ πείραμα νὰ διωχτῇ ἢ χριστιανικὴ πίστις ὡς ἀνεργὸς ἱστορικὴ δύναμις ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν στίβον. Τὸ πείραμα αὐτὸ, μὲ τὴν προσπάθειαν νὰ ἀντικατασταθῇ ἢ πίστις αὐτὴ ὡς βᾶσις κάθε ὑγιούς κοσμοθεωρίας, ἀπὸ τὴν πίστιν στὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, στὴν μαθηματικὴ σκέψιν καὶ στὴν ἐπιστήμην ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ αἰῶνος μας. Ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μοντέρνου κόσμου, ἀπὸ τὴς βαθειὰς μεταβολὰς στὸ διανοητικὸ πεδίον μέχρι τὴς ἀνατροπῆς στὴν τέχνην, στὸν πολιτισμὸν, στὴν ἠθικὴν, καὶ στὸν συναισθηματικὸν ἀκόμη κόσμον, πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν προσπάθειαν αὐτὴν (5). Τὸ 1650 τὸ ἔργον τοῦ Καρτεσιῶ, «Discours de la methode» κλεινόντας τὴν Ἀναγέννησιν, τὴν σταθεροποιεῖ. Εἶναι ἢ αὐτὴ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ὁ κόσμος θεωρεῖται τώρα ὡς ὅτι κατὰ τὸ συνεχὲς καὶ ἢ δομὴ τοῦ ὡς κατὰ τὸ ἀνταποκρίνεται στὴν ὑφῆ τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ. Μὲ μόνον τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ τοῦ ὁ ἀνθρώπος μπορεῖ κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐργάζεται ἢ μαθηματικὴ σκέψιν, βγάζοντας δηλαδὴ μὲ μὴ ἀδυστήρην λογικὴν συνέπειαν τὴν μὴ ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν ἄλλην, νὰ φτάσῃ στὴν πλήρη ἐρημνίαν τοῦ κόσμου ποὺ τὸν περιβάλλει. Ὁ ὀρθὸς λόγος γίνεται

(4) Σχετικὰ μὲ τὴς σύγχρονες διαπιστώσεις γιὰ τὴν Ἀναγέννησιν, βλέπε Διακρίψιν Χριστοῦ. Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, σ. 145 κ. ε., 157 κ. ε.

(5) Βλέπε καὶ Marcel de Corte, Philosophie des moeurs contemporaines.

έτσι βασική ανθρωπίνη κοσμοθεωριακή πεποίθηση. Κανένα όριο δέν μπορεί νά μπη στή φιλοδοξία του. Μπορεί αυτός νά οδηγήσει με ασφάλεια τόν άνθρωπο ανάμεσα στό πλήθος τών προβλημάτων πού τόν τριγυρίζουν χωρίς νά υπάρχει ανάγκη από καμιά πίστι στήν αποκάλυψη τοῦ Θεοῦ μέσα στήν ανθρωπίνη ιστορία.

Θά ἦταν ἐνδιαφέρον νά ἐξετάσει κανείς τά αἷτια πού ὄθησαν τήν ανθρωπίνη σκέψη στήν ἀποδοχή μιᾶς τέτοιας θέσεως. Θά ἀρκεσθοῦμε νά σημειώσωμε ὅτι τό ξεκίνημα αὐτό δέν ὀφείλεται στό θάμνωμα τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τίς κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης, γιατί αὐτές ἤρθαν πολύ ἀργότερα. Ὁ Καρτέσιος βρίσκεται στήν ἀρχή καί ὄχι στό τέλος τῆς μοντέρνας ἐπιστήμης. Ἀκόμα καί προγενέστερες ἀνακαλύψεις ἐπιστημονικές π. χ. τοῦ Κοπερνίκου, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ο. Υ. Gasset, δέν μπόρεσαν ν' ἀξιολογηθοῦν καί νά γίνουν ἐκμεταλλεύσιμες ἀπό τήν ἀρνητική πλευρά, παρά μόνον μετά τήν διατύπωση τῆς ὀρθολογιστικῆς θεωρίας.

Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀρχίσωμε μέ μιάν ἀπερίφραστη ὁμολογία. Δέν υπάρχει ἀμφιβολία, πῶς μεγάλη λάθη, μεγάλο πάτημα, ὡς τό ποῦμε ἔτσι, γιά τήν ἀντιχριστιανική στροφή, ἔδωσαν τά λάθη πού ἔγιναν στήν ἐποχή τοῦ Μεσαίωνα, ἀπό τή χριστιανική παράταξη. Λάθη μεγάλα καί πολλά, πού ἐδημιούργησαν σέ πολλούς τήν ἐντύπωση, πῶς ἡ χριστιανική θεωρία ἦ εἶναι ἀνεφάρμοστη, ἢ, ἂν ἐφαρμοσθῆ, ὀδηγεῖ σέ ἀρνησι τῆς ζωῆς. Τά σφάλματα αὐτά ὁ Χριστιανισμός ὄχι μόνον δέν ἐνδιαφέρεται νά τά συγκαλύψει, μά ἀντίθετα, θέλει νά τά τονίση καί νά τά ἀναλύσῃ σέ ὅλες τούς τίς νοσηρές ἐκδηλώσεις⁽⁶⁾. Γιατί ἔτσι μόνον

θά μπορέσῃ νά γίνη τό ὀριστικό καί τέλειο ξεκαθάρισμα τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας ἀπό ὅλες τίς παραμορφώσεις πού τῆς ἐπέβαλε, στό στάδιο τῆς ἐφαρμογῆς, ἡ ανθρωπίνη ἀδυναμία, κακοπιστία καί πῶρωσι.

Ὡστόσο, τά λάθη πού ἔγιναν μέσ' τούς κόλπους τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅσο βαρειά καί ἂν εἶναι γιά τούς χριστιανούς, δέν ἀποτελοῦν καμιά οὐσιαστική δικαιολογία γιά τήν Ἀναγέννηση. Δέν σταματᾶμε, καί πολύ περισσότερο δέν πολεμᾶμε, τήν πρόοδο τῆς ἱατρικῆς ἐπειδή στέκεται ὡς τώρα ἀνίσχυρη μπροστά σέ ὀρισμένες νόσους, οὔτε καί καταργοῦμε ἕνα σωτήριο φάρμακο, ἐπειδή κάποιος ἀπρόσεκτος ἢ κομπογιαννίτης γιατρός τό ἐχρησιμοποίησε ἀσχημα ἢ προξένησε βλάβη ἢ θάνατο. Ρόλος, μεγάλος ιστορικός ρόλος, ἱστορική κλησι τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν τῆς Ἀναγεννήσεως ἦταν ν' ἀγωνιστοῦν γιά τήν κάθαρσι τῶν λαθῶν αὐτῶν, γιά τό ξεκαίνουργημα τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιά τό πέταγμα κάθε ψεύτικης ἐρμηνείας, ἢ ἐφαρμογῆς του. Ἡ λιποταξία τους ἀπό τήν ἀποστολή αὐτή, μόνον γιά πρόφασι (σοβαρή, βέβαια, μά πάντα πρόφασι) βρῆκε τά σφάλματα τῶν χριστιανῶν. Τά αἷτια τῆς πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν ἀλλοῦ. Ὅπως ἔχει λεχθῆ, τίποτε δέν ἐφάνηκε ἀπό τόν Χριστιανισμό τόσο ἐνοχλητικό, ὅσο οἱ ἐντολές του. Ἡ βαθύτερη ἱστορική ἐρευνα, δέν θά δυσκολευθῆ νά ἐξηγήσῃ, πῶς ἡ δειλία καί ὀβρισιμῶς, προσδιώρισαν τήν ἀρνησι τῆς Ἀναγεννήσεως, μπροστά στίς εὐθύνες πού τῆς ζητοῦσε ὁ Χριστιανισμός νά ἀναλάβῃ, γιά νά δλοκληρωθῆ τό πολιτιστικό ἔργο πού μέσα σέ τῶσους κινδύνους εἶχε ἐπιτελεσθῆ ἔως τότε⁽⁷⁾. Τῆ

Χριστιανούς» σελ. 241 κ. ε., 289 κ. ε.

(7) Θά ἤθελα νά ἀναφέρω, σχετικά μέ τό θέμα, ἕκτος ἀπό τό γνωστό, κλασσικό πιά, ἔργο τοῦ Burckhardt, Die Kultur

(6) Βλ. «Ακτίνες» Ἰουνίου καί Ἰουλίου 1947, ἄρθρα τοῦ Π. Μαλίτη «Κατηγορῶ τοῦς

δειλία αυτή, είχε προορισμό να καλύψει ή a priori θέσι της παντοδυναμίας του ορθολογισμού.

Όσοσο ως προχωρήσωμε. Σάν άρνησι της αλήθειας, ή πίστι στον όρθό λόγο έκλεινε μέσα της μιá τραγική έλλειψι. Γιατί αν ή πίστι έχη αξία, αν μπορή να αποτελέση για τον άνθρωπο βάθος άτράνταχτο, είναι άκριδώς γιατί βρίσκειται έξω από μίς, γιατί έχομε την αίσθησι πώς δεν τή δημιουργήσαμε μόνοι μας, μα πώς μίς δόθηκε, άκριδώς όπως στο ναυαγό πεινιέται τό σχοινί της σωτηρίας. 'Ο όρθός λόγος αν και ζωτικώτατη λειτουργία του ανθρώπινου πνεύματος, σάν τέτοια είναι κατ' ανάγκην περιωρισμένη. 'Η δύναμι του είναι ίσως πολύ μεγαλύτερη από ό,τι τήν φαντάσθηκαν στο Μεσαίωνα, μα από εκεί ως τή μονομείρεια του μοντέρνου κόσμου, να δώση στά άποφθέγματα του, τό κύρος και τό περιεχόμενο του απόλυτου, υπάρχει τεράστια απόστασι. 'Η υπερτίμησι του όρθού λόγου, πάρα πέρα, ή πίστι στον όρθό λόγο, υπήρξε όχι μόνο επικίνδυνη, αλλά απέτέλεσε μιάν αντίφασιν, έναν παραλογισμό. Τό ίδιο τό λογικό μου με πληροφορεί πώς οι δυνατότητές του είναι μετρημένες, πώς ή δικαιοδοσία του εκτείνεται μέσα σε ώρισμένα όρια και ό,τι για χαρακτηριστικά του έχει τήν ατέλεια, τό πεπερασμένο, τό σχετικό. Είναι ακόμα συμπέρασμα του λογικού, πώς δεν μπορώ να άποδείξω, μα ούτε και ν' άποκλείσω τήν ύπαρξιν μιáς πραγματικότητας (όπως ή πνευματική πραγματικότης) που να υπερβαίνη τις δυνατότητες της διανοίας μου. Και μ' αυτό του τό συμπέρασμα ή όρθός λόγος με άποτρέπει από τήν απόλυτη πίστι στις

διαπιστώσεις του. Μου λέει, πώς δεν μπορώ να διακινδυνεύσω τήν επιτυχία όλόκληρης της ζωής μου, παίρνοντας για άφετηρία, μιá έρμηνεία της πραγματικότητας, που ξέρω εκ των προτέρων πώς είναι μερική και άτελής και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό, αφού ή κόσμος του λογικού είναι ή πεπερασμένος και ή πραγματικότης άπειρη.

Τά ίδια ισχύουν και για τήν επιστήμη. Πρόκειται εδώ, για μιá αναπαράστασι, για μιá νοητική έρμηνεία της πραγματικότητας, που τήν παρεμβάλλομε ανάμεσα στον έαυτό μας και τήν ίδια τήν πραγματικότητα. Βέβαια, τά δεδομένα μας προέρχονται από τήν έμπειρία, μα τή σύνθεσι των δεδομένων αυτών, τήν κάνει ή διάνοιά μας με κύριο όργανο τή δημιουργική φαντασία. 'Ο ρόλος της τελευταίας, είναι πολύ μεγάλος, και στη μοντέρνα επιστήμη όσο πάει και μεγαλώνει, πράγμα που φαίνεται καθαρά στις φυσικές επιστήμες με τις τολμηρές θεωρίες για τήν εξήγησι της ύλικής πραγματικότητας. (Θεωρία των quanta, θεωρία της σχετικότητας).

Οι παρατηρήσεις αυτές, δεν σημαίνουν κανένα απόλυτως περιορισμό, στη χρήσι του όρθού λόγου και της επιστήμης, κανένα φραγμό στην εξέλιξιν της τελευταίας. Αντίθετα τήν βοηθούν. Άλλο όμως όρθός λόγος και επιστήμη σάν παράγοντες προόδου και άλλο στηρίγματα κοσμοθεωρίας, και βάθρα πολιτισμού, που τά θέλομε άτράνταχτα.

'Ο «όρθός λόγος», που είναι ζήτημα αν είναι όρθός λόγος, παραγνώρισε τήν αλήθεια αυτή. Έφερε, αντί για τό συγκεκριμένο μέτρο, τήν αναλογία, έβαλε στη θέσι του απόλυτου, τό σχετικό. Και τά αποτελέσματα, τά βλέπομε ιδίως στο ήθικόν και πνευματικόν χάος σήμερα. 'Ο 'Ορθολογισμός έβασίλευσε τρεις αιώνας τώρα. Άλλά μαζί του, στον ίδιο θρόνο,

κάθησε, όπως παρατηρεί και ο Marcel de Corte, ο Παραλογοισμός.

Η διαπίστωση του βασιικού αυτού κοσμοθεωριακού λάθους, που έκαμε η Άναγέννησι, αναγνωρίζεται από ένα πληθθος πρωτοπόρων της σημερινής διανοήσεως, ανεξάρτητα από τη στάσι τους απέναντι στο Χριστιανισμό, ότι προκαλεί την τεράστια σημερινή κρίσι. Η πίστι στον όρθό λόγο έχει πέσει: στην κατάσταση της νεκρής πίστεως. Παρ' όλη την έπιθυμία του, να μπορούσε να βρεθθ κάποιοσ τρόπος, ώστε να παραμείνη ή κυριαρχία της, ο μοντέρνος άνθρωπος δέν βασίζεται πιά σ' αυτήν. Παρ' όλο της τό θρίαμβο, ή έπιστήμη άφησε κατά τρόπο μοιραίο ανεπίλυτα, όλα εκείνα τά προβλήματα που πλέκουν τό δράμα της ζωής του σημερινού ανθρώπου. Η μοντέρνα κοινωνία, από τον όρθολογισμό έπεςε στον σκεπτικισμό. Ανίκανη να πιστέψη φέρεται προς την καταστροφή.

Είναι αλήθεια πως ο μοντέρνος άνθρωπος μέσα σέ μιá εγωιστική καθαρά αντίληψη που τροφοδότησαν άφθονα οι έπιστημονικές του κατακτήσεις, νόμισε τον έαυτό του και την Ιστορία που έγγραφε σαν κάτι τό δόλοτελα καινούργιο, πρωτοφανές και ανεξάρτητο από την πείρα αυτή. Η ρήξι των δεσμών που πρέπει να συνδέουν μέ την παράδοσι και ή περιφρονητική ενάτένισι του ίδιως προς τό χριστιανικό παρελθόν, δέν έπαιξε άσφαλώς μικρό ρόλο στη σημερινή του έξαθλίωσι. Γι' αυτό και ή ιστορική πείρα πρέπει τώρα να αξιοποιηθθ. Η σημερινή κατάσταση έχει βαθεία τίς ρίζες της στους αιώνας που πέρασαν, και θά μάς είναι αδύνατη κάθε κατανόησι της εποχής μας έξω από τη συνάρτησι αυτή, όπως άκριθώς δέν μπορούμε να καταλάβουμε τό τελευταίο κεφάλαιο ένός

ρομάντζου αν δέν έχωμε διαβάσει τά προηγούμενα κεφάλαια (8).

Τό παρελθόν μας δέν είναι κάτι που υπάρχει νεκρό και όριστικά ξεπερασμένο, μά είναι κλεισμένο δόλοκληρο μέσ' τό ίδιο τό παρόν μας. Άκόμα περισσότερο, διαμορφώνει τουλάχιστον κατά άρνητικό τρόπο τό μέλλον μας. Μάς λέει τί δέν πρέπει να είμαστε, τί δέν πρέπει να γίνωμε, έφ' όσον τό «δίσ έξαμαρτείν ούκ άνδρός σοφού». Για να γίνη όμως αυτό, πρέπει τό παρελθόν να έρμηνευθθ όρθά, να τό δούμε δηλαδή από τό κατάλληλο κοσμοθεωριακό βάθρο. Έδώ έχωμε μιá θαυμαστή άλληλεπίδρασι κοσμοθεωρίας και πείρας, που μάς δίνει την άλλαγή πορείας της ζωής μας, που πρέπει να προχωρή και αντίθεσι προς τό κακό παρελθόν της, αν θέλη να κινηται προς τά εμπρός, να έξελίσσεται σύμφωνα με τους νόμους της άληθινής προόδου. Γι' αυτό και πολύ σωστά έχει λεχθ «πως τό σύστημα που θά έξηγήση ίκανοποιητικά τό παρελθόν, θά άποκτήση μ' αυτό και μόνο, την πνευματική κυριαρχία επάνω στο μέλλον». Είναι καιρός να κατανοηθθ από όλους, ότι αυτό τό κοσμοθεωριακό σύστημα είναι ο Χριστιανισμός. Η νέα σύνθεσι της Ιστορίας που μάς φέρνει, ρίχνη στον σκοτεινωμένο όρίζοντα του μέλλοντος τό φώς της έλπίδος. Μάς λέει, μόνος ο Χριστιανισμός μέ όλο του τό κύρος, ότι τά λάθη του παρελθόντος δέν πρέπει να μάς άπελπίσουν, μά ίσα-ίσα να μάς τονώσουν ή θέλησι για την καινούργια πορεία, για την άνόρθωσι. Ότι και πάλι, ή αύγή μάς καινούργιας ήμέρας θά φωτίση τά έρείπια του καταστραμμένου κόσμου. Άρκει να τό θελήσωμε!

Δ. ΠΥΡΓΙΩΤΗΣ

(8) Ortega y Gasset, Ιδ. έργ. σελ. 108, 189 κ. έ.

ΨΥΧΙΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΕΝΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΠΑΙΔΟΣ

(ΑΠΟ ΜΙΑ ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ MAEDER)

Οι σημερινοί επιστήμονες που ασχολούνται με τα προβλήματα της ψυχικής υγιεινής δέχονται, ότι τα θέματα της ψυχικής ζωής των νέων ανθρώπων παρουσιάζουν μια ιδιαίτερη όψη, μια ξεχωριστή ύψη και γι' αυτό πρέπει και αξίζει να μελετηθούν ιδιαιτέρως. Κι' όσο περισσότερο ζητούμε να εισδύσουμε, τόσο αποκαλύπτουμε πτυχές άγνωστες, χώρες ανεξερευνήτες, που πρέπει να ερευνηθούν και να γίνουν γνωστές στη συνείδηση του ίδιου του νέου ανθρώπου, προκειμένου ο άνθρωπος αυτός να βρηί το κλειδί της ψυχικής του ήρεμίας και ίσορροπίας, αλλά και της πνευματικής του δημιουργίας.

Στο σημερινό άρθρο θα παραθέσω και θα αναπτύξω την περίπτωση ενός γυμνασιόπαιδου, παρμένη από το πρόσφατο βιβλίο του γνωστού πλέον στους αναγνώστες των «Ακτίων» Έλβετου ψυχιάτρου A. Maeder, που επιγράφεται «Πρός την ψυχική θεραπεία» (*). Αρχίζουμε την ιστορία της περιπτώσεως, όπως την αναφέρει ο Maeder:

Ο γυμνασιόπαις M., ηλικίας 17 ετών, ώδηγήθη στον ψυχίατρο με ένα γράμμα του διευθυντού του σχολείου του που έγραφε: «Πλήρης άποτυχία στο σχολείο, μολονότι το παιδί αυτό πριν έναμηνον χρόνον είχε δώσει πολύ καλές εξετά-

σεις. Ο M. δέν εργαζόταν καθόλου για τα μαθήματά του και άφιέρωνε τον χρόνο του και τις δυνάμεις του στη μουσική της τζάζτ· είχε μάλιστα ιδρύσει μία μικρή ορχήστρα, για την όποια είχε κάμει ένα δάνειο 300-400 φράγκα. Και καθώς τον έπείζαν να πληρώση τó χρέος του έκλεψε τὰ χρήματα από τόν πατέρα του. Έάν δέν άλλαζε ή κατάσταση αυτή-έγραφε ο διευθυντής του σχολείου-ό M. θά έχανε τή χρονία του. Ίσως μία ψυχική διαταραχή έπαιζε ένα κύριο ρόλο στη διαγωγή του;»

Ο M. φαίνεται κλεισμένος στον εαυτό του, άπαντιά με δυσκολία στις έρωτήσεις και με κάποια δειλία, χωρίς να εκθέτη ελεύθερα τις σκέψεις του. Τό μόνο που φαίνεται να τόν ενδιαφέρει είναι ή μουσική και μάλιστα ή τζάζτ κι' επάνω σ' αυτό τó θέμα είχαν σκηές στο σπίτι. "Ήθελε να γίνη βιρτουόζος ή να διδάξη μουσική, πρόγμα που δέν τó ήθελε ο πατέρας του. Είναι φανερό πιά, πώς ύπάρχει μία σύγκρουσι ανάμεσα στον πατέρα και τόν γνιό και πώς ο M. έχει πάρει άπέναντι του πατέρα του μία τυπική «στάσι αντίθεσεως». Ο M. άμύνεται πάντα άπέναντι στον πατέρα του και δείχνει τή δυσαρέσκειά του με κάθε τρόπο, γιατί ο πατέρας δέν παίρνει υπό την προστασία του την μητέρα του παιδιού, που τήν κακομεταχειρίζονται τὰ πεθερικά της. Ο M. βρίζει αυτό τó πράγμα άνοίκειο εκ μέρους του πατέρα του κι' έτσι έχασε τó ιδεώδες του. Ήξευρε ο νέος αυτός πολλά

(*) Vers la guérison de l'âme (1945).
*Ίδε και άρθρον «Η άθηνία και ο ψυχικός παράγων» Ακτίνας 1947 σελ. 300.

για τον πατέρα του, που ελάττωναν πολύ το κύρος του τελευταίου.

"Υστερα από την πρώτη επίσκεψη στο γιατρό ο Μ. βεβαιώνει πως «είναι πολύ δυστυχής, πώς του κοστίζει ή αποτυχία στο σχολείο, αλλά δεν μπορεί να γίνει τίποτε». Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως ο πυρήνας αυτής της καταστάσεως είναι ή σχέση πατέρα και γιου και αρχίζω με πολύν άγωνα την προσπάθεια-μᾶς λέει ο Maeder-για να επιτύχω μιαν επικοινωνία ανάμεσα στους δύο τους. "Ας σημειωθεί, προσθέτει, ότι ο Μ. μου εδήλωσε κατηγορηματικά ότι δεν πιστεύει στο Θεό, γιατί θέλει να «ακολουθήσει δικό του δρόμο και είναι οπαδός της ανεξαρτησίας».

Μετά τρεις συναντήσεις έχω την εντύπωση, λέγει ο Maeder, πως πρόκειται για μιὰ ψυχογενή διαταραχή εξ άφορμής της κακής σχέσεως μεταξύ του πατέρα και του παιδιού και άποφασίζω να επιτύχω μιὰ συνάντησι με τον πατέρα. 'Ο πατέρας φαίνεται πολύ συγκρατημένος άνθρωπος μ' ένα ύφος ψυχρό, που κρατάει σε απόστασι και που δυσκολεύει την έπαφή μαζί του. 'Ως τόσο του γίνεται ή ανακοίνωσι των αισθημάτων του γιου του απέναντί του και του υποβάλλεται ή ερώτησι μήπως και αυτός έχει ένα μέρος της ευθύνης γι' αυτή την κατάσταση. Στην άρχή υποδέχεται ψυχρά αυτή την παρατήρησι, αλλά σε λίγο το πρόσωπό του γίνεται γλυκύτερο, ή έκφρασί του αλλάζει και τὰ μάτια του υγραίνονται. 'Ο πάγος έσπασε. Τώρα ήμπορούμε να μιλήσωμε διαφορετικά, σημειώνει ο Maeder. 'Αντιλαμβάνεται πως ήμπορεί να βοηθήσει το παιδί του, εάν έχη μιὰ ελεύθερη και πλήρη εξήγησι μαζί του. 'Επιθυμεί να του δώσει μιὰ καλή σχολική μόρφωσι ή τουλάχιστον, αν ο γιός του επιμένη στη μουσική, μιὰ καλή επίδοσι σ' αυτήν. 'Η στάσι

του Μ. απέναντι στην τζαζ σαν έπαγγελμα είναι πιθανάτα ένας τρόπος αυτοπεποιθήσεως και παλληκαριάς, ή έκφρασι της άμύνης της αντίθεσεως εναντίον του πατέρα. Αυτή ή στάσι ήμπορούσε να διορθωθή, αν οι δύο τους κατάφερναν να συναντηθούν ανθρωπινά, πάνω σε μιὰ καινούργια βάσι τιμιότητος, σεβασμού και αγάτης, πράγμα που ο πατέρας έδέχθηκε ευχαρίστως να κάμη. 'Από το άλλο μέρος ή μητέρα υφίσταται το βάρος αυτόν των οίκογενειακών συνθηκών. Είναι μιὰ ήσυχη γυναίκα με πλούσιο έσωτερικό κόσμο που άσκει επίδρασι στο γιό της. Και ο Μ. μοιάζει με τη μητέρα του από άποψews αισθημάτων, ενώ εξωτερικά φαίνεται να μοιάζει του πατέρα του.

Σε λίγο καιρό ο Μ. ειδοποιεί αίφνιδίως, ότι εγκατέλειψε την τζαζ και ότι αυτή τη φορά οι δυσκολίες του ήσαν στο έσωτερικό του, σαν να φοβόταν τον ίδιο τον εαυτό του. Θυμίσταν τὰ σφάλματά του, τὰ λάθη του, τις κακίες του. Στην επίσκεψί του στο γιατρό ήταν εντελώς αλλαγμένος. Μιλούσε για τον πατέρα του, τη συνεννόησι μαζί του, τη διάθεσι του να τον βοηθήσει με ευγένεια και αγάπη και θυσίες. Τώρα πιά ο φίλος μας δεν ήταν δυσαρεστημένος με τον πατέρα του, αλλά με τον εαυτό του. 'Ο γιατρός του εξηγεί τὰ ψυχολογικά έλατήρια της παλαιάς στάσεώς του, που ήταν όλο αντίδρασι και αδυναμία προσοχής και συγκεντρώσεως και τον βάζει να πάρη μιὰ καινούργια θέσι εκούσιας, πειθαρχημένης εργασίας, στην οποία θά αφιέρωνε τον χρόνο του, τις σκέψεις του και τις δυνάμεις του.

"Ένα σημείο της ζωής του νέου αυτού είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Δεν έχει κανένα στήριγμα στη ζωή του και τον παρακινώ-μᾶς λέει ο Maeder-να ζητήση στο Θεό το στήριγμα που του

λείπει. Είχε ως τώρα δοκιμάσει ο Μ. τη δική του ανεπάρχεια κι' αυτό ήταν μια πολύ καλή βάση για μια θετική αναζήτηση. Και τότε ο περιφημος Έλβετός ψυχίατρος του έδειξε το δρόμο της ζωής, λέγοντάς του πως η κεντρική θέση του ανθρώπου βρίσκεται στην παροβολή του άσώτου νιού. Και προσθέτει ο Maeder: από την ψυχοθεραπεία πέρασα στην αγωγή της ψυχής για να προσφέρω στο νέο αυτό τον καλύτερο όπλισμό για μια σωστή ζωή. Και ο Μ. φαίνεται πως έπρόσβηξε και ίσως να προσπαθήσει προσεχώς να ακολουθήσει αυτό το δρόμο.

Τώρα όμως, καθώς γυρίζει στο σχολείο, τον ταράζει ο ιδιαίτερος φόβος του γενετήσιου ένστικτου και της κατ' ιδίαν ικανοποίησώς του, που γι' αυτόν παίρνει μια ιδιαίτερη μορφή αυτοϊκανοποίησως ύστερα από τις άποτυχίες και τις δυσκολίες στην υπόλοιπη ζωή του. Έδώ είναι ένα πολύ λεπτό σημείο αγωγής. Δεν μπορείς να καταδικάζεις έτσι απ' ύψηλου το γενετήσιο ένστικτο, χωρίς να προσπαθήσεις να το τοποθετήσεις σωστά στη ζωή (*) και να βοηθήσεις στις δυσκολίες που αντιμετώπιζει ο νέος. Ο Μ. διηγείται στο γιατρό για τους φίλους του, λέγοντας πόσο είναι καλύτεροι στη στάσι τους και χοντροκομμένοι απέναντι στις κοπέλλες... Και ο γιατρός υποδεικνύει με πολλή λεπτότητα και τέχνη πως πρέπει να αρχίσει πρώτα να καθαρίζη κανείς τη δική του πόρτα. Ο Μ. θέλει να μάθη πολλά γι' αυτά τα ζητήματα, αλλά ο γιατρός, αντί να του ικανοποιή απλώς την περιέργεια καταφεύγοντας τάχα σε «ανατουραλιστικές» έρμηνεϊες, του αναπτύσσει την αξία της ζωής, την αξία της προσωπικό-

τητος του ανθρώπου, την αξία της δημιουργίας με μια έκουσια πειθαρχημένη ζωή. Βέβαια ο Μ. δεν ήμπορεί να τα άφομοιώσει όλα αυτά μέσα σε λίγες μέρες, ο γιατρός δίνει απλώς τις κατευθύνσεις. 'Αλλά ο νέος μας φίλος αρχίζει να καταπιάνεται σωστά με τη ζωή, να βρίσκη αληθινά κίνητρα που να τον σπρώχνουν για δουλειά, να ένθουσιάζεται ή να άπογοιτεύεται με κάτι, κατά τρόπο που μαρτυρεί ψυχική υγεία και ισορροπία. Δεν έχει άποφασίσει ακόμη για το έπαγγελματικό του στάδιο, βλέπει πολλές δυνατότητες και πάνω απ' όλα θέλει μια δρασί που να τον βάζη σε επαφή με τους ανθρώπους. Η τζατζ δεν του άρεσει πιά, παρά μόνον ή καλή μουσική. Με τον πατέρα του συμφιλιώθηκε πέρα για πέρα και οι «επισκέψεις του στο σπίτι-τώρα είναι έσωτερικός στο σχολείο-είναι αληθινές μικρές γιορτές», όπως γράφει ο ίδιος.

Δεν έγκαταλείπει στον έντονο συναισθηματικό του κόσμο χωρίς κριτική. Το θρησκευτικό πρόβλημα βρήκε τη λύσι του, στη βιβλιοθήκη του σχολείου του διάφορα καλά έργα τον βοηθούν πολύ και καλλιεργεί την έσωτερική του ζωή μ' ένα μέτρο που ίσως δεν είναι και πολύ κανονικό για την ηλικία του. Ένα μέρος από τις περασμένες φιλοδοξίες του μετατράπηκε στην έπιθυμία να δώση νόημα και αξία στη ζωή του. Χωρίς άμφιβολία, ή φύλον, ή φαντασία και ή εγωϊσμός (όπως λέει ο ίδιος) του δημιουργούν ακόμη πολλά ζητήματα. 'Αλλά ξεύρει τώρα πως πρόκειται για τις φυσικές δυσκολίες του ανθρώπου, για τις όποιες θα αγωνίζεται σ' όλη του τη ζωή. Ο Μ. ξεπέρασε την πιο δύσκολη κρίσι της εφηβικής του ηλικίας, τη «νεύρωσι της αντίθεσως». Βρίσκει σε άπόλυτα κανονική ανάπτυξη και καλλιεργεί τις σχέσεις του με τους άλλους.

(*) Βλ. σχετικá άρθρα «Ακτινών» 1946 ε. 117-144.

Στην εξιστόρησι αὐτῆς τῆς περιπτώσεως, μᾶς λέει ὁ Maeder, βλέπει κανεὶς πόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνη ἡ εἰσδοσι στὴν ψυχὴ μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ βῆθου. Δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεασθοῦμε ἀπ' αὐτὸ πὸν βλέπομε στὴν ἐπιφάνεια (κι' ἀπ' αὐτὸ πὸν παρουσιάζει ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ ἄρρωστος) ἀλλὰ πρέπει νὰ ἰδοῦμε τί κρύβεται στὸ βάθος. Ὑστερα ἀπὸ τὴν πρώτη συναισθηματικὴ ἀντίδρασι καὶ ἀπελευθέρωσι, ἐγκαθίσταται αὐτομάτως ἡ αυτοκριτικὴ. Ὁ νεαρὸς παρουσιάζει τώρα τὴ θλίψι του γιὰ τὸν πατέρα του. Τὸ ἐπόμενο βῆμα ὀδηγεῖ σὲ μιὰν ἀπόφρασι πὸν ἀπαιτεῖ μιὰ μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ νικήσῃ τὸν ἴδιον ἐαυτό του: νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πατέρα του συγγνώμη γιὰ τὰ σφάλματά του. Ἡ ἄμυνα ἐναντίον τοῦ πατέρα του ἐσταμάτησε· τὸ παιδί εἶναι τώρα ἀτησχολημένο μὲ τὸν ἴδιον ἐαυτό του μ' ἕνα τρόπο θετικὸ καὶ παραγωγικόν. Τὸ μῖσος τοῦ ἄλλου ἐγινε προσπάθεια γιὰ τὸν ἐαυτό του. Ἡ συνάντησι τοῦ γιτροῦ μὲ τὸν πατέρα ἐτοίμασε τὴ μεγάλη ἐξήγησι μὲ τὸν γιῦν τοῦ κι' ἀπὸ τότε οἱ σχέσεις βελτιώνονται ἀμέσως. Ὁ νεαρὸς ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸν γιατρό, τὸν ἀκούει μὲ προσοχὴ, βλέπει πὼς οἱ δυνάμεις του καὶ τὰ μέσα του γιὰ νὰ φτιάξῃ τὴ ζωὴ του εἶναι περιορισμένα, ἔχει ἔντονον ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς κι' ἐκεῖ συναντᾷ τὴ χριστιανικὴ Πίστι. Ἔτσι αὐτὸς ὁ νέος, μὲ τὴν ἐμφάνισι τοῦ κνικου προτύπου, πὸν δὲν ἤθελε νὰ ξεύρῃ κανέναν ἄλλον ἀπὸ τὸν ἐαυτό του «καὶ δὲν ἤθελε νὰ βαδίσῃ δρόμους περασμένους κι' ἀπὸ ἄλλους», ἀρχίζει νὰ συνάπτῃ καινούργιες θετικὰς σχέσεις. Οἱ φιλόδοξοι ἐμπνεύσεις του, οἱ ὁποῖες μὲ τὴν πρωτόγονη μορφή τους τὸν ἐσπρωχναν νὰ γίνη ἀρχηγὸς μιᾶς δεξιῆς στραφῆς, ὀδηγοῦνται τώρα στὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐσωτερικῆς τελειοποιήσεως

καὶ στὴ θέλησι νὰ δώσῃ κάτι στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους μὲ τὸ ἐπάγγελμά του. Οἱ κινήσεις καὶ τὰ σχέδιά του, πὸν πρὶν τὰ ὀδηγοῦσε ἡ ἀντιπάθεια ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τώρα κατευθύνονται σὲ μιὰ αὐτοαγωγή γιὰ τὴν προοδευτικὴ ἀνάπτυξι τῆς προσωπικότητός του, ὅπως φαίνεται κι' ἀπὸ ἕνα γράμμα του, πὸν ἔστειλε ὁ Μ. στὸν γιατρό: «... Σὰν νὰ αἰσθάνομαι πὼς ἔχω μέσα μου ἀλλάξει, πὼς ἔχω ξεπνήσει ἀπὸ τὸν ὕπνο τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἐγίνα ἕνας ἄνθρωπος πὸν σκέπτεται. Μὲ λίγα λόγια: ἔμαθα νὰ σκέπτομαι. Ὅσο τὰ μικρὰ πράγματα χάνουν γιὰ μένα τὸ ἐνδιαφέρον τους, τόσο τὰ μεγάλα μὲ τραβοῦν πολὺ ἔντονα· τὰ προσωπικὰ χάνονται στὰ γενικώτερα ζητήματα καὶ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ μελετήσω τοὺς ἀνθρώπους... θέλω κάτι νὰ προσφέρω στὸν διπλανό μου, νὰ τὸν κάμω πῶς εὐτυχιωμένο, πῶς συνετό. Νοιώθω πὼς εἶμαι ἔτοιμος νὰ ἀφιερῶ σὲ κάτι...».

Ὑστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωσι μιᾶς ψυχικῆς δημιουργίας, ἀπόλυτα φυσικῆς, ὁ Maeder μᾶς προσκαλεῖ νὰ ἰδοῦμε τὴν κατάστασι αὐτοῦ τοῦ νέου, ὅπως ἦταν στὴ νοσηρὴ τῆς ἐμφάνισι. Ἐνεκα τῆς συγκρούσεως μὲ τὸ περιβάλλον του, καὶ εἰδικώτερα μὲ τὸν πατέρα του, διαταράσσει τὶς σχέσεις του, μπαίνει στὴ μόνη καὶ ὑποκύπτει στὸν ἐγωκεντρισμό. Ἡ συγκέντρωσι στὰ μαθήματά του, στὴν ἐργασία του, εἶναι κακὴ καὶ τὰ ἀποτελέσματα πολὺ ἄσχημα. Ἡ συνειδησι δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἀμυνθῇ στὶς ἐνστικτώδεις καὶ συναισθηματικὰς ἀντιδράσεις. Οἱ σεξουαλικὰς φαντασιώσεις καταλαμβάνουν μιὰ κεντρικὴ θέσι μέσα του. Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι τῆς καταπτώσεως, ὀλόκληρη ἡ ζωτικὴ του διάθεσι συγκεντρώνεται στὴν τζάτζ, πὸν τοῦ προσφέρει μιὰ αἰσθησιακὴ καὶ αἰσθητικὴ ἱκανοποίησι. Ἡ ἴδρυνσι καὶ ἡ διεύθυν-

σι τῆς μικρῆς ὀρχήστρας ἱκανοποιεῖ τὴν κοινωνικὴν του φιλοδοξία. Στὸ δρόμο, στὸ καφενεῖο, στὸ κέντρο, ὁ Μ. παίζει τὸν ρόλο του ἐναντίον τοῦ πατέρα του, ἐναντίον τῶν δασκάλων του, ἐναντίον ὄλων. Ἐνας ἀγῶνας τοῦ παιδιοῦ ἐναντίον τῆς πατρικῆς κυριαρχίας, μιὰ ἐντονὴ κρίσι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας πρὸς τὸν στρώγειν στὴν καταστροφὴ. Ἡ σκέψι του ἀδύνατη, ἢ θέλησι του παραλυμένη, δεμένη στὴν ἀντίδρασι ἐναντίον ὄλων.

Στὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως-σημειώνει ὁ Maeder-ἡ σύγκρουσι τοῦ νέου ἦταν μιὰ κρίσι ἠθικῆ. Πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἄρχιζε ὁ ἠθικὸς ξεπερισμὸς τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ καὶ γι' αὐτὸ χρειαζόταν στὸ σημεῖο τοῦτο μιὰ πρᾶξι μετανοίας, μιὰ πρᾶξι ἐπιστροφῆς. Κι' αὐτὴ τὴν πρᾶξι ἔπρεπε νὰ τὴν ἐνεργήσῃ ὁ ἴδιος ἑσπυωντας μέσα του τὸ αἰσθημα τῆς εὐθύνης. Μιὰ τέτοια θεραπεία ἀπαιτεῖ ὄχι σπάνια ἕναν ἀληθινὸ ἀγῶνα ὑπάρχουν στιγμῆς, πού παράγεται μιὰ ἐσωτερικὴ ἀντίδρασι, στίς ὁποῖες ὅμως πρέπει νὰ μείνῃ κανεὶς ἤρεμος χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν διαδύειά του καὶ τὸ σχέδιό του.

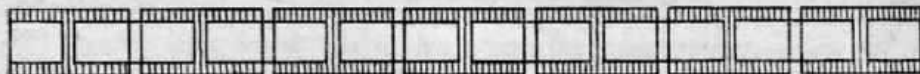
Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ διάσπασι τῆς οἰκογενείας δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀφίση ἀδιαφόρους καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ γιατρὸς εἶχε ὑποχρέωσι νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν κύκλο τῆς ἐπιδράσεώς του καὶ στὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας. Στὴν περίπτωσί μας ἡ μητέρα εἶχε κερδηθῆ, ἀλλὰ ἦταν κι' ὁ πατέρας, πού ἐπρόβαλλε σάν τὸ δυσκολώτερο ἐμπόδιο καὶ πού ἔπρεπε νὰ ὑπερνικηθῆ. Καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔπεσε τὸ ἐμπόδιο αὐτό, πού ἐμπόδιζε τὴ

συναισθηματικὴ ἐπαφὴ πατέρα καὶ γιοῦ, ἔφερε μιὰν ἀποκατάστασι τῆς οἰκογενειακῆς ἐνότητος καὶ συνετέλεσε στὸ νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴ μέση τὴν ἀρνητικὴ στάσι τοῦ Μ. ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ τίς «ἀναστολές» του. Ἔτσι ὁ δρόμος ἦταν ἐλεύθερος γιὰ μιὰ φυσιολογικὴ ψυχικὴ ἀνάπτυξι. Ὁ Μ. ξανάμαθε νὰ ἐργάζεται χωρὶς ἐσωτερικὴ πίεσι, ἀπεφάσισε ἐλεύθερα τὴ μελέτη του, ἔπαυσε τὸν ἐσωτερικὸ κλοιὸ τῶν ἐμποδίων καὶ σιγά-σιγά ἀνέπτυξε τὸ ἐνδιαφέρον του σὲ πολλὰ πεδία. Παρακολουθεῖ μὲ προσοχὴ τὸν χαρακτῆρα του καὶ ἐνθουσιάζεται γιὰ κάθε τι τὸ ἀνθρώπινον.

Καὶ ὁ Maeder, τελειώνοντας τὴν κριτικὴν του ἀνασκόπησι στὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα περίπτωσι τοῦ Μ., λέει πὼς ἐκεῖνος πού θέλει ἀληθινὰ νὰ βοηθήσῃ δὲν μπορεῖ νὰ βλέπῃ ἀφ' ὑψηλοῦ τὸν ἄρρωστο, καθισμένον στὴν ἔδρα τοῦ σοφοῦ. Πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πού θὰ προσέχῃ τίς ἀδυναμίαις καὶ τίς πλάνες κάθε δημιουργήματος ἀρχίζοντας κι' ἀπὸ τίς δικὰς του. Μιὰ πραγματικὴ ἐπαφὴ γίνεται μονάχα ἐπάνω στὸ ἔδαφος τοῦ ἀνθρώπινου-τοῦ πολὺ ἀνθρώπινου. Τότε ὁ γιατρὸς στηρίζει τὴν ἐμπιστοσύνην του καὶ τὴν ἐλπίδα του σ' ἕνα ἀνώτερο σκοπὸ τῆς ζωῆς, πού ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ πραγματικότης μέσα στὴ χριστιανικὴ πίστι, μᾶς λέγει μὲ πολλὴ σαφήνεια ὁ σύγχρονος Ἑλβετὸς ψυχίατρος Α. Maeder.

Καὶ αὐτὴν τὴν πραγματικότητα ἠθέλαμε νὰ παρουσιάσωμε στοὺς ἀναγνώστας τῶν «Ἀκτίνων» μὲ τὴν ἐκθεσι καὶ τὴν ἀνάυσι μιᾶς περιπτώσεως, τόσο διδακτικῆς καὶ τόσο πλούσιας σὲ συμπεράσματα γιὰ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς μας.

Α. Α. Γ.

ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΟΝΤΟΣ

Κάθε επιστήμη οικοδομείται επάνω εις ώρισμένας βασικάς αρχάς. Αυτάι αι αρχαί διατυπώνονται εις προτάσεις, αι όποια αποτελούν τὰ θεμέλια τῆς επιστήμης αὐτῆς ἢ τὰ «λήμματα» αὐτῆς. Τὸ ἴδιον συμβαίνει εις κάθε θεωρίαν και εις κάθε επιστημονικόν σύστημα. Ἡ ἀντίθεσις τῶν διαφόρων επιστημονικῶν θεωριῶν μεταξύ τῶν οφείλεται εις τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀρχικῶν προτάσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιούνται. Διὰ τοῦτο μία συγκριτικὴ ἔρευνα τῶν θεωριῶν, αἱ ὁποιαὶ ἔχουν προταθῆ πρὸς ἐριμηγείαν ἐνός φαινομένου τοῦ σύμπαντος, θὰ ἀπῆται πρὸ πάντος ἄλλων συγκριτικῆν ἔρευναν τῶν ἀντιτιθεμένων ἀρχικῶν προτάσεων τῶν θεωριῶν τούτων.

Οἱ ἐρευνηταί, π. χ. τῶν γεωμετρικῶν ἐρεισμάτων, προκειμένου νὰ ἐλέγξουν τὰ γεωμετρικὰ συστήματα Εὐκλείδου, Lobatchevsky, Riemann συγκρίνουν τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποια ἀπετέλεσαν τὰ θεμέλια τῶν. Αἱ γεωμετρίαι αὐταὶ ἂν και δι-αφέρουν, ἐν τούτοις ἔχουν και πολλὰς ὁμοιότητας εις τὰ συμπεράσματά τῶν. Τὰς ὁμοιότητας αὐτάς ἠρεύνησεν ὁ Poincaré και ἀνεκάλυψεν ὅτι παρὰ τὰ ἀντιτιθέμενα ἀξιώματα ὑπάρχουν και μερικὰ εις τὰ ὁποια ὑπάρχει συμφωνία, ἔστω και ἂν τὰ κοινὰ αὐτὰ ἀξιώματα δὲν ἀναγράφουν οἱ Γεωμέτραι, πάντως τὰ χρησιμοποιοῦν, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνονται. Αὐταὶ αἱ κοιναὶ παραδοχαὶ ἔχουν πολὺ μεγάλην ἀξίαν και πρέπει ἰ-διαιτέρως νὰ τονίζωνται. Ἀνεκτίμητον ὑπηρεσίαν εις τὴν ἐπιστήμην προσφέρουν ὅλοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποιοὶ ἀνακαλύπτουν τὸ κοινὸν εις τὰς ἀντιθέτους θεωρίας και τὴν συμφωνίαν εις τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν

διαφωνούντων. Αἱ κοιναὶ αὐταὶ συμφωνίαι αποτελοῦν ἀρραγῆ θεμέλια διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς επιστημονικῆς ἐκείνης γνώσεως, ἢ ὁποια θὰ τυγχάνῃ γενικῆς ἀναγνωρίσεως, και ἢ ὁποια θὰ ἱκανοποιῆ τοὺς ἐρευνητάς ἀπὸ οἰαοδήποτε σκοπίας και ἂν κατοπτέουον ὅστοι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης τῶν.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΑΡΧΗ

Ἔλα τὰ συστήματα, τὰ ὁποια προτίθενται νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ σύμπαν ὡς ὅλον, ἔχουν και αὐτὰ ὡρισμένα «λήμματα», ὡρισμένας θεμελιώδεις αρχάς. Ἔλα τὰ συστήματα αὐτὰ ἔχουν και μίαν ἰδιαιτέραν μεταφυσικὴν. Τὰ συστήματα αὐτὰ, ἐκτὸς τοῦ τμήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εις τὸν κόσμον, πού ὑποπίπτει εις τὴν ἄμεσον ἀντίληψίν μας, περιλαμβάνουν και τμήμα μεταφυσικῆς. Εἴτε τὸ ὁμολογοῦν οἱ συνθέται τοιούτων συστημάτων, εἴτε ὄχι προτάσσουν εις τὸ σύστημα τῶν τὰς μεταφυσικὰς τῶν πεποιθήσεις ἢ ἔστω τὰς συνυφαίνου με τὰς ὑπολοίπους θεωρίας τῶν.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐρευνησωμεν τὰς μεταφυσικὰς πεποιθήσεις τῶν συστημάτων αὐτῶν, θὰ διακρίνωμεν ὅτι ἔχουν ἐκτὸς τῶν διαφορῶν και κοινὰς μεταφυσικὰς αρχάς. Ἡ πρώτη ἀρχή, ἢ ὁποια εἶναι και ἢ πλέον θεμελιώδης, εἶναι κοινή εις ὅλα τὰ συστήματα. Αὐτὴ ἢ κοινή παραδοχή εἶναι τὸ ὅτι ὑπάρχει ἀναρχὸν ὄν, δηλαδὴ ὄν τὸ ὁποῖον δὲν οφείλει τὴν ὑπαρξίν του εις ἄλλο ὄν, διότι ὑπῆρχεν ἀνεκάθεν. Ἡ μεταφυσικὴ αὐτὴ ἀρχὴ εἶναι μεγίστης ἀξίας, διότι εἶναι κοινὴ ἀφετηρία.

Ἐπὶ τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς ἀληθείας συμφωνοῦν ὅλα τὰ συστήματα, διότι, ἂν καὶ ἀποτελεῖ μυστηριώδη ἀλήθειαν, μᾶς τὴν «διηγεῖται» αὐτὴ ἢ φύσις.

Ἡ συμφωνία αὐτῆ τῶν ἐρευνητῶν, εἴτε ὀρμῶνται οὗτοι ἀπὸ ἐπιστημονικὰς προϋποθέσεις, εἴτε ἀπὸ φιλοσοφικὰς τοιαύτας, ὀφείλεται εἰς τὸ ἀδιαφιλονίκητον δεδομένον ὅτι ὑπάρχουν ἤδη ὄντα. Ἐπομένως, ἂν μὲν δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἐξ οὐ συνίστανται τὰ ὀλικὰ ὄντα δὲν εἶναι ἄναρχον, ἀλλ' ἔλαβε τὸ εἶναι καθ' ὀρισμένον χρόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (θεϊστικῆ ἀποφίς), σημαίνει ὅτι δεχόμεθα τὸν Θεὸν ὡς ἄναρχον ὄν. Ἐὰν δὲ δεχθῶμεν ὅτι τὸ συστατικὸν τῶν ὀλικῶν ὄντων δὲν ἔλαβε τὸ εἶναι ἐν χρόνῳ, σημαίνει ὅτι δεχόμεθα τὸ συστατικὸν τοῦτο ὡς ἄναρχον οὐσίαν (ἀθεϊστικῆ ἀποφίς, ἢ ὅποια ἐκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν ὀλισμὸν).

Ἄν καὶ ἡ παραδοχὴ ἀνάρχου ὄντος εἶναι κοινὴ παραδοχὴ ὄλων τῶν ἐρευνητῶν, ἐν τούτοις ἀποτελεῖ αὕτη σκάνδαλον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς θέτει τὸ ἐρώτημα: πῶς συνέδη νὰ ὑπάρχη τὸ ἄναρχον αὐτὸ ὄν; Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὄντος αὐτοῦ εἶναι ἀδιαφιλονίκητος ἀλήθεια, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀνίκανος ὁ ἀνθρώπος νὰ τὴν διανοηθῆ, διότι αὕτη ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς ὑπὲρ λόγον ἀληθείας. Δέχονται λοιπὸν καὶ οἱ ὀλισταὶ ἀληθείας ὑπὲρ λόγον. Ἡ ἀλήθεια αὕτη τῆς ὑπάρξεως ἀνάρχου ὄντος εἶναι ὑπὲρ λόγον. Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ ὄν αὐτό; Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων προβλημάτων τοῦ ὄντος.

ΘΕΩΡΙΑΙ ΑΝΑΡΧΟΥ ΥΛΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΘΕΪΣΜΟΥ

Ὅλα τὰ π. Χ. φιλοσοφικὰ συστήματα, εἰς τὰς ὄντολογικὰς ἀπόψεις των, ἔχουν κατὰ τὸ κοινόν. Ἀρχίζουν τὴν ἐρευναν τοῦ ὄντολογικοῦ προβλήματος μὲ ἓνα κοινόν αἴτημα, ὅτι ἡ οὐσία τῶν λεγομέ-

νων ὀλικῶν ὄντων εἶναι ἄναρχος. Τὸ αἴτημα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν ἀφετηρίαν τῶν προχριστιανικῶν συστημάτων.

Ἡ ἄναρχος αὐτὴ ὕλη, ἐθεωρεῖτο ἀπὸ μίαν μερίδα φιλοσόφων ὡς ἡ μόνη οὐσία εἰς τὸ σύμπαν, καὶ ἡ ὅποια εἶναι ἄνους, ὑπείκουσα μόνον εἰς τὸν νόμον τῆς τυφλῆς ἀνάγκης. Ἡ θεωρία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μεταφυσικὴν τῶν ὀλιστῶν. Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ εἶδους αὐτοῦ, μὲ τὴν ὅποian προσεπάθησαν μερικοὶ μὲν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, περισσότεροι δὲ κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ σύμπαν, ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς πλήρη χρεωκοπίαν κατὰ τὸν τρέχοντα αἰῶνα.

Μία ἄλλη μερὶς φιλοσόφων, ἐξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐκδέχονται ἄναρχον ὕλην, εἶναι ἡ θεωροῦσα τὴν ὕλην συνάναρχον πρὸς τὸν Θεὸν ἢ τοὺς θεοὺς. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὑπάγεται ὁ Πλάτων. Τὰ συστήματα αὐτά, τὰ ὅποια δέχονται συνάναρχον ὕλην εἶναι τὰ καθ' αὐτὸ διαρχικά, διότι δέχονται δύο ἀρχάς τὴν πνευματικὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὀλικήν.

Τρίτη μερὶς φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι δέχονται ἄναρχον τὴν οὐσίαν τῶν περὶ ἡμᾶς ὄντων, εἶναι ἡ θεωροῦσα ὅτι ἡ οὐσία πάντων τῶν ὄντων εἶναι θεία οὐσία. Ἡ θεωρία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μεταφυσικὴν τῶν πανθειστών. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν φιλοσόφων ἀνήκει καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ ὅποιος ἐδέχετο ὅτι ἡ οὐσία τῶν ὄντων εἶναι τὸ πῦρ, τὸ ὅποion ὅμως δὲν ἐκλαμβάνει ὡς τυφλὴν ὕλην, ἀλλ' ὡς οὐσίαν ἔχουσαν λόγον καὶ σοφίαν, διὰ τῶν ὀλοίων ρυθμίζει αὕτη τὰ τοῦ κόσμου. Συνηθίζουσαν πολλοὶ νὰ ὀνομάζουσαν πανθειστικὰ συστήματα καὶ τὰ ὀλιστικὰ καὶ τὰ ἐνεργειοκρατικά. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ σύγχυσιν τῶν ὄρων, διότι μεταφυσικὴ, ἢ ὅποια δέχεται ὡς ἄναρχον ὄν μίαν οὐσίαν ἄνους καὶ ἄσυν-

εἰδητον εἶναι ἀθεῖα. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦ ἠρέσκοντο οἱ περισσότεροί ἰδρυταὶ τῶν ἀθεϊστικῶν συστημάτων νὰ ἑνομάζουσι τὸ κατ' αὐτοὺς ἄναρχον ὃν Θεόν, ἐπειδὴ ἐνόμιζαν ὅτι γίνεται ἱκανοποιητικώτερον τὸ σύστημά των.

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ συστήματα, δηλ. ὁ ὕλισμός, ἡ θεωρία ὕλης συνανάρχου πρὸς τὸν Θεόν καὶ ὁ πανθεισμός, δέχονται ἄναρχον τὸ συστατικὸν τῶν περὶ ἡμᾶς ὄντων. Αἱ φυσικαὶ ὁμοῦ ἐπιστῆμαι, αἱ ὅποια ἐρευνοῦν τὸ συστατικὸν αὐτό, εἴτε ὡς ὕλην εἴτε ὡς ἐνέργειαν, μᾶς βεβαιώνουν ὅτι ἐκεῖνο, ποῦ χαρακτηρίζει τὸ συστατικὸν τῶν ὑλικῶν ὄντων εἶναι τὸ ὅτι εἶναι τοῦτο τελείως νεκρὸν καὶ ἀνίκανον διὰ πᾶσαν δρᾶσιν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐνέργεια, τὴν ὁποίαν περιέχει δὲν εἶναι ἀνίσως κατανοητέα. Ἡ δουλικότης λοιπὸν καὶ ἡ ἐξάρτησις χαρακτηρίζει τὴν ὑλικὴν ἐνέργειαν, ἐνῶ ὁ νόμος τῆς ἀνεξαρτήτου καὶ ἐλευθέρας δράσεως εἶναι ξένος πρὸς αὐτήν.

Ἐὰν ἡ ὕλη ἦτο ἄναρχος, τοῦτο θὰ ὠφείλετο εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς τῆς ἰδίας, ἡ ὅποια θὰ ἦτο ἱκανὴ διὰ τὴν μεγαλειώδη καὶ θεῖαν αὐτὴν ιδιότητα. Θὰ ἔπρεπε ἐπομένως τὰς μεταβολὰς τῶν ὑλικῶν ὄντων νὰ διέπῃ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνάρχου ὄντος, δηλ. τὸ ἀδούλωτον εἰς τὸν θρον τῆς ἀνίσου κατανομῆς τῆς ἐνεργείας καὶ ἡ ἀνεξάρτητος καὶ ἐλευθέρα δρᾶσις. Οἱ ἐρευνηταὶ τῆς ὕλης θὰ εἶχον ἐνώπιόν των τὸ αὐταίτιον, αὐτὴν ταύτην τὴν θεῖαν οὐσίαν, καὶ ἐπομένως ἀντὶ νὰ διαπιστώνουν τὴν δουλικὴν ἐξάρτησιν, ἡ ὅποια χαρακτηρίζει τὴν φύσιν τῆς ὕλης, θὰ διεπίστωναν, ὡς γνώρισμα αὐτῆς τὴν πρωτοδουλίαν, ἡ ὅποια προσιδιάζει εἰς τὸ ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ἄναρχος ὑπαρξις ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ ἔπρεπε νὰ δρᾷ ἡ ὕλη τοῦλάχιστον μὲ τὴν ἐλευθερίαν, μὲ τὴν ὁποίαν

δρᾷ ἕνα ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς ἐξαρτήσεως, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν ὕλην, συνάγομεν ὅτι, ἐὰν ὀρθῶς ἰσχυρίζονται οἱ ὕλισται ὅτι μόνον ὑλικά ὄντα ὑπάρχουν, θὰ ἔπρεπε οὕτε τὰ ὑλικά ὄντα νὰ ὑπάρχουν, διότι ὕλη ἄναρχος ἀντίκειται πρὸς τοὺς νόμους αὐτῆς τῆς ὕλης. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πολύκροτον ἀντινομίαν τῆς μεταφυσικῆς τῶν ὑλιστῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ οὐδὲν σύστημα ἐκ τῶν ἀνωτέρω, διότι ὅλα δέχονται, ὅτι τὸ συστατικὸν τῶν ὑλικῶν ὄντων εἶναι ἄναρχον.

Ἡ ἀντινομία λοιπὸν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμπίπτουν τὰ συστήματα αὐτὰ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν δέχονται ὅτι τὴν ὕλην, καθὼ ἄναρχον, χαρακτηρίζει τὸ ἀνάτιον ἀφ' ἑτέρου δὲ δέχονται τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν διδάσκουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, δηλ. ὅτι τὴν φύσιν τῆς ὕλης χαρακτηρίζει ὁ νόμος τῆς ἐξαρτήσεως, καὶ συνεπῶς προτιθέτεαι αἰτίαν. Τὸ ὅτι ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης εἶναι συναφασμένος μετὰ τῆς ὕλης ἐδέχετο καὶ ὁ Büchner, λέγων: «Ἀπόλυτος καὶ ἀκαμπτος ἀνάγκη κυριαρχεῖ τῆς ὕλης. Καμία δύναμις ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι δὲν ἠμπορεῖ νὰ διαφύγῃ αὐτὴν τὴν ἀνάγκην, ἡ ὅποια δὲν ἔχει οὕτε ἐξαιρέσιν οὕτε περιορισμόν». Δὲν ἐξήγαγεν ὁμοῦς τὰς συνεπείας ἔσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχὴν τῆς ὕλης.

Καὶ αὐτὸς ὁ Πλωτῖνος, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε, θανατιζόμενος χριστιανικὰ στοιχεῖα, νὰ ὑποσηλώσῃ τὴν καταρρέουσαν πολυθεῖαν, ἐνέπεσε εἰς τὴν αὐτὴν ἀντινομίαν, διότι δὲν ἀπεδέχθη τὴν περὶ δημογραφίας διδασκαλίαν τῆς Γενέσεως, ἀλλὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἀπορροῆς. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὁ κόσμος ἀπέρρευσε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἄρα ἡ ὕλη εἶναι θεῖα οὐσία. Ὅστε καὶ ἡ θεωρία τῆς ἀπορροῆς δέχεται ἄναρχον τὴν ὕλην καὶ

ἐπομένως εὐρίσκεται καὶ αὐτὴ εἰς τὸν κλοιὸν τῆς ἀνωτέρω ἀντινομίας.

ΑΡΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΝΟΜΙΑΣ

Ἡ ἀντινομία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνέπιπτον ὅλα τὰ προχριστιανικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ἦτο ἀναπόφευκτος, διότι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπινοήσῃ τὴν μεγάλην ἀλήθειαν τῆς δημιουργίας τῆς ὕλης.

Τὴν διδασκαλίαν περὶ δημιουργίας τὴν συναντῶμεν εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Συμφώνως πρὸς αὐτὴν ἡ ὕλη οὔτε εἶναι ἀναρχος οὔτε ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς θείας οὐσίας, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Αἱ ἰδιότητες τῶν λεγομένων ὕλικῶν ὄντων εἶναι δ ι α τ ἄ ξ ε ι ς τοῦ Θεοῦ, «εἶπε... καὶ ἐγένετο». Οὕτω οἱ νόμοι τῆς αἰτιότητος, τῆς ἀδρανείας, τοῦ ἀδιαχωρήτου κ.τ.τ. εἶναι περιορισμοί, τοὺς ὁποίους ἐπέφερεν ὁ Θεός· εἶναι διατάξεις τοῦ Θεοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία περὶ δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός αἶρει τὴν ἀντινομίαν, διότι δὲν δέχεται ὕλην ἀναρχον, ἀλλὰ μόνον τὸν δημιουργὸν τῆς ὕλης δέχεται ἀναρχον. Ὁ νόμος τῆς ἀνεξαρτήτου καὶ ἐλευθέρας δράσεως ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τοῦ Δημιουργοῦ, ἐνῶ ὁ νόμος τῆς ἐξαρτήσεως καὶ τῆς ἀνάγκης εἶναι ξένος πρὸς αὐτόν. Ἐπομένως μόνον αὐτὸς δύναται νὰ εἶναι ἀναρχος. Τὸ ἐρώτημα «ποῖος ἔκαμε τὸν Θεόν» ἔχει βάσιν, δι' ἐκείνους ποὺ δέχονται ὡς Θεὸν τὴν ὕλην, εἶναι ὅμως ἐρώτησις ἀμυφώτου ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὸν Δημιουργὸν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος.

Ὅλα τὰ συστήματα δέχονται ἀναρχον ὄν. Αὐτὸ ὅμως πρέπει νὰ τὸ χαρακτηρίξῃ ἡ ἀνεξαρτήτος καὶ ἐλευθέρα δράσις. Ὁ ὄρος αὐτὸς δὲν πληροῦται προκειμένου περὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς ὕλικῆς ἐνεργείας, ἀρα τὸ ἀναρχον ὄν δὲν εἶναι ἡ

ὕλη, ἀλλὰ ὄν διάφορον τῆς ὕλης καὶ τῆς ὕλικῆς ἐνεργείας.

Οἱ πανθεῖσαι δέχονται δύναμιν νοῦσαν καὶ ἐπιφέρουσαν τοὺς ἐπὶ τῆς ὕλης περιορισμούς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὰς ἰδιότητάς τῆς ὕλης. Ἀκριβῶς ὅμως τοῦτο σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ γίνεταί διάκρισις μεταξὺ τῆς κατευθυνούσης αὐτῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης, τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ὕλην. Ὡστε ὁ Θεὸς δέον νὰ μὴ συγχέηται πρὸς τὴν ὕλην.

Πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἀδιέξοδα αἰρονται διὰ τῆς βαθείας ἐρεύνης τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Δικαίως ὁ Γάλλος φυσικὸς Biot, δεχόμενος τὴν θεοπνευστίαν τοῦ Μωυσέως ἔλεγεν: «Ὁ Μωυσῆς ἢ εἶχε μίαν τόσοσιν βαθεῖαν πείραν τῆς ἐπιστήμης, ὅσην οἱ ἐπιστήμονες τοῦ αἰῶνος μας, ἢ ἦτο θεόπνευστος».

ΤΟ ΑΝΑΡΧΟΝ ΕΧΕΙ ΝΟΗΣΙΝ

Τὸ ἀναρχον ὄν δὲν ἀποτελεῖται λοιπὸν ἀπὸ ὕλην οὔτε ἀπὸ ὕλικὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' εἶναι πνεῦμα ἐλεύθερον. Τὸ ὄν ὅμως τοῦτο εἶναι ἀκόμη καὶ νοῦν. Ἡ νόησις τοῦ ἀναρχοῦ ὄντος ἐξάγεται ἐκ τῆς σκοπιμότητος ἢ ὁποία διέπει τὸν κόσμον, καθὼς ἀνεπτύχθη εἰς τὸ ἄρθρον μας «Αἰτιοκρατία καὶ τελολογία», «Ακτίνες» 1946, σελ. 234. Ἡ σκοπιμότης εἰς τὸ σύμπαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ ἐμβία ὄντα, μᾶς βεβαιώνει ὅτι τὸ ἀναρχον ὄν ἔχει νόησιν. Ἰσχυρίσθησαν ὅμως μερικοὶ παλαιοί, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν σκοπιμότητα εἰς τὸ σύμπαν διὰ τῆς παραδοχῆς, ὅτι τὸ ἀναρχον ὄν ἔχει ἀνάρχωσιν καὶ ἀναίτιως σκόπιμον δι-ἀρθρωσιν τῶν τυφλῶν δυνάμεών του, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὅλον σύμπαν νὰ ἔχῃ προκύψει ἐκ τῶν καταλλήλων λειτουργιῶν τῶν ὀφειλομένων εἰς τὰς κατὰ σκοπὸν διερρυθμισμένας τυφλάς δυνάμεις τοῦ ἀ-

νάρχου ὄντος. Ἴσως δὲ ἀκόμη νὰ ἐνόμιζον οἱ ἔχοντες τὴν ἀνωτέρω γνώμην, ὅτι ἡ ἀποφίς των εἶναι ἴσης δυνάμει με τὴν ἀποφίν νοούντος ἀνάρχου ὄντος, διότι ἀντὶ νὰ δεχθοῦν ἀναρχον καὶ ἀνάιτιον ρύθμισιν τοῦ θεοῦ νοός, δέχονται ἀναρχον καὶ ἀνάιτιον ρύθμισιν τῶν τυφλῶν δυνάμεων τοῦ ἀνάρχου ὄντος, ὥστε νὰ ὑπάρχη εἰς αὐτὸ ὁ ὅλος κόσμος ἐν πέραματι, ὁ ὁποῖος βαθυηδὸν νὰ ἐκδηλοῦται.

Αἱ κατ' αὐτὴν τὴν ἐκδοχὴν ἀνάρχως προητοιμασμένοι σκοπμοὶ δυνάμεις δὲν θὰ διέφερον ἀπὸ προϊόντα διανοίας, ἡ ὅποια προαιωνίως καὶ ἀπαξ διὰ παντός ἐρρυθμίσε τὰς λειτουργίας αὐτάς, πρὸς πραγμάτωσιν σκοποῦ. Εἶναι ὁμοίως δυνατὴ ἡ ἀναρχὸς καὶ ἀνάιτος αὐτὴ ρύθμις τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνάρχου ὄντος, χωρὶς τὸ ὄν τοῦτο νὰ εἶναι νοῦν:

Εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνάρχου ὄντος καὶ εἰς τὰ προσόντα αὐτοῦ οὐδὲν ἐξωτερικὸν αἴτιον συνετέλεσεν. Τοῦτο ὁμοίως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ὑπαρξίς καὶ τὰ προσόντα τοῦ ἀνάρχου ὄντος εἶναι τυχαῖόν τι γεγονός, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δικαιούται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι: ἦτο δυνατόν ἀντὶ τοῦ ὄντος τούτου νὰ ἦτο ἀναρχον οἰονδήποτε ἄλλο τῆς ἀρεσκείας μας, ἄβουλον, τυφλόν, νεκρὸν κ.τ.τ. Ἡ ἀναρχὸς καὶ ἀνάιτος ὑπαρξίς τοῦ ὄντος αὐτοῦ δὲν εἶναι ἓνα γεγονός ἀνεξάρ-

τητον ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ἄφοῦ ὁμοίως εἰς αὐτὸ τὸ ὄν ὀφείλεται ἡ ἰκανότης τῆς ἀνάρχου καὶ ἀνάιτου ὑπάρξεώς του καὶ τῶν προσόντων αὐτοῦ, καὶ αὐτῶν τῶν ὑποθεθεισῶν κατὰ σκοπὸν διερρυθμισμένων δυνάμεων του, ἄρα κέκτηται αὐτορρυθμιστικὴν ἰκανότητα, τὴν ὅποιαν ὀνομάζομεν θεῖαν σοφίαν ἢ θεῖον νοῦν.

Ὁ ἰδικὸς μας νοῦς δὲν δύναται νὰ διανοηθῇ τὸν ρυθμιζόμενον εἰμὴ ὡς προηγούμενον τοῦ ρυθμιζομένου. Ὁ θεῖος ὁμοίως νοῦς ὑπερκειμένος χρόνου εἶναι ἀνάρχως αἴτιος ἑαυτοῦ. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ὑποστηρίζων καὶ ὁ Sir James Jeans, ἀναφέρει τὸ συμπέρασμα τοῦ Αὐγουστίνου: «Ὅχι ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ χρόνου ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον». Ἐπομένως ἡ ἐκδοχὴ, κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἀναρχον ὄν εἶναι ἄνοον, ἔχον ὁμοίως κατὰ σκοπὸν διερρυθμισμένας τὰς τυφλὰς δυνάμεις του, αὐτοανακρίεται, διότι ἡ ἀναρχὸς αὐτὴ διαρρυθμίσις εἶναι αὐτορρυθμίσις πρὸς πραγμάτωσιν σκοποῦ, δηλ. εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὀνομάζεται νοητικὴ ἐνέργεια.

Ἄρα τὸ ἀναρχον ὄν εἶναι πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ νοῦν, τοῦ ὁποίου τὰ θεμελιώδη προσόντα «τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδίως αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεϊότης».

Ο "ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ," ΩΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

VIII

Ἄλλὰ καὶ ἄμεσες ἀπηχῆσεις τοῦ «Ἄκαθίστου» θὰ βροῦμε ἀπειρες, πὺ φτάνουν ἕως τῆ νεοελληνικῆ λογοτεχνία καὶ ἕως τῆ ζωντανῆ παράδοση τοῦ λαοῦ μας. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸν ἰδ' αἰῶνα, ὁ Μανουὴλ Φιλῆς μετέτρεψε τὸν «Ἀκάθιστο» σὲ ἰαμβικούς τριμέτρους. Τὸν ἰζ' αἰῶνα, ὁ Μελέτιος Καλλονᾶς τὸν μετέφερε στὴ γραφομένη τότε ἀπλούστερη διάλεκτο, καὶ τὸν ἴδιο αἰῶνα ὁ Εὐστάθιος Πατελάρος τὸν ἀπέδωσε στὴ λατινική. Σὲ πολλὲς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες ἔχουμε μεταφράσεις του, καθὼς καὶ στὴν ἀραβική.

Σὲ κείμενα τῆς πεζογραφίας, πὺ δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ μᾶς χρονικά, ὅπου ἡ Παναγία εἶναι ἐμπνευστρία πηγῆ, τὸ «χαῖρε» ἐπαναλαμβάνεται μὲ λέξεις συνωδευμένο πὺ ἔχουν τὴν ὕμνητικὴ διάθεση τοῦ κειμένου τοῦ «Ἀκαθίστου». Σὲ δυὸ περιπτώσεις θὰ σταθῶ. Ἡ πρώτη, ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἡλία Μηνιάτη, «Διδαχαὶ καὶ Λόγοι», τόμ. β', σελ. 150-151, ἀπὸ τὴν ὁμιλία «Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου», πὺ τὴ μεταφέρω ἐδῶ μὲ κάποιες παραλείψεις λέξεων:

«Χαῖρε, βασίλισσα τῶν Ἀγγέλων... Χαῖρε, ἀργυροχρυσόχρως κρίνε... Χαῖρε, εὐανθέστατε Παράδεισε... Χαῖρε, παστάς τοῦ οὐρανοῦ νυμφίου... Χαῖρε, ὡς βασιλικὸν βλάστημα... Χαῖρε, ὡς μαργαρίτη εἰς κόχλον... Χαῖρε, Μήτηρ ἐνὸς Θεοῦ...».

Ἡ δευτέρα περίπτωση, ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου «Τέχνη Ρητορική», βιβλ. 4, κεφ. 17, σελ. 345-346, ἀπὸ τὸ «Εἰς τὴν Θεοτόκον»:

«Ἦθελα νὰ σὲ εἰπῶ Οὐρανόν, εἰς τὸν ὅποιον ἀστραφεν ὁ μυστικὸς Ἥλιος... Ἄπο τοὺς Οὐρανοὺς πλατυτέρα... Νὰ σὲ κηρύξω Παράδεισον... Νὰ σὲ κηρύξω πέλαγος τῶν χαρίτων... Ὅρος ὑψηλὸν τῆς ἀγιότητος... Ἐκλεκτὴν ὡς ὁ Ἥλιος... Νὰ σὲ εἰπῶ Νεφέλην... Ρόδον... Κρίνον...».

Τὸ «χαῖρε» τοῦ «Ἀκαθίστου» δὲν εἶναι ξένο ἀπὸ τοὺς νεοέλληνες ποιητές. Στὰ θρησκευτικὰ νεοελληνικά ποιήματα εἶναι συνηθέστατο. Ἐπαναλαμβάνομενο καὶ σὲ ποιήματα μὴ θρησκευτικά, σημαίνει ὅπωςδήποτε μιὰ κάποια μακρυνὴ ἀπήχηση ἀπὸ τὸν «Ἀκάθιστο».

Στὴ στροφή 12 τῆς ὁδῆς «Ὁ φιλόπατρις» τοῦ Κάλθου, στοὺς τρεῖς πρώτους στίχους, ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές.

Στὸν «Ὑμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν» τοῦ Σολωμοῦ ἡ ἴδια ἐπανάληψη στὶς στροφές 2, 16, 74, 87. Τὸ ἴδιο «χαῖρε» τοῦ ἀγγέλου τὸ ἔχει καὶ ἡ στροφή 3 τοῦ ποιήματος «Εἰς Μοναχὴν» τοῦ Σολωμοῦ. Κάποια ἰταλικά ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, «Ὁ Εὐαγγελισμὸς», «Ἡ σύλληψη τῆς Παρθένου», «Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ» εἶναι στὴ θεματογραφία τοῦ «Ἀκαθίστου», χωρὶς καμμιά ἄλλη σχέση μ' αὐτόν.

Ἡ σημασία τοῦ «Ἀκαθίστου» ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἀποψη ὑπογραμμίστηκε ἀπὸ πολλοὺς. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, στὴν «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. 3, σελ. 195, θεωρεῖ γιὰ τὸ σκλαθωμένο τότε σὲ μέγα μέρος γένος ὅτι «ἡ Ἀκολουθία τοῦ «Ἀκαθίστου Ὑμνου» δὲν παύει ἐνοῦσα πνευματικῶς ὅ,τι διέσπασεν ἡ βία, δὲν παύει πληροῦσα τὰς καρ-

διάς ἡμῶν ἐλπίδος περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος».

Δὲν πρέπει νὰ μὴ ἀναφερθεῖ καὶ ὁ Παπαδιαμάντης. Σὲ σύντομο σημειῶμά του στὴν «'Εφημερίδα» τῆς 9 'Απριλίου 1888 γράφει γιὰ τὸν «'Ακάθιστο»: «'Εν τῷ προκειμένῳ ὕμνῳ ἀπαντῶσι καὶ ἐμπνεύσεις ἀκραιφνεστάτης ποιήσεως... 'Η δὲ ὄλου τοῦ ποιήματος διήκουσα ἰδέα εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς θείας Σοφίας ἀπέναντι τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ ἡ προσκύνησις τῆς Παναγίας...». 'Ο Παπαδιαμάντης εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς 'Εκκλησιαστικῆς Ὑμνογραφίας, γιατί καὶ ὕμνογραφικὴ δημιουργία ἔχει νὰ ἐπιδείξει ὁ ἴδιος, κί' ἀπὸ τὴν παραγωγή του αὐτῆ ἀναφέρω τὸν «Κανόνα ἱκετηρίων εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν Γοργοπήκουον», πού τὸν κατατάσσει στοὺς σύγχρονους σὲ μᾶς ὕμνογράφους, τοὺς τόσο λιγοστοὺς στὶς μέρες μας. 'Αλλὰ καὶ τέσσερα ποιήματα τοῦ Παπαδιαμάντη στὴν Παναγία, ἀπὸ ὀνομασίες τῆς στενωτέρας πατρίδας του, τῆς Σκιάθου, εἶναι στὴν προετοιμασία τοῦ πιστοῦ γιὰ νὰ δεχτεῖ τὸν ὕμνο.

Κί' ἄλλοι πεζογράφοι καὶ ποιητὲς μποροῦν νὰ ἐξετασθοῦν, ὅπως ὁ Ζαχ. Παπαντωνίου, πού παρενθέτει στὰ διηγήματά του καὶ τὰ αἰσθητικά του ἄρθρα τὴν ὕμνολογημένη Παναγία, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ὕμνογραφίας τῆς ἀφιερῶμένης σ' αὐτή.

'Η συγκομιδὴ μας εἶναι πλουσιώτατη στὸν Παλαμᾶ. Σὲ δύο ἄρθρα του στὸ «'Εμπρὸς» τῆς 11 καὶ 14 Μαρτίου 1918, ἐξετάζονται τὰ σχετικὰ μὲ τὸν «'Ακάθιστο». Στὸ πρῶτο, μὲ τὸν τίτλο «Τὸ πρόβλημα τοῦ 'Ακαθίστου», ὁ Παλαμᾶς ἐξαίρει τὸ ὅτι «ὁ 'Ακάθιστος ἐξεγείρει ἐντὸς ἡμῶν ἱεράς ὁμοῦ καὶ ἱλαράς ἀναμνήσεις καὶ συγκινήσεις» καὶ

τὸν ἀποκαλεῖ «γνήσιον βυζαντινὸν ποιήμα». Στὸ δεύτερο, μὲ τὸν τίτλο «Τὰ δανείσματα τοῦ 'Ακαθίστου», τὸν χαρακτηρίζει «τέλειον μωσαϊκόν, ἀπαρτισθὲν ἀπὸ ψηφίδας παντὸς εἶδους, περιμαζευμένας πανταχόθεν. Εἶναι κατόρθωμα δογματικὸν μαζὶ καὶ πανηγυρικόν». Στὴν ποίηση τοῦ Παλαμᾶ ἡ ἀναζήτηση εἶναι γόνιμη, γιατί εἶναι μεγάλο τὸ μᾶκρος τῶν ἐμπνεύσεών του. Θὰ μείνουμε μόνο στὶς δύο βασικὲς ποιητικὲς συλλογές του, ὅπου συνοψίζεται ὁ ἄλλος ὁ Παλαμᾶς. Στὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου», πού εἶναι κήρυγμα παναθρώπινο, τὸ δράμα τῆς Παναγίας εἰσάγεται πιὸ λίγο, γιὰ νὰ δείξει τὴ μεταπλαστικὴ τῆς δύναμη στὴ νέα θρησκεία, ὅπως γίνεται στὸν ἕκτο λόγο, «Γύρω σὲ μιά φωτιά».

Στὴν ἄλλη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Παλαμᾶ, τὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ», ὅπου ἀντικατοπτρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητῆ στὴν προσήλωσή της στὴν ἑλληνικὴ ἐθνότητα, ἡ Παναγία συνενώνει τὸν θρησκευτικὸ εὐαγγελισμό, καθὼς ἱστορεῖται ἡ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου.

Στὸν τέταρτο λόγο τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ» εἰσάγεται ἡ Παναγία ἢ «'Αθηνιώτισσα» καὶ μεταφέρεται ἕνα κοντάκιο τῆς 'Ακολουθίας τοῦ «'Ακαθίστου».

Στὸν ὄγδοο λόγο ὑψώνεται ὑπέροχος ὕμνος τοῦ Παλαμᾶ στὴν Παναγία, ἐκεῖ πρὸς τὸ στίχο:

Ξένε, ἡ Παλλάδα σου διωγμένη ἀπὸ μιά Δέσποινα ἄλλη.

'Επίσης, διαθάζουμε τὴν εὐαγγελικὴ ἀναφήση «Χαῖρε Χαριτωμένη», μὲ τὴν ὁποία σὲ μετοχὴ παρακειμένου λήγει τὸ τελευταῖο θεοτοκίο τῆς 'Ακολουθίας τοῦ «'Ακαθίστου».

'Ο στίχος τῆς «Φ. τοῦ Β»:

Μητέρα τῶν ἀνέλπιδων κί' ὄλου τοῦ κόσμου σκέπη

εἶναι ἀπὸ τὴν εὐχή τῆς Ἀκολουθίας τοῦ «Ἀκαθίστου»:

Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς Σὲ ἀνατίθηνμι, Μήτηρ τοῦ Θεοῦ, φύλαξόν με ὑπὸ τὴν σκέπην σου.

(Πρὸβλ. ἀπὸ τὴν Εὐχή: ἡ τῶν ἀπηλπισμένων μόνῃ ἐλπίς-καὶ ἀπὸ τὸ Α τοῦ «Ἀκαθίστου»: Χαίρε, σκέπη τοῦ κόσμου).

Στὸν ἕνατο λόγο τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ», ὁ στίχος:

Μαρία, κυρά Ἀθηνιώτισσα, πὶὸ γαληνή, πὶὸ ὠραία

εἶναι ἀπὸ τὸ 3ο τροπάριο τῆς ὠδῆς θ':

Χαίρε Μαρία, Κυρία πάντων ἡμῶν ἢ μόνῃ ἀμωμος ἐν γυναιξὶ καὶ καλῇ.

Ὁ στίχος τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Ἵπέρμαχη Στρατήγισσα, σ' ἐσὲ τὰ νικητήρια

εἶναι κατὰ λέξη μετάφραση τῶν πρώτων λέξεων τοῦ γνωστοῦ κοντακίου τοῦ «Ἀκαθίστου».

Οἱ στίχοι τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Μ' ἐσὲ ξημέρωσε ἢ χαρὰ καὶ σθεῖ ἢ
[κατάρρα, πῆρε
μ' ἐσέ, Μητέρα, κί' ὁ Θεὸς τὴν ὁμορφιά τοῦ βρέφους
κί' ὁ γέρο-Κόσμος ἀλλάξε καὶ νιὸς
[ξαναστηλώθη.

εἶναι ἀπὸ τὸ Α τοῦ «Ἀκαθίστου»:

Χαίρε, δι' ἧς ἢ χαρὰ ἐκλάμψει
χαίρε, δι' ἧς ἢ ἀρά ἐκλείψει
χαίρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ Κτίστης
χαίρε, δι' ἧς νεουργεῖται ἢ κτίσις.

Κάποτε ἢ σειρὰ τῶν στίχων εἶναι ἀλλαγμένη ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ. Τέτοιαι ἀλλαγῆς καὶ μεταπηδήσεις εἶναι ἀφθονοί. Ἐμεῖς θὰ παραθέτομε τὸ κείμενο τοῦ «Ἀκαθίστου» ἔτσι πὺ νὰ συμ-

φωνεῖ μὲ τὴν μετάφραση τοῦ Παλαμᾶ.

Οἱ στίχοι τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Σκέπη τοῦ κόσμου πὶὸ πλατεῖα ἀπ' [τὸν κόσμον, στὸ σκοτάδι, πύρινε στύλε ὁδηγητή, καὶ τῆς ψυχῆς [λιμάνι, καὶ ποταμὲ πὺ μᾶς κυλάς τὸ μέλι [καὶ τὸ γάλα:

συναοψίζουσι τοὺς στίχους τοῦ «Ἀκαθίστου»:

Χαίρε, σκέπη τοῦ κόσμου, πλατυτέρα [νεφέλης(Λ), χαίρε, πύρινε στύλε, ὁδηγὸν τοὺς ἐν [σκότει(Λ), χαίρε, ὅτι λιμένα τῶν ψυχῶν ἐτοιμά- [ζεις(Ε), χαίρε, ὅτι τὸν πολύρρυτον ἀναβλύζεις ποταμόν(Φ), χαίρε, ἐξ ἧς ρεεὶ μέλι καὶ γάλα(Λ). Οἱ στίχοι τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Ἄγνὸ βιβλίον καὶ ζωντανό, πὺ τῶχει [σφραγισμένο τὸ Πνεῦμα, ῥόδο ἀμάραντο, πύρινε [θρόνε, χαίρε

εἶναι συναρμογὴ στίχων τοῦ 1ου τροπαρ. τῆς ὠδῆς α' ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ «Ἀκαθίστου»:

Χριστοῦ βίβλον ἔμψυχον, ἐσφραγισμένην σε πνεύματι,

τοῦ 3ου τροπαρ. τῆς ὠδῆς α':

Ῥόδον τὸ ἀμάραντον

καὶ τοῦ 2ου τροπαρ. τῆς ὠδῆς α':

Χαίρε θρόνε πύρινε.

Οἱ στίχοι τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Φύτρωσες βέργα μυστικῆ, τὸ ἀμάραν- [το λουλοῦδι, ἄρμα σου ἐσένα διάλεξε κί' ὁ νοητὸς ὁ ἥλιος

εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸ 2ο τροπάριον τῆς

ώδης ζ’ στον κανόνα της ‘Ακολουθίας του «Ακαθίστου»:

‘Η ράβδος ή μουσική, άνθος τὸ ἀμάραντον ή ἐξανθήσασα

καί ὁ δεύτερος ἀπὸ τὸ 1ο τροπάριο τῆς ὠδῆς ζ’ σὸν ἴδιο κανόνα:

‘Οχημα ἡλίου τοῦ νοητοῦ.

‘Ο στίχος τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

‘Οπου ἔσταξες, τὸ γιάτρεψες τὸ φλόγισμα τοῦ εἰδώλου

εἶναι ἐπίσης ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ «Ακαθίστου», 2ο τροπάρ. τῆς ὠδῆς στ’:

‘Εκ σοῦ ή δρόσος ἀπέσταξε, φλογμὸν πολυθείας ή λύσασα.

Οἱ στίχοι τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Τοὺς φιλοσόφους ἄσοφους δείχνεις, [καί μωρολόγους τῶν ὁμορφῶν παραμυθιῶν τοὺς ραψωδοῦς, ὦ Κόρη, κί’ ἐπλεξες τὸ στεφάνι ἐσύ, πού εἶν’ [ἄπλεχτο ἀπὸ χέρια

πηγάζουν ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ «Ακαθίστου»:

Χαῖρε, φιλοσόφους ἄσόφους δεικνύουσα (Ρ),
χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθησαν οἱ τῶν μύθων ποιηταί (Ρ),

καί ἀπὸ τὸ 5ο τροπάρ. τῆς ὠδῆς δ’ σὸν κανόνα τῆς ‘Ακολουθίας τοῦ «Ακαθίστου»:

Σὲ τὴν πλέξασαν τῷ κόσμῳ ἀχειρόπλοκον στέφανον.

Τὸ ἐπίθετο «Κόρη» εἶναι καί σὸν ἴδιο κανόνα, σὸ 3ο τροπάρ. τῆς ὠδῆς η’ καί σὸ 2ο τροπάρ. τῆς ὠδῆς θ’.

‘Ο στίχος τῆς «Φ. τοῦ Β.»:

Ψηλότερη ἀπ’ τοὺς οὐρανοὺς, τῆς γῆς τὸ θέμελο εἶσαι

εἶναι ἀπόδοση τοῦ 3ου τροπαρ. τῆς ὠδῆς δ’ σὸν ἴδιο κανόνα:

Οὐρανῶν ὑψηλότερα, χαῖρε γῆς τὸ [θεμέλιον.

Στὸ δέκατο λόγο τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ» ὑπάρχουν στίχοι ἀπὸ τὸν Μικρὸ Παρακλητικὸ Κανόνα καί ἀπὸ τὸ Μεγάλο Παρακλητικὸ Κανόνα.

Στὸν ἴδιο λόγο, σὲ πολλὰ ὀνόματα ποὺ ἀραδιάζει ὁ Παλαμᾶς γιὰ τὴν Παναγία, ὑπάρχει ἀνάμεσα σ’ αὐτὰ καί ἡ «Ακάθιστη».

Στὸν ἐνδέκατο λόγο τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασιλιᾶ οἱ στίχοι:

Ψηλότερη ἀπ’ τοὺς οὐρανοὺς, πιὸ καθαρή ἀπ’ τὸν ἥλιο καί πιὸ ἀκριβῆ ἀπ’ τὰ Χερουθίμ, πιὸ [δοξασμένη ἀκόμα κί’ ἀπὸ τὰ Σεραφεῖμ, ἐσύ, στάμνα [τοῦ θεοῦ Μάνα

προέρχονται ἀπὸ τὰ Μεγαλυνάρια σὸν Μικρὸ Παρακλητικὸ κανόνα:

Τὴν ὑψηλότεραν τῶν οὐρανῶν καί καθαρωτέραν λαμπηδῶνων ἡλιακῶν,

ἀπὸ τὴν ὠδῆ τῆς Θεοτόκου σὸ Μικρὸ ‘Απόδειπνο:

Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουθίμ καί ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεῖμ

καί ἀπὸ τὸ 1ο τροπάρ. τῆς ὠδῆς δ’ σὸν κανόνα τῆς ‘Ακολουθίας τοῦ «Ακαθίστου»:

Στάμνε, Μάνα φέρουσα.

‘Επίσης στίχοι τοῦ ἐνδεκάτου λόγου τῆς «Φ. τοῦ Β.» ἀντλοῦν τὴν ἐμπνευσί τους ἀπὸ τὰ Μεγαλυνάρια σὸν Μικρὸ Παρακλητικὸ κανόνα καί ἀπὸ τὸ Μικρὸ ‘Απόδειπνο.

‘Απὸ τίς πολλῆς ἐπίσης περιπτώσεις, ποὺ μᾶς παρέχει ἡ ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ, θὰ σταθοῦμε σὲ τρεῖς. Στὸν «Πρό-

λογο στή Ζωή», σ' ἓνα ὀλόκληρο τμήμα «Ἡ Μάνα τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀνθρώπου» δειχνεται ἓνας ἀφιερωμένος στήν Παναγία εὐλαθητισμός:

Ὁ Ἀρχάγγελος
ὡσά βοριάς
σοῦ ὀρθάνοιξε τή θύρα τοῦ σπιτιοῦ,
κι' ἡ μυρωδιά τοῦ κρίνου
κάρφωσε τὸν ἀέρα σου μεμιᾶς,

τρεμάμενη
εἶπες:

«Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου·
γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρημά Σου!».

Στὸ τμήμα αὐτό, ἡ ἀναφώνηση «Μάνα» ἀπαντᾶται 8 φορές, καὶ θυμίζει τὴν ἀναφώνηση τοῦ τελευταίου οἴκου Ω τοῦ «Ἀκαθίστου». Καὶ χαρακτηρισμοὶ ἀπὸ τὸν «Ἀκάθιστο» δὲ λείπουν, ὅπως Στάμνα κλπ.

Στὴ «Μητέρα Θεοῦ» τοῦ Σικελιανοῦ, ποὺ εἶναι ποίημα ἀρμονισμένο καὶ ἀπὸ τὸν τίτλο του καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του στήν ἐσωτερικώτερη λατρεία τῆς Θεοτόκου, ἡ ὑμνολογία εἶναι μὲ ὄλο τὸ λειτουργικὸ ἀπόθεμα τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ «Ἀκαθίστου», ποὺ στὸ τρίτο τμήμα του θαρρεῖς πὼς ἔρχεται ὁ γνησιώτερος θρησκευτικὸς τόνος:

... Καμπάνα κυματοῦσα,
καμπάνα τῶν Χαιρετισμῶν, ποὺ προ-
[βοδᾶς τὸ δεῖλι,
τόσο γλυκά, τίς ταπεινὲς καρδιές
[πρὸς τὸν Ἀπρίλη.

Στὸ «Πάσχα τῶν Ἑλλήνων» τοῦ Σικελιανοῦ, στὸ «Πέμπτο Εὐαγγέλιο», ἡ ἴδια σκηνὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ:

σταλμένος, σὰν Ἀρχάγγελος τῆ γῆν
[ὅπου πατεῖ,

τὰ χέρια του στοὺς ὤμους τῆς ἀσά-
[λευτα ὡς θρονιάζου,

τῆνε κοιτάει κατὰματα, «χαίρε», τῆς
[λέει...

Σὲ ἄλλο τμήμα, «Ἡ φυγὴ», ὅσα ἀφοροῦν τὴν ἐπίσκεψη τῆς Παναγίας στήν Ἐλισάβετ, ποὺ εἶναι καὶ τοῦ «Ἀκαθίστου» ἓνα ἀπὸ τὰ θέματα:

Τὰ δυὸ τὰ βρέφη ἐχόρευαν ἀντάμα
[στὴν κοιλία τους,
ἀνοιγμα πίστης ἄμετρο, χαρᾶς ἱερὸς
[σεισμός.

Σὲ ἄλλο τμήμα, «Ὑμνος στήν Παναγία», πάλι ἡ καμπάνα τῶν «Χαιρετισμῶν» συνεπαίρνει τὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ, καὶ σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ ποιήματά του ὁ Σικελιανὸς εἰσάγει τὸ ὑποκειμενικὸ στοιχεῖο:

φέρνει ὁ ἄνεμος θαμποὺς κυματισμοὺς
καμπάνας μέσ' ἀπ' τὰ χωριά, λογιᾶ-
[ζω κι' ἀπεικάζω
ποὺ κράζει γιὰ τῆς Χάρης τῆς τοῦς
[θίους Χαιρετισμοὺς.

Θὰ κάνουμε καὶ μερικές ἀκόμα παρατηρήσεις σχετικές μὲ τὴν ἀπήχηση τοῦ «Ἀκαθίστου». Ἡ «κατ' ἀλφάβητον» ἀκροστιχίδα καὶ ἡ συμμετρία τῶν οἴκων του εἶχαν ἐπίδραση στήν ἀνάλογη σύνθεση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. Ἡ τέτοια ἀλφασθητικὴ κατὰταξη τῶν στίχων του ἐπενήργησε καὶ σὲ στιχουργήματα ὄχι ἐκκλησιαστικά, ὅπως π. χ. στὸν «Ἀλφάβητον κατασκευτικὸν καὶ ψυχοφελῆ περὶ τοῦ προσκαιροῦ τούτου κόσμου», ποὺ χωρίζεται σὲ 24 ἰσόστιχες στροφές.

Ἄλλὰ καὶ ἡ λαϊκὴ χρῆση στὸν προφορικὸ λόγο ἔχει ξαφνιάσματα ἀπὸ τὸν «Ἀκάθιστο». Μερικὰ παραδείγματα: «Παναγία ἡ Ἀκαθὴ» εἶναι ἡ ἑορτὴ τῶν 24 οἴκων.—«Τὸν ἔπιασε ὁ Ἀκάθιστος», λέγεται γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν κάθονται προσκαλούμενοι.—«Γῆ τῆς ἐπαγγελίας» ὀνομάζεται ἡ εὐφορὴ χώρα.—«Χαίρε

ὑψος», «χαῖρε βάθος» (οἱ περισσότερο μυημένοι προσθέτουν «δυσανάβατον», «δυσθεώρητον») εἶναι φράσεις ποῦ ἀναφέρονται σὲ δυσεξήγητα πράγματα (ἐπίσης καὶ τὸ «Χαῖρε βάθος ἀμέτρητον», ἀπὸ τὸν κανόνα τοῦ «'Ακαθίστου». — Ἡ φράση «δὸς του χαιρετισμοῦς» ἀντὶ «χαιρετίσματος» ἴσως νὰ προέρχεται ἀπὸ τοὺς «Χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας». — Πολλοὶ λαϊκοὶ ριμαδόροι καὶ σατυρικοὶ ποιητὲς στὶς ἐπαρχίες συνηθίζουν, τὶς ἡμέρες τῶν Χαιρετισμῶν ἰδίως, νὰ παρωδοῦν τὸ «Χαῖρε» τοῦ 'Ακαθίστου μὲ στίχους πειραχτικοὺς γιὰ τοὺς συμπολίτες τους καὶ τοὺς γνωστούς των. Σημειῶνω, μὲ τὴν εὐκαιρία, ὅτι προσπάθεια παρωδίας τοῦ «'Ακαθίστου» μὲ ἀπόλυτη ἀντιστοιχία καὶ ὁμοιες φράσεις τῶν 24 οἰκῶν καὶ μὲ σάτυρα ἐνὸς τοπικοῦ ἐπεισοδίου στὴν Κεφαλληνία, ὑπάρχει στὸ «Ζιζάνιον», ἀριθμ. 35, τῆς 15-5-1894. — Ἰσως ἀκόμα, καὶ ἡ συνήθεια τῶν ἐπικλήσεων στὰ λαϊκά μας διστίχα μὲ τὸ *Ω (*Ω Βαγγελίστρα Παναγιά, ὦ Καταπολιανίτσα μου, ὦ Παναγιά μου Λυμπιανὴ κλπ.) νὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ «*Ω πανύμνητε Μῆτερ» τοῦ «'Ακαθίστου». — Ἡ φράση «κοντὸς ψαλμὸς ἀλληλοῦϊα» ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμεση σχέση ποῦ ἔχει μὲ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ, εἶναι σχετικὴ κάπως καὶ μὲ τὴν συντομία τῶν ἀρτίων οἰκῶν τοῦ «'Ακαθίστου» ἀντίθετα πρὸς τὴν ἔκταση τῶν περιττῶν. — Ἡ λαϊκὴ ψυχὴ σὲ ἀλληγορίες, σὲ παραφθορές, σ' ἐπιφωνηματικὲς ἐκφράσεις, σὲ ψιθυρίσματα, σὲ ἰδιαίτερη προσευχὴ συνεχίζει ἕνα ξεχωριστὸ ψέλλισμα τῶν «Χαιρετισμῶν τῆς Παναγίας». — Ἀλλὰ καὶ στὴν εἰκονογραφία, οἱ τύποι τῆς Παναγίας «Πλατυτέρα» ἢ «Ρόδον τὸ ἀμάραντον» συνδέονται μὲ τὴν Ἀκολουθία τοῦ «'Ακαθίστου». — Ἐπίσης τὸ μουσικὸ μυστικὸ τοῦ «'Ακαθίστου» μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ

γενιὰ, ἔτσι σὰν ὑπόκρουση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ποῦ στὴν πρώτη περιόδὸ τῆς παρακολούθησε τὸ λαϊκὸ μουσικὸ συναίσθημα.

IX

Ἡ μουσικὴ φωνὴ τοῦ «'Ακαθίστου», ποῦ ἀναπνέει πρῶτα ἀπὸ τὴν παράταξη τῶν λέξεων, εἶναι πολύρρυθτη, μέσα στοὺς ποικιλώτατους ἀναλογικοὺς σχηματισμοὺς, ποῦ ἔρχονται ἀπὸ κάποιο χρονικὸ βάθος. Ἐνας καταρράκτης ὁμοιοκαταληξίας, κ' ὅπου αὐτὴ δὲν εἶνε αὐστηρὴ, προσδίνει, στὸ ποίημα τὸν ἀπόλυτο μουσικὸ τόνο καὶ τὸ δευσεμεῖ πρὸς τὴν ἁρμονία μὲ ὀριστικότητα.

Ἡ κάθε λέξη τοῦ «'Ακαθίστου» δὲν ἀπομένει μὲ τὴν ἠχητικὴ κατασκευὴ της. Φέρνει τὸ πνευματικὸ περιεχόμενον, ποῦ τῆς ταιριάζει, θαρρεῖς, καὶ ποῦ σὲ καμμιά ἴσως ἄλλη λέξη δὲν προσιδιάζει. Ἐτσι, ἡ κάθε λέξη, ἀπὸ τὴν κοινὴ ὁμιλία ἀνάγεται πρὸς τὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ἀπὸ τὴν ἀκουστικὴ τῆς ὕλη πρὸς τὴ σημασιολογικὴ τῆς ἐξαύλωση.

Δὲν πρέπει ν' ἀπαιτήσουμε ποιητικὸ δαιμόνιο ἀπὸ τὸν ποιητὴ τοῦ «'Ακαθίστου» — γιατί κάθε δαιμόνια, ἀκόμα καὶ ἡ ποιητικὴ, δὲν ἀπαλλάσσεται ἀπὸ ἐνδεχόμενὴ ἐνοχὴ στὴν ἁμαρτία. Ἡ γοητεία τῆς προσφορᾶς του εἶναι στὴν αὐτοματικὴ μουσικότητά του, ποῦ ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ κοινόχρηστο τῆς ἐποχῆς του ἕνα πλῆθος λέξεων, ποῦ τὶς ἀνέθεσε αὐτὴ καὶ μόνη σὲ πολλὰ βαθμίδες τῆς κλίμακας τῆς ἀνατάσεως.

Ἐπειδὴ ὁ «'Ακάθιστος» δὲ μπορεῖ νὰ συγχοιστεῖ μέσα στὶς ψυχρὲς κατακτήσεις τοῦ ὀρθολογισμοῦ στὸ πεδίο τοῦ λόγου, γι' αὐτὸ καὶ σχετίζεται μὲ τὸ λαό. Γνήσια θρησκευτικὸς καὶ γνήσια ἑλληνικὸς, χωρὶς νὰ τὸν βαραίνει ἡ τελμάτωση καμμιάς ὑποταγῆς, ἀνήκει στὴν

εὐλαβική, στην λατρευτική φιλακολογία.

Ὁ αὐτοδίδακτος λαὸς τὸν «'Ακάθιστο» τὸν ἔζησε στοὺς αἰῶνες, μέσα στὴν καταναυκτική, τὴν ἀπλὴ ψαλτική, τὴ γεμάτη δραματικὸ τόνο. Τὸ ὕφος τοῦ «'Ακαθίστου» εἶναι σύγχρονα καὶ θρησκευτικὴ οὐσία. Ἡ δύναμη τῆς συνήθειας ἔφερε τὸ λαὸ πλησιέστερα πρὸς τὸν «'Ακάθιστο», καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς παραδόσεως, πού ἐδημιούργησε, δὲν εἶναι ποτὲ καταθλιπτικὴ γι' αὐτόν. Ὁ μυστικισμὸς τοῦ ἐνίκησε τὴν τυπολατρεία. Πέρα ἀπὸ τὴ μηχανικὴ θαμπὴ γνώση τῶν τροπαρίων, πέρ' ἀπὸ τὴν ἐπαναληπτικὴ ἐκείνη ἀποστήθιση, ἡ λαϊκὴ ψυχὴ ἀπλώνει τὸ δέος τῆς καὶ προσεγγίζει ἔτσι τὰ δυσκολονόητα σημεῖα τοῦ μελωδοῦ. Τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἄσμα γίνεται δημοτικώτερο μὲ τις ἄφθονες παρατηρήσεις τῆς ζωῆς, μὲ τὴν τάση ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν καθημερινότητα, μὲ τις λογῆς ἐπιρροές πού κάνουν ἀντιδιαστολὴ τοῦ παραδομένου καὶ τοῦ καινοφανοῦς, μὲ τὸ ὅτι ἔχει δέκτη τὸ λαὸ, κι' ἀκόμα μὲ τὸ ὅτι κάποτε παρὰ μυθεῖ τὴ συντριμμένη ψυχὴ.

Τὸ νόημα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ὀπλισμένο μὲ ἀσύγκριτη πνευματικότητα. Μιὰ ἐμψυχωμένη φαντασία, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸ παιδικὸ παραμῦθι ἢ ἀπὸ τὸ Συναξάρι τοῦ ἀπροσποίητου πιστοῦ, μεσολαβεῖ στὴ φορὰ τοῦ ψυχικοῦ μαγνητισμοῦ τοῦ ὄριμου. Ἀπὸ τὴν πλούσιαν ἐνορχήστρωση τοῦ «'Υμνου» δὲν ἀπολείπει τῆς φαντασίας ἢ πρώτη πηγὴ, φλογερή, μέσα στὴν ὁποία βαφτίζεται ἡ ψυχὴ, ἀγνοώντας τὴν ἀλλαξοπιστία

τῆς ἀστάθειας. Ἡ ὕψηλὴ τάση νὰ ἐνσαρκωθοῦν τὰ ὑπερκόσμια ἢ νὰ ἐξαυλωθοῦν τὰ κοσμικά, αὐτὴ πού μορφοποιεῖ τὴν ἰδέα, προσδίνει στὴν ἀναχώρηση αὐτὴ μιὰ λύτρωση, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει τόση ἀνάγκη ὁ τραγικὸς ἄνθρωπος.

Ἐπὶ τὸν «'Ακάθιστο» ὑπάρχουν ποιήματα πού τοὺς ἤχους τοὺς σὰ νὰ τοὺς τραυλίζουν. Ἄλλα σὰ νὰ τοὺς συναρθρώνουν. Στὰ δευτέρα ὑπάγεται ὁ «'Ακάθιστος». Ἡ ἐλέξη τοῦ ποιήματος ἀποβαίνει ἐλέξη τοῦ ὕψιστου, παίρνει τὴ μαγικὴ πλαστικότητα τοῦ θρησκευτικοῦ, πού σπρώχνει τὸ λόγο πρὸς τὸ ὕψος, μὲ τὴν ποιητικὴ μεγαλοδωρία πού φτάνει ἔως πούς πολλούς, πού ζοῦσαν τότε πού γράφηκε ὁ «'Ακάθιστος», ἀκόμα καὶ σήμερα πού ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς του.

Οἱ λιγώτεροι εἶναι πάντα ἐκεῖνοι πού ὀργανώνονται διανοητικὰ μ' ἓνα κείμενο-καὶ οἱ περισσότεροι, ὅταν δηλαδὴ θέλουμε νὰ συγκινήσουμε σὲ μεγαλύτερη ἔκταση κοινωνικὰ στρώματα, προσφέρονται συναισθηματικά. Ὁ «'Ακάθιστος» εὐτυχεῖ ν' ἀποχτᾷ κάθε χρόνο τοὺς ἀκροατὲς ἢ τοὺς ἀναγνώστες του, πού δὲν εἶν' εὐκόλο νὰ τοὺς κατατάξεις, γιατί στὴ συναναστροφή τῆς ψυχῆς τοὺς μ' αὐτόν δὲν ἰσχύει ὁ συνήθης χωρισμὸς, πού σὲ ἄλλα προϊόντα ἄλλων περιοχῶν τοῦ λόγου εἶναι πῶς εὐδιάκριτος, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κι' ἐδῶ εἶν' ἀπαραίτητὴ ἡ κατάταξη αὐτῶν πού τὸν ἀποδέχονται. Ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ αἰσθητικὸς παράγοντας, ἀδελφωμένοι, παίζουν τὸν ἀποφασιστικώτερον ρόλον στὴν περίπτωσι τοῦ «'Ακαθίστου».

Ένα δωμάτιο. Κλειστές πόρτες-και χάμω στρωμένα, γιατί τὸ φθινόπωρο ἔχει προχωρήσει. Στὸ τραπέζι, ἀναμένη ἢ λαμπάδα, σκορπίζει τριγύρω τὴ φωτεινὴ τῆς ζέστη.

Ὁρθιος μπροστά τῆς ἑνας νέος, ὁ Νίκος. Παίρνει στὸ χέρι κάποιον βιβλίο, τὸ βάζει ἀλλοῦ, ταχτοποιεῖ κάτι χαρτιά. Κάποτε στέκεται, σάν κάτι νὰ συλλογίζεται. Ὅλοένα μέσα του ζῆ ἀκατάπαυστα ὁ ἴδιος κόσμος, ὁ κόσμος του. Σπουδαία πράγματα γίνονται ἐδῶ μέσα κι' αὐτὴ τὴν ὥρα τὸν ἀπασχολεῖ ἢ παρακολούθησέ τους.

Τὸ μάτι του, κάποια στιγμή, ἔπεσε στὸ κλειστὸ παράθυρο. Πέρ' ἀπὸ τὰ τζάμια του, ἢ ἀπεραντωσύνη τοῦ οὐρανοῦ, τονισμένη ἀκόμα περισσότερο ἀπ' τὸ νυχτερινὸ σκοτάδι, τὸν ἐτράθηξε. Κι' ἢ χλιαρὴ ἀτμόσφαιρα τῆς κάμαρας τὸν κάνει νὰ νοσταλγῆσῃ λιγάκι τὸ ἔξω. Λαχτάρησε νὰ νιώσῃ πάνω στὸ δέρμα του τὸ κρύο. Σὲ σφίγγει τὸ κρύο. Διώχνει ἀπὸ πάνω σου ὅ,τι εἶναι νερούλη οὐσία, μαλακὴ καὶ χλιαρὴ. Τὸ κορμί σου, ἀπλωμένο, πεσμένο, συγκεντρώνεται γύρω στὸν κοκκάλινο σκελετὸ του, ἀνορθώνεται.

Ἐβγήκε λοιπὸν ἀπὸ τὸ πορτάκι τῆς

(*) Τὸ παραπάνω πέμπτο καὶ τελευταῖο διήγημα, μαζί, με τὰ τέσσερα ἄλλα πού δημοσιεύθηκαν στὰ προηγούμενα φύλλα τῶν «Ἀκτίνων», ἀποτελοῦν μιὰ σειρά, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἔμποδίζῃ τὴν ἀυτοτέλειά τους.

κουζίνας στὸ χαγιάτι. Ἡ φύχρα τοῦ δωσε μικροὺς μπάτσους στὰ μάγουλα, στὸ μέτωπο, στὸ λαιμὸ. Ὁ φρέσκος ἀέρας ἐτρύπωνε στὰ μαλλιά του, εὐρήκε ἀνάμεσα στὶς ρίζες τὸ δέρμα καὶ τοῦμπηξε χίλιες μικρὲς βελονίτσες.

Ἄλλὰ τότε ζήτησε περισσότερα. Δίπλα του ἢ μικρὴ σκαλίτσα ἔφερνε στὴν ταράτσα. Πάνω σὲ κάθε σκαλοπάτι, στοιχειωμένη ἢ κίνησι πού κάνουν τὰ πόδια καθὼς ἀνεβαίνουν, σὲ τραβάει. Μὰ πιὸ πολὺ σὲ τραβάει ἢ ψηλὴ γωνιὰ τοῦ τοίχου τῆς ταράτσας, ἐκεῖ πάνω. Μιὰ ἀπότομη ἀνορθωμένη κόψη, πού σκίζει τὸ σκοτάδι σάν πρῶρα βαποριοῦ. Ὁ καπετάνιος πρέπει νὰ βρίσκεται στὴν κορφή, ἐκεῖ πού ὁ τοίχος χάνεται στὸ σκοτάδι. Συγκεντρωμένος στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὸ ταξεῖδι του.

Ἀνέβηκε με πηδιὲς τὴ σκάλα. Στὸ πάνω τῆς μέρος ὁ ἀέρας τὸν ἀγκάλιασε σφιχτά, τοῦ χάιδεψε τὶς πλάτες με τὶς φαρδιὲς του παλάμες. Τὸ σκοτάδι τὸν ὑποδέχτηκε φιλικά, τὸν ἔκρυψε μέσα του. Εἶναι μιὰ μαύρη οὐσία τὸ σκοτάδι, πού σὲ ποτίζει, σὲ διαπερνάει καὶ σὲ κάνει ἀόρατο.

Ἐστάθηκε στὴν ἄκρη, στὸ πάνω μέρος τῆς πρῶρας. Στῆθος καὶ κεφάλι πάνω ἀπ' τὸ πρεθάξι, τὰ χέρια ἀκουμπισμένα πάνω του. Τὸ κεφάλι σου εἶναι πιά χωμένο στὸν οὐρανὸ. Πολλὰ ἄστρα βρίσκονται χαμηλότερα, κάτω, στὸν ὀρίζοντα.

—Ποῦ τραβάω; Τί κάνω; ψιθυρίζει.
 Ἡ θερμὴ, χαμηλὴ, φωνὴ του, κι' ἄς μὴν κάνῃ ἄλλο παρὰ ν' ἀπολάβῃ μιὰν ἀπορία, ἐγέμισε τὴν ἐρημιὰ ἀπὸ ἐνδι-αφέρον. Στὸ σκοτάδι λάμπουν ὀλόγυ-ρα χιλιάδες γελαστά μάτια. Φιλικὲς μορ-φές τὸν ἔζωσαν ἀπὸ παντοῦ.

Ψηλώνει τὰ μάτια πρὸς τ' ἀπάνω. Εἶναι σὰν δυὸ λεπίδες πού σκίζουνε τὸ σκοτάδι, κι' ἡ ἄκρη τους ἀγγίζει τ' ἄ-στρα. "Ἐτσι νὰ κάνῃ, θὰ τὰ ρίξῃ κάτω. Μὰ ἔχει καὶ πιὸ πάνω. Μέσ' ἀπὸ τὰ μά-τια του, γυρισμένα τὸν ἀνήφορο, ὀλοέ-να ἀμοῦλει καὶ πιὸ πολὺ μάρκος ἀπ' τὴν κορδέλλα τῆς ματιᾶς του, πού ἀνη-φορίζει καὶ τρυπάει καὶ χάνεται. Ζάλη σὲ πιάνει.

Κατὶ ζητάει, μὲ τίς κόρες γυρισμέ-νες πρὸς τ' ἀπάνω. Στὸ ἀσπράδι τῶν ματιῶν του θέλει νὰ καθρεφτίσῃ κάτι. Ρωτάει.

Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ δρᾶμα του. Αὐτὸ γί-νεται τώρα φωτιστικὴ πηγὴ. Γυρίζει τὴν ἀσπρίλα τῆς κατὰ τὰ οὐράνια, σὰν προ-βολέα, καὶ μ' αὐτὴν ψάχνει.

—Εἶδες;.. Ποῦ περίμενα ἐγὼ ποτέ, νὰ βρεθῶ σοβαρὰ μπλεγμένους μὲ τύπους θρησκευτικούς, ἀφοῦ τὸ πιὸ ἀγνωστο, τὸ πιὸ ξένο καὶ πιὸ ἀντιπαθητικὸ πρᾶ-μα μοῦ εἶναι ἡ θρησκεία. Κι' ὅμως ἡ κουθέντα τους ζύπνησε μέσα μου ἐκεί-νη τὴ μουσικὴ. Μ' ἔκαμε νὰ βαλθῶ ν' ἀλλάξω ζωὴ. Κι' ὀλοένα τριγύρω τὰ χέρια μου κάτι βρίσκουσε μέσα στὸ σκο-τάδι. Κάποια ὑπαρξί χωρὶς ὄγκο, πού ἡ ἀφὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ γνωρίσῃ. Μό-λις πού πάει νὰ προσδεχθῇ μιὰν ἐντύ-πωσι, τῆς ξεφεύγει.

Αὐτὴ ἡ ὑπαρξί μ' ἔστειλε στὴ «Χρι-στιανικὴ Συντροφία». Αὐτὴ ἔπαιξε, μιὰ νύχτα, ἐκεῖνο τὸ ἐξάισιο βιολί μέσα στὸ στήθος μου. Αὐτὴ μούδινε κάθε φορὰ τὴν καινούργια ἀπόφασι. Αὐτὴ μ' ἔ-δειρε κείνὸ τὸ βράδυ... Αὐτὴ ἔφερε τίς

ἀρρώστειες. Αὐτὴ ἀκόμη, προχθὲς τ' ἀ-πόγευμα, μ' ἔφερε σ' ἐκείνη τὴ συγκέν-τρωσι γύρω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο.

Κι' αὐτὴ-λές;... (ἐδῶ κάποια θερμὴ ἀνάσα φυσάει πάνω στὸ πρόσωπό του. Μὲ μιᾶς κομπιάζει, κυττάει γύρω του, δίπλα του, ἐρευνητικά, μ' ἀπορία, μὲ θαυμασμό).

Μὰ βέβαια, ναί, αὐτὴ! Αὐτὴ τὸν ἔ-φερε τώρα ἐδῶ!

Μὰ τότε;...

Νοιώθει ἀπόλυτα ψυχραίμος. Καμμιά φαντασία. Δὲν δραματίζεται τίποτα. Δὲν βλέπει καμμιά μορφή. Συλλογίζεται μόνον.

Πάλι τὸ ἴδιο. Γυρίζει τὸ δρᾶμα του κατὰ τὰ οὐράνια, φωτίζει καὶ ψάχνει ὄλες τίς γωνιές τους. Θέλει νὰ ἴδῃ. Θέ-λει νὰ ἴδῃ. Νὰ ψηλαφήσῃ, καθαρὰ, γε-μάτα. Πραγματικά.

Λοιπὸν νοιώθει πὼς εἶναι ριγμένους μέσα σ' ἓνα τεράστιο ἀγῶνα πού διε-ξάγεται ἀπὸ μεγάλες δυνάμεις. Ἐκεῖ-νο πού εἶδε-τὸν ἑαυτὸ του νὰ τραθᾷ πρὸς τὸ χέλιος τοῦ γκρεμοῦ ὄνειροπαρ-μένους, ξένος κι' ἀδιάφορος πρὸς τίς ἱ-κεσίες πού αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔρριχνε κατὰ πάνω του, σὰ νᾶταν ἄλλος ἄνθρωπος-τοῦδωσε τὴν πρώτη νύξι. Μὰ τότε δὲν θᾶναι καθόλου περιεργο νὰ ὑπάρχῃ κι' ὁ Μεγάλος Φίλος. Αὐτὸς πού ἀγαπᾷ καὶ βοηθάει. Πρέπει νὰ τοῦ ριζούμε μιὰ ἐ-πίκλησι. Καί, στὸ κάτω τῆς γραφῆς, ἀν ὑπάρχῃ, θὰ μιᾶς ἀπαντήσῃ.

Ἀρχίζει:

—Θεὸ μου...

Πρὶν ἀκόμα βγῆ ἡ φωνὴ ἀπὸ τὸ στό-μα του, ἀκούγε τὸν ἦχο τῆς. Θᾶταν τό-σο κρῦο πρᾶμα, αὐτὴ ἡ ἐπίκλησι πρὸς κάτι πού δὲν ξέρεις ἀν ὑπάρχῃ-πού ξέ-ρεις πὼς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ, ἀφοῦ οὔτε τὸ εἶδε κανένας οὔτε τ' ἄκουσε. Κάτι σὲ κάνει νὰ νοιώθῃς τὸν ἑαυτὸ

σου πεσμένο χάμω. 'Αλήθεια, ήτανε κάτι γελοίο.

'Αλλά τὸ εἶπε.

Μὲ μιᾶς ἐβούρξε ὁ τόπος! 'Αναδεύθηκαν τὰ σκοτάδια. Χιλιάδες ἀπὸ ζεστά χρυσὰ φῶτα γεννήθηκαν παντοῦ. Κάποιοι ἐπέρασε τὸ χέρι του στὴν πλάτη τῆς καρδιάς του, μὲ ἀγάπη καὶ τρυφερότητα. Κάπου ἀκούμπησε, στηρίχθηκε. 'Απὸ μέσα του ἄρχισαν ν' ἀναθρῶζουν δυνάμεις. Τὰ χέρια του κράτησαν τὸ περβάζι σφιχτά, μὲ ἀνδρεία κι' ἐγκαρτέρησι. 'Η χαρὰ φουντώνει καὶ φτεροκοπάει μέσα στὰ σωθικά του.

'Απομένει ξαφνιασμένος. Θέλει νὰ πηδήσῃ ἀπ' τὴ χαρὰ του, μὰ δὲν κινεῖται, μὴ χάσῃ τὴν ἐντύπωσι.

Καὶ ξαναλέει. Καὶ συνεχίζει:

—Θεὲ μου. Δὲν σ' ἔχω νοιώσει. Φυλάγομαι, μὴν ξεγελάσω τὸν ἑαυτὸ μου χωρὶς νὰ θέλω. Πρέπει νᾶμαι ὀλόγελα ψυχρὸς ἀπὸ τὴν ὄρα. 'Αλλά θέλω ν' ἀπλώσω ἀπόψε μιὰν ἀντένα, γιὰ νᾶρθῇ νὰ τὴν δονήσῃ ἡ παρουσία σου, νὰ τὴν ἀντένα αὐτὴ ποὺ δονεῖται τώρα ἀπ' τὴν παρουσία Σου.

'Εδῶ πάει νὰ δακρῦσῃ. Χαμηλώνει πάλι τὰ μάτια πρὸς τὸν ἑαυτὸ του. Τί γίνεται κεῖ μέσα! Πλημμύρα ἀπὸ καινούργια πρωτογνώριστα πράγματα ποὺ δὲ χωρᾶνε νὰ σταθοῦνε κάπου-κι' ὀλοένα βγαίνουνε καινούργια.

Δυνατὲς σκέψεις ἀνεβαίνουνε στὴν ἐπιφάνεια. Τόσο δυνατὲς ποὺ κινοῦνε τὰ χεῖλη του. Μιλᾷει μὲ τὸν ἑαυτὸ του:

—Λοιπόν, θᾶναι μεγάλη βλακεία νὰ κάνω πὼς δὲν νοιώθω. "Ἄς πᾶνε νὰ κόψουνε τὸ λαιμὸ τους αὐτὰ ποὺ λέμε λογικά, φυσικοὺς νόμους καὶ τὰ ρέστα. "Ἄστα στὴν πάντα καὶ τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιά μου. Τί ἀξία μποροῦνε νᾶχουν ὅλες αὐτὲς οἱ κομματιασμένες αἰσθησες μπροστὰ στὴν κεντρικὴ αἰσθησι ὀλου μου τοῦ εἶναι, ποὺ μοῦ φωνάζει τώ-

ρα δὰ μὲ χίλια στόματα πὼς ἐζύγωσε τὸν Θεό; "Ὅχι τὸ μάτι, ὄχι τ' αὐτί, ὄχι τὸ χέρι: "Ὀλόκληρος ἐγὼ τὸν νοιώθω! Μ' ἐπλημμύρισε ἡ παρουσία του, μάλιστα ἀνοιξα λιγάκι τὸν κρουνοῦ.

Πάλι τὸ ρίγος. Καὶ πάλι ἡ προσευχή:

—Θεὲ μου, δὲν ξέρω τί νὰ σοῦ εἰπῶ. Εἶναι τόσο μοναδικὸ αὐτὸ ποὺ ἐγινε ἀπόψε, αὐτὴ τὴ στιγμή!...

Πρέπει νὰ σταματήσῃ, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ μικρὲς ἀνθρώπινες δυνάμεις του νὰ τὸ σηκώσουν. Δὲν ἀντέχουνε γιὰ παραπάνω. Πρέπει νὰ μαζέψῃ τὸ μυαλό του. Νὰ τὸ συλλογιστῇ αὐτὸ τὸ θαῦμα, πὼς μίλησε καὶ πῆρε ἀπάντησι. Νὰ τὸ ἀφήσῃ νὰ μπῆ μέσα του, σιγά-σιγά, μὲ προφύλαξι, μὴν τύχῃ καὶ σαλέψῃ ὁ νοῦς του ἀπὸ χαρὰ! Γιατ' εἶναι τόσο μεγάλο αὐτὸ ποὺ ἐγινε, ὥστε σβῦνει κάθε ἀγωνία, κάθε ἀνησυχία γιὰ τὰ παρακάτω. Πάει, ἀνοιξε ὁ δρόμος.

Ἐκτύταξε ψηλά μὲ γελαστά μάτια ὁ Νίκος. Κι' ἐγέμισε τὰ οὐράνια ἀπὸ κύματα εὐχαριστίας.

Κατέθηκε κάτω ὕστερα. Κι' ἔμεινε μὲ τὸ στόμα κλειστό! "Ἄφωνος.

*

Τὸ πρωτὶ βιάστηκε νὰ ἐτοιμαστῇ γρήγορα καὶ πῆγε καὶ κάθησε στὸ γραφεῖο του.

Σ' ἓνα χωριστὸ δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ, στὴ γωνία, εἶχε βάλει ἓνα τραπέζι καὶ μιὰ καρέκλα ἀπὸ πίσω. Στὸ πλάι μιὰ ἐταξέρα μὲ βιβλία καὶ πῶ μπρὸς τὸ παράθυρο, ποὺ κύτταζε κατὰ τὸ νοτιᾶ. "Ἡμερο παράθυρο, ποὺ συχνὰ γέμιζε ἥλιο. "Ἐτσι καὶ σήμερα. Τὰ τζάμια ἄφιναν τὸν ἥλιο νὰ χύνεται πάνω στὸ τραπέζι σὰν ἓνα ἀέρινο μέλι, ὄλο γλυκάδα. Νὰ χαϊδεῦῃ τὰ βιβλία, τὰ χαρτιά. Σὰν λεπτὰ δάχτυλα ποὺ τρύπωναν παντοῦ, ἐτύλιγαν μὲ τὸ χᾶδι τους τοὺς κοντυλοφόρους, εὔρισκαν καὶ τίς

ἀπομέσα επιφάνειες.

Ὁ Νίκος μὲ τὰ μάτια ἀφηρημένα, ἐκύτταζε ὄλα τοῦτα. Εἶχε τὰ χέρια του πάνω στοῦ τραπέζι καὶ τάρτιθε τὸνα μὲ τ' ἄλλο, ἐλαφρά. Λοιπόν, ὁ ἥλιος πού ἐπεφτε πάνω τους, ἦταν ἓνα ἄλλο χέρι. Τῶνοιασε ν' ἀκουμπᾶ στὰ δάχτυλά του μ' ἀφάνταστη τρυφερότητα.

Ὁλοένα τὰ μάτια σὰν ἀφηρημένα κα' στοῦ στόμα ἓνα χαμόγελο εὐτυχίας. Βλέπει ὁ ἴδιος μπροστά του τὴν εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του, ἔτσι καθὼς κάθεται κάτω ἀπ' τὸ ἱλαρὸ μάτι τοῦ ἡλίου, μὰ πιὸ πολὺ τοῦ ἄλλου ἡλίου, τοῦ Θεοῦ. Εὐτυχία καὶ ξάφνιασμα. Τὸ ξάφνιασμα ὀλοένα καὶ ξανοίγει καινούργια ψιμμεγαλώνοντας ἔτσι τὴν εὐτυχία. Κι' ἡ εὐτυχία πού ἀναδίνεται ἀπὸ τοῦτο τὸ πρωτογνώριστο, τὸ μακάριο ξάφνιασμα, τὸ κάνει ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο. Δέν ξέρει κανένας ὡς πού θὰ φτάση.

Ἐνα ὅμως ξέρει. Πὼς σήμερα ἔχει γίνει ἄλλος ἄνθρωπος. Δέν γνωρίζει τὸν ἑαυτοῦ του. Πού βρέθηκαν μὲ μιᾶς ὄλοι τοῦτοί οἱ στρατοὶ μέσα στοῦ βάθος του; Δυναμεις, ὄπλα, ἀρματωσιές. Θώρακες μὲ τὴν περήφανη καμπύλη τῶν ἀνορθωμένων σπηθῶν τῶν ἄλόγων. Ἄτσάλι μὲ τὸ σωρὸ.

Κι' ὄλα τοῦτα δικά του. Πὼς χώρεσαν μέσα στοῦ στήθος του; Ὅμως μαζί του κουβαλαίει ἓν ἀμέτρητο στράτευμα. Ἐτοιμο νὰ πετάξῃ μπροστά, μὲ τὰ φτερωτὰ του ἄλογα, καὶ νὰ βρῆ τὸν ἔχθρὸ ἀπὸ μακρυὰ, πρὶν νὰ ζυγώση κἄν. Θὰ τὸν ζώσουν οἱ χιλιάδες ἔτοπτες οἱ πολεμιστὲς σὰ σύννεφο ἀπ' ὀλοτρόγυρα, θὰ τὸν χτυπήσουν μὲ τ' ἀνίκητα κοντάρια τους καὶ θὰ τὸν ρίξουνε χάμω, πτῶμα.

Ἄκόμα νοιώθει μέσα στὴν καρδιά του ἓνα σπαθί: Εἶναι μιὰ σωτηρὴ ἄρνησι, ἓνα χέρι πού ἀνορθώνει τὴν παλάμη ἡσυχᾶ, στερεὰ, ἀποφασιστικά, τελειωτι-

κά: "Ὅχι!

Τώρα, πέρ' ἀπ' τὸ γλύτωμα ἀπὸ τὴ συμφορὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀρχίζει ἡ θετικὴ χαρὰ μιᾶς ἀλλοιώτικης ζωῆς. Ἄντι νᾶσαι ἡ σαπίλα πού ξεφουσαίει τριγύρω μιλλιοῦνια τὰ μικρὰ ζωάκια τῆς ἀρρώστιας-νὰ σθουρίσουνε, νὰ γυρίσουνε σὰ ρόδες κι' ὕστερα νὰ πᾶνε νὰ μπῆξουνε τὸ κεντρί τους σ' ὄ,τι θροῦνε τρυφερό-νὰ γίνης ἐργαστήρι ὕγεια: Εὐωδιαστοὶ καπνοὶ θὰ κάμουνε τὰ ζωάκια νὰ ψοφήσουν. Θὰ τιναχτοῦνε χάμω ἀνάσκελα, τέξα στίς πιὸ ἀπίθανες, τίς πιὸ γελοίες στάσεις, μὲ τουμπανισμένες τίς κοιλιές καὶ πεταμένη ἔξω τὴ γλώσσα. Λούτα, πού ἀνοίγουνε τίς βρυσούλες στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Πού μαυρίζουνε τίς καρδιές.

Νὰ, λοιπόν, τὸ «ἔργο ζωῆς», πού σοῦ χρειάζεται γιὰ νὰ γεμίση τίς ἡμέρες σου. Νὰ κάνης ἔτσι δὰ τὸ χέρι σου -κι' ἓνα χαμόγελο νᾶρχεται ν' ἀκουμπήση σὲ κάποιο στόμα, ὅπως ἓν' ἄσπρο περιστέρι πού πετάει σ' ἓνα γείσο κεραμιδιῶν. Νὰ κάνης πάλι κάτι ἄλλο-ἔνας μικρούλης, τόσος δὰ, εὐλογημένος κόπος-καὶ ν' ἀνεβαινῆ ἡ χαρὰ πίσω ἀπ' τὰ πρόσωπα-τὴ βλέπεις στοῦ τζάμι τῶν ματιῶν, ὅπως βλέπουμε τὸ ὕψος τοῦ ὕγρου πού βρίσκεται σ' ἓνα κλειστὸ δοχεῖο, μέσα στοῦ γυάλινο σωλῆνα πού συγκοινωνεῖ μαζί του.

Ναί, αὐτὸ εἶναι προορισμός. Εἶναι ἀποστολὴ ἄξια νὰ γίνῃ σκοπὸς ζωῆς. Πάνω ἀπ' ὄλα, ἄξια νὰ μὴ σὲ γελᾶση στοῦ τέλος. Γιατί στὴν ἀρχὴ ὄλα ἴσως εἶναι ὄραϊα. Ὅταν εἶναι καινούργια, τὰ χτυπητὰ τους χρώματα σὲ ξεγελᾶνε. Ἴσως κι' ἐσὺ, τὰ νεῖᾶτα σου, ἔχουν ἀντοχή. Βλέπουνε φῶτα καὶ χαμόγελο, ἀκόμα καὶ μέσα στοῦ σκοτάδι.

Ὅταν ὅμως περάση καιρὸς ἀπὸ πάνω τους. Ὅταν τὰ ζουλήσουνε σκληρὰ τὸ

πόδια από χιλιάδες μέρες, αδιάκοπα, άλλοεπ'άλληλα. "Όταν μαυρίση τὸ ἔκει πέρα, χωρίς νά ξεσκίζουν πιά τὸ σκοτάδι του οἱ ἀστραψιές τῆς ζωτικῆς σου αἰσιοδοξίας, τότε θά ἴδουμε πόσα ἀπίδια βγάζει ὁ σάκκος.

"Ὅμως ὁ προορισμὸς ἐτοῦτος τοῦ χριστιανοῦ, ἡλιοθασίλεμα δὲν ξέρει.

Τὸ εἶδε κί' αὐτὸ ὁ Νίκος μιά Κυριακή πρωτῆ. "Ἦτανε στὴν Ἐκκλησία. "Ένας θερμὸς ἀέρας εὐτυχίας τριγυρίζει ἐκεῖ πάνω στὰ χρυσᾶ στολίδια.

Λοιπόν, ὕστερ' ἀπὸ μιά μελωδική ἐξαγγελία, ὁ γέρος ψάλτης στάθηκε στὴ μέση νά εἰπῆ τὸν Ἀπόστολο. "Έβαλε τὰ γυαλιά του, ἐκράτησε τὸ βιβλίο. Εἶπε πὼς τὸ κομμάτι ἦταν ἀπὸ τὴν δευτέρη ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου στὸν Τιμόθεο κί' ἄρχισε μ' ὄλο τὸ μεγαλεῖο τῶν γηρατειῶν του.

Στὴν ἀρχὴ μερικὲς συμβουλές:

«Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποιήσον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Ἐγὼ γάρ ἦδη...».

"Ἦτανε φανερά τὰ γεράματα τοῦ Παύλου, ζωντανεμένα ἐκεῖ δᾶ μπροστά σου στὴ μορφή τοῦ Ἱεροψάλτη, πού κωνοῦσε αὐτὴ τὴ στιγμή ἀπὸ τὴν ἴδια μυστικὴ πηγὴ.

"Ὅμως τί νεῖατα ἐφλόγιζαν ἐκείνη τὴν καρδιά! Τί ζωντάνεια ἐπρόβαλλε κεῖνο τὸ «νῆφε ἐν πᾶσι»-ἕνα πρόσωπο μὲ πολλὰ ζευγάρια μάτια πού κύτταζαν ἀνοιγμένα διάπλατα, ἐξεταστικά, ἐπιμονα, βαθεῖα. Τί ἀλήθειες καὶ τί εὐφροσύνες εἶχαν φωτίσει ἐκείνη τὴν ψυχὴ, ἱκανὲς νά σηκώσουν τέτοιο σίφουνα ὀρμῆς, πού καὶ στὰ γεράματα ἀκόμα λαχταράει τὴν κακοπάθει γιὰ τὸν εὐαγγελισμό ψυχῶν!

Κί' ἀμέσως ὕστερα τὸ γυρίζει πέρα-

γιὰ πέρα στὸ τραγοῦδι, κορώνα σ' ἕνα τραγοῦδι ζωῆς:

«Ἐγὼ γάρ ἤδη σπένδομαι καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν».

'Εδῶ σὲ θέλω! Εἶναι ἡ ὥρα πού ζυγίζεις στὴ ζυγαριά ὅτι μάξιψες σ' ὀλη σου τὴ ζωὴ. Ἀρπαχτά, λαχανιασμένα, στὰ στραβά, ἐπαιρνες πότε ἀπὸ δῶ καὶ πότε ἀπὸ κεῖ, δίχως νά βλέπης τί. Τώρα ἡ ζυγαριά θά μιλήσῃ.

Λοιπόν, τραγοῦδι-τί τραγοῦδι!-ἀνεθαίνει ἀπ' τὴν καρδιά τοῦ Παύλου ἐτούτῃ τὴν κρίσιμη ὥρα!

«Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτῆς...»

Σίγουρος καὶ τώρα, τώρα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, πὼς τὸν καλὸν ἀγῶνα ἔχει ἀγωνιστῆ. Λοιπὸν τὸν πῆρε σ' ὄλο του τὸ μάκρος τὸ δρόμο. Ἐθάστηξε γερὰ τὴν πίστι. Καὶ τώρα γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ τὴ σταθερὴ καὶ γλυκεῖα μελωδία του.

Ξέρεις κανέναν ἄλλο πού νά εἶπε τέτοιας λογῆς τραγοῦδι, βλέποντας κατὰματα τὸν θάνατο;

Λοιπόν, τί περιμένεις;

Μὰ ὄχι. Δὲν μπορῶ νά περιμένω ἄλλο. Τὰ φτερά γεννήθηκαν στὶς πλάτες μου, πού θά πετάξω στὴν ἀγκαλιά τοῦ Σωτῆρα μου. Καὶ νά' μαι. Γυρίζω τὰ μάτια κατὰ πάνω.

Γιὰ τὸ λευκὸ ροῦχο ἐκείνων πού «ἔπλυναν τὰς στολάς των ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου».

Καὶ γιὰ τὴ Δύναμι πού θ' ἀνορθώσῃ τὰ «παραλελυμένα μου γόνατα».

Γιατί ἀποφασίζω νά δοθῶ ὀλάκαιρος στὸ Ἅγιό Του θέλημα.

Ελληνικό Τοπίο

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία ἀφιερώνεται στὴ μαυροντυμένη ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ πολέμου Ἑλληνικὴ παιθο.

Εἶναι μιὰ ἀληθινὴ ἱστορία, τόσο ἐλληνικὴ καὶ τόσο σύγχρονη.... Τραγικὴ, ναί. Στὸ φόντο της ὁμως στέκει ἡ ἐλπίδα. Ἀκριβῶς ὅπως συμβαίνει στὴ ζωὴ πού περιέχει μιὰ προσωρινὴ τραγικότη-
τα· ἓνα δράμα πού ὁμως μέσα του κρύβει καὶ τὴν λύτρωσι....

Ἄρκει νὰ ξέρωμε. Ἄρκει νὰ θέλωμε...

*

Στερέωσε στὸ κεφάλι της τὸ μαῦρο μαντῆλι τῆς πενταπλῆς χηρείας-τὸν ἄντρα της καὶ τὰ τέσσερα ἀγόρια της τὰ θέρισε τὸ γερμανικὸ βόλι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1943-ἔβαλε σ' ἓνα μαντῆλι ἓνα κερί, ἓνα κομμάτι κεραμίδι-τὸ θυμιατὸ της-λίγο λιβάνι καὶ τὸ κουτί μὲ τὰ σπέρτα. Ἔδωσε τίς γωνίες τοῦ μαντηλιοῦ κόμλο, ἀποχαιρέτισε τὴν μαυροντυμένη κόρη της καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ καμένο χάλασμα πού ἦταν λίγους μῆνες πρὶν τὸ ἀσπρο-χρισμένο σπιτάκι τῆς φαμελιάς τους. Σκόνταψε στὶς πέτρες τῶν γκαρμισμέ-νων ντουβαριῶν ἀπὸ τὰ σπέρτα γύρω, τρόμαξε τ' ἀγριοπούλια πού κούρνιαζαν στὰ μαυρισμένα ἔρεια καὶ ἔσυρε τὰ πόδια της ὡς τὸν «καταραμένο τόπο». Ἐκεῖ πού εἶχαν ἐκτελέσει δλους τοὺς ἄν-δρες τῶν Καλαβρῦτων οἱ γερμανοί.

Ἐκεῖ, στὸν «καταραμένο τόπο» ἡ Ἰ-
δια...μὲ τὰ χερᾶκια της, ἔχει θάψει τὸν

ἄντρα καὶ τὰ παιδιά της. Ἦ ἄλλα δύο, μὲ μύρια βάσανα, τὰ ἔσυρε ὡς τὸ νεκρο-
ταφεῖο. Ἡ Ἰδια... ὅπως ἔκαναν κι' οἱ ἄλλες γυναῖκες πού ἀπόμειναν.

Καὶ σήμερα, γύρω της, στὰ πρόχειρα μνήματα, οἱ ἄλλες καλαβρυτινὲς κλαῖνε, ὅπως κάθε ἀπόγευμα. Τὸ κλάμα σκίξει τὸν ἀέρα, ἀνατριχιαστικὸ, ἐνῶ γύρω, τὸ τοπίο εἶναι γεμάτο ὄμορφιά.

Ἄνοιξι. Ὅργανιστικὴ βλάστησι. Τὰ νερὰ-κρυστάλλο τρέχουν μουρουρίζον-
τας. Καταπράσινες οἱ πλαγιές, γεμάτες ἀγριολουλούδα. Πέρα ὁ Χελμὸς μεγαλό-
πρεπος-στὶς κορφές του δὲν ἔλωσαν τὰ χιόνια. Ἡ γῆ μουσκουρίζει μέσα στὴν ἑλαφριά ἀνάσα πού σιγοφυσᾷ.

Τόση φυσικὴ ὄμορφιά καὶ εἰρήνη στὸ φόντο τοῦ τόπου φριχτοῦ σπαραγμοῦ.

Κάποιο τέτοιο γα' ἡνιο φόντο, ἀχνό, πέρα ἀπὸ τὸν σπαραγμὸ τῆς καρδιάς της, στὰ βάθη τοῦ εἶναι της, νοιώθει τώρα ἡ χαροκαμένη αὐτὴ χήρα.

Γονάτισε μπροστὰ στὸ τριπλὸ μνη-
μα. Ἐλυσε τοὺς κόμπους τοῦ μαντηλιοῦ-
ἔβγαλε τὸ κερί, τὰ σπέρτα, τὸ κεραμίδι. Ἀκούμησε ἔπειτα ἀπάνω στὸ κεραμίδι λιγιστὰ ξερὰ κλαράκια, ἄναψε τὸ κερί της κι' ἔδωσε ἀπ' αὐτὸ φλόγα στὰ ξυλα-
ράκια. Ὑστερα κόλλησε τὸ κερί σὲ μιὰ πέτρα. Ὑψώθηκαν σὲ λίγο οἱ γαλάζιοι καπνοὶ τοῦ λιβανιοῦ καὶ ἡ μουσκοβολία του, ἀπάλυσε στὰ σωθικά της τὴ φλό-
γα τοῦ πόνου. Ἐκανε τὸ σταυρὸ της μὲ βουρλωμένα μάτια.

Κάτι τῆς λέει, μέσα τῆς, πὼς ὁ ἄντρας καὶ τὰ παιδιά τῆς δὲν ἔχουν χαθῆ. Κι' ἄς μὴν τοὺς βλέπει...

Εἶναι τὸ γαλήνιο φόντο πὸν μοιάζει μὲ τὶς δροσιές, τὶς πρασινάδες καὶ τὸν Χελμό, πέρα. Ἐνα ἀχνὸ φόντο μ' Ἐσταυρωμένους καὶ Πάσχα καὶ ἱστορίες καλῆς...

Κι' ἐνῶ μπροστὰ στὰ μάτια τῆς ἔχει ἀκόμα τὰ κέρινα πρόσωπα μὲ τὰ γυάλινα μάτια, μιὰ φωνὴ ἀντιστέκεται μέσα τῆς σὲ ἰδέες ἀπαίσιες.

Ὅχι! Δὲν ἦταν αὐτὰ, μόνον τὰ σώματα, οἱ ἄνθρωποι τῆς. Οἱ ἄνθρωποι πὸν εἶχε ἀγαπήσει: ὁ Ἀντώνης τῆς, ὁ Γιώργος τῆς, ὁ Πέτρος τῆς... Κ ἄ τ ι ἄ λ λ ο, ἄυλο κι' ἄπιαστο κι' ἀπ' αὐτὸν τὸν θάνατο, εἶχε φύγει, ἀφήνοντας ἐδῶ τὸ σῶμα-ἄδειο ἀνοιχτὸ κλουβὶ φτερωτοῦ τραγουδιστῆ πὸν πέταξε...

Αὐτὴ ἡ σκέψις ἔκανε ἀνεκτὸ τὸν πόνο τῆς. Κάπου πετοῦσε τὸ πουλί... Σ' ἕνα κόσμο πὸ δίκαιο, πὸ ἀληθινὸ, τέλειο...

Σήκωσε τώρα τὰ χέρια κι' ἔπλεξε τὰ δάχτυλα σὲ μεγάλωφονο ξέσπασμα ἱκεσίας:

—'Αξιῶσέ με Θεέ μου νὰ τοὺς δῶ κάποτε, ἐκεῖ...

Τὸ εἰρηνικὸ καὶ φωτεινὸ φόντο τῆς ψυχῆς τῆς μεγάλωνε-βλάστησι, νερά, πλαγιές κι' ἡ γῆ μοσκομυρίζει-ὁ «καταραμένος τόπος» τῆς ἀπελπισίας γινότανε ἀχνὸς κι' ἀδύνατος τώρα. Τὸ φαρμάκι τῆς δοφάνειας τῆς γλύκαινε, χωρὶς νὰ καταλαβαίνει πὼς, ὅπως ἔρχεται γλυκὸς τὸ χάραγμα ὁ ὕπνος στὸν βασανισμένο ἀπὸ ὀλονύκτια ἀγρυπνία.

Τότε φάνηκε ὁ φωνηᾶς. Ὁ βασανιστής...

—Κύτταξε τὴ δουλειά σου καὶ τὸ κορίτσι σου κι' ἄς τα αὐτά! Περιμένεις νὰ τοὺς ξαναδῆς καὶ τρέχα γύρευε.... Κουροφρέζα! Ἄλλη ζωὴ δὲν ὑπάρχει!

Σήκωσε ἡ γυναίκα τὰ μάτια τῆς.

Ἐνας διαβάτης ἦταν, ἀπὸ τὸ μονοπάτι ἐκεῖ κοντά. Εἶχε κοντοσταθῆ ἀκουσε τὴν ἐπίκλησί τῆς καὶ τῆς πέταξε αὐτὰ τὰ φαρμακερὰ λόγια. Ὑστερα τράβηξε γιὰ τὸ χωριό.

Ἦξερε τί ἔκανε; Δὲν ἤξερε; Ἦταν ὅμως ὁ φωνηᾶς τῶν πέντε νεκρῶν ὁ φριχτὸς δεῦτερος θάνατος... Ἦταν ὁ βασανιστῆς τῆς δύστυχης γυναίκας...

Ἐκείνη τὸν κύτταξε γιὰ μιὰ στιγμή ἀκίνητη μὲ τὸ βλέμμα χαμένο. Μυστήριο ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Σ' ἕνα κλάσμα δευτερολέπτου ζωὴ χιτίζεται καὶ στὸ ἴδιο διάστημα ζωὴ γύρεμιζεται χάμω.

Ἐμπῆξε ἡ γυναίκα μιὰ δυνατὴ στρίγγιλι, χτύπησε μὲ τὰ δυὸ χέρια τὸ πρόσωπο, σηκώθηκε, τσαλαπάτησε τὸ κερί, κλάττησε τὸ κεραμίδι μὲ τὸ λιβάνι....

Ἔπεσε ἔπειτα πάνω στὸν τάφο μανιασμένη κι' ἄρχισε νὰ σκάβη τὸ χῶμα μὲ τὰ νύχια τῆς, γυρεύοντας σὰν ἀγρίμι ν' ἀνοίξη τὸν ἄβαθο τάφο, νὰ κολλήσῃ πάνω στ' ἄψυχα σώματα τῶν ἀγαπημένων τῆς.

...Νὰ μπῶ τότε κι' ἐγὼ μαζύ σας! Στριγγλίζει. Ἀγόρια μου... ἄντρα μου... Ἀφοῦ δὲν ἀπομένει τίποτ' ἄλλο ἀπὸ σᾶς.

Οἱ ἄλλες γυναῖκες ἀπὸ μακρὰν ἀμαμάτησαν γιὰ λίγο τὸ δικὸ τους μοιρολόγι γιὰ νὰ κουνήσουν θλιβερὰ τὸ κεφάλι, νομίζοντας πὼς τρελλάθηκε.

Ἦταν ὅμως κάτι χειρότερο. Ἦταν ἡ ἀπελπισία...

*

—Δὲ μοῦ λὲς κυρά, χτὲς βράδυ εἶδα κατὰ κεῖ ἕνα πλῆθος φῶτα νὰ τρεμοσβύνουν. Μακρὸν χωριὸ εἶναι;

Ἦ κοπέλλα πὸν μιλοῦσε-μιὰ νέα φιλόλογος-εἶχε κονέψει ἐκεῖνο τὸ βράδυ στὰ δύστυχα Καλάβρυτα, ἕνα χρόνο ἔπειτα ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἀνοίξη πὸν τότε ἄρχισε ἡ ἱστορία μας. Μαζὺ μ' ἄλλες, εὐγενικὲς ψυχές, νέους καὶ νέες ἐπιστή-

μονες καὶ φοιτητές, ἔχουν ξεχυθῆ στὴν ρημαγμένη ἑλληνικὴ ὑπαιθρο, ἐπιστρατευμένοι ἀπὸ τὴν πίστι καὶ τὴν ἀγάπη, γιὰ νὰ γίνουν οἱ καλοὶ Σαμαρείτες τῆς πληγωμένης Ἑλλάδας.

Ἡ γερόντισσα κῦτταξε πέρα, στὴ δι-εὐθύνη τοῦ χεριοῦ τῆς κοπέλλας καὶ κούνησε τὸ κεφάλι.

— Δὲν εἶναι μακρυνὸ χωριό... Εἶναι τὰ Καλάβρυτα, τ' ἀγαπημένα μας Καλάβρυτα...

Ἡ συνομιλήτριά της τὴν κῦτταξε μὲ ἀπορία. — Ἴσως ἡ γερόντισσα νὰ εἶχε χάσει τὰ λογικά της ἀπ' τὴ δοκιμασία. Τὰ γκρεμισμένα ντουβάρια τῶν Καλαβρύτων, οἱ τρωγλες, τὰ μαυρισμένα ξερίπια ἦσαν ἐδῶ, ὄχι πέρα...

— Χτὲς ἦταν Σάββατο ξαναεἶτε ἡ γρηά. Τὰ Σαββατόβραδα ἀνάδοιμο ὄλες τὰ καντήλια σὲ κάθε τάφο. Αὐτὸ εἶναι τὸ χωριὸ πού εἶδες...

Καὶ τὰ μάτια της γυάλισαν ὕγρα. Δὲν ἦταν τρελλή. Ἦσαν τὰ καντήλια τῶν τάφων καὶ οἱ καινούργιοι τάφοι ἦσαν πολλοὶ στὸ νεκροταφεῖο τῶν Καλαβρύτων...

— Ὅπως ἀλλοίμονο, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

— Ἐσεῖς ἀπὸ πού εἰστε; Γιατί ἤρθατε ἐδῶ; ρώτησε τώρα ἡ γρηά καὶ σκουπίξει τὰ μάτια της.

— Ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα... Ἦρθαμε νὰ πάροουμε λίγο ἀπὸ τὸν πόνο σας νὰ σᾶς ξεκουράσωμε...

Ἡ γερόντισσα κῦτταξε παραξενεμένη τὴ νιόφερτη.

— Ἀλήθεια; Ψιθύρισε συλλογισμένη. Μᾶς ἔχουν φροντίσει γιὰ ψωμί καὶ γιὰ ροῦχα, εἶπε μελαγχολικά, ἀλλὰ τὴν παρηγορία δὲν μπόρεσε κανεὶς νὰ μᾶς τὴν δώσει...

Παρηγορία... Ἦταν κάτι πού δὲν μπορούσε τὸ Ὑπουργεῖο ἢ ἡ Οὐνορα νὰ τὸ δώσουν. Μὰ οὔτε καὶ οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι πού δὲν γνωρίζουν τί

νὰ ποῦν... Μὲ τὰ ψέμματα δὲν ἐλαφρύνει τὸ βαρύτερο φορτίο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ὁ θάνατος, ὁ ἄδικος θάνατος, πού μπροστά του ἔτρεξε ὁ ἰδρωτὰς «ὡσεὶ θροῦβοι αἵματος» ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ Νικητοῦ τῆς ζωῆς...

Μαζεύτηκαν οἱ μαυροντυμένες γυναῖκες—ἐνα θλιβερὸ πλῆθος ἀπελπισμένων ψυχῶν—μέσα στὴν ἐκκλησία τοῦ κοιμητηρίου. Ἦταν ἀπὸ τὰ λίγα κτίρια πού εἶχαν σωθῆ, τὸ μοναδικὸ γιὰ νὰ χωρέσει ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμο τοῦ πένθους.

Ἐκεῖ, ἐνῶ ἀπ' ἔξω ὁ ἀέρας ἐθροῖζε περῶντας μέσα ἀπὸ τὸ δάσος τῶν σταυρῶν καὶ μέσα οἱ λυγμοὶ τῶν γυναικῶν συνῶδεναν τὰ λόγια της, ἡ ξένη μὲ τὴν τρυφερὴ καρδιά γύρευε στὴν πίστη τὴν ὑπερανθρώπινη δύναμι πού χρεαζότανε τὸ ἔργο της· ἡ παρηγορία τῶν χωροκαμένων γυναικῶν τῶν Καλαβρύτων.

Μὲ φωτεινὰ μάτια καὶ σταθερὴ φωνὴ μίλησε γιὰ τὶς αἰώνιες ἀλήθειες πού μπροστά τους ἔσκησαν ὅλα τὰ μεγάλα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος. Μίλησε γιὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάστασι...

«Ἀνόητε, τὸ σπυρὶ πού θάβεις στὸ χῶμα, δὲν ζωντανεύει: ἂν πρῶτα δὲν πεθάνει, κι' ἐνῶ ἐκεῖνο πού σπέρνεις δὲν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ σῶμα πού θὰ φυτρώσῃ ἀλλὰ γυμνὸ σπυρὶ ἀπὸ σιτάρι ἢ ἄλλος καρπός, ὁ Θεὸς τοῦ δίνει σῶμα, ὅπως ἐκεῖνος θέλησῃ... Ἔτσι κι' ἡ ἀνάστασι τῶν νεκρῶν, σπεύραται στὴ φθορά καὶ φτερώνεται στὴν ἀφθαρσία... σπεύραται σὰ ἀδυναμία καὶ φωντῶναι στὸν κόσμο τῆς δυνάμεως...»

Ἡ φωνὴ τοῦ Παύλου ἀκούγεται μέσα ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτα ἀπὸ τὴ λαμπρότητα καὶ τὴ δύναμή της.

Σιγά-σιγά οἱ λυγμοὶ σταματοῦν. Εἰρήνη στὶς κουρασμένες καρδιές. Καινούργιοι, φωτεινοὶ κόσμοι ἀνοίγονται μέσα στὴν ἀπαίσια νύχτα τῆς ἀπογνώσεως.

*

Ἡ συζέντρωσις τελείωσε τώρα. Ἀπὸ τῆ δύσι του ὁ ἥλιος κάνει νὰ ἀστραποβολοῦν στὸ φῶς του τὰ ἐρείπια, οἱ γκριζοὶ τοῖχοι τῆς ἐκκλησιᾶς, κι' οἱ τάφοι γεμίζουν φῶς. Σκίσημα ζωῆς καὶ ἐλπίδας...

Ὅπως καὶ μέσα στίς καρδιές...

—Τί ζητᾶς, μάνα;

Μιά γυναῖκα περιμένει μόνη, στὸ τέλος τῆς συγκεντρώσεως. Ἀμίλητη τραβάει τὴν ὀμιλήτρια κοντὰ στὰ μνήματα. Τῆς δείχνει δύο:

—Εἶναι τὰ παιδιά μου. Τ' ἄλλα δυὸ καὶ τὸν ἄντρα μου δὲν εἶχα χεράκια καὶ πόδια νὰ τοὺς φέρω κι' αὐτοὺς ἐδῶ. Ἐμειναν ἐκεῖ, εἶπε κι' ἔδειξε τὸν «καταραμένο τόπο».

Ἡ γυναῖκα αὐτὴ διηγήθηκε τὴν ἱστορία ποὺ ξέρετε τώρα κι' ἐσεῖς, ἐνῶ τὰ μάτια της ἀγορίεuan στὴν φοβερὴ ἀνάμνησι τοῦ δευτέρου θανάτου τῶν δικῶν της καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ μαρτυρίου της ποὺ τελείωνε τώρα. Τοῦ μαρτυρίου ποὺ πέρασε ἀπὸ τότε ποὺ ὁ φονηᾶς τῆς πίστης εἶπε τὰ φονικά, τῆς ἀπιστίας τὰ λόγια.

—... Κι' ἀπὸ τότε ζοῦσα χωρὶς στήριγμα καὶ ἐλπίδα. Ἄχ! Δὲν θὰ μ' ἔβλεπες νὰ πηγαῖνω τώρα στὸ σπιτί μου. Θὰ οὐρλιαζα ὡς τὸ βράδυ πάνω στὰ μνή-

ματα γιὰ νὰ φύγω, ἕνα κουρέλι πιὰ...

Ἐσφιξε μὲ ὀριμὴ τὰ χέρια τῆς νέας γυναίκας, μ' ἀναφυλλητὰ ἀνακουφίσεως.

—Ἦταν ψέμα λοιπόν; Ἄ, πόσο κακὸ μοῦ ἔκαμε ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος... Τὰ λόγια σου μοῦ ξανάδωσαν τὴ ζωὴ! Θὰ περάσω τώρα τὴν ἀνηφοριὰ ἀκουμπισμένη πάλι στὴν πίστι.

—Ναί... Ἦταν ἕνα ψέμα, ἕνα φαρμακερὸ ψέμα, εἶπε ἀπλᾶ ἡ κοπέλλα...

Καὶ δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο μαρτύριο στὸν ἄνθρωπο, ψιθύρισε ἔπειτα, σὰν νὰ μιλοῦσε στὸν ἑαυτό της, παρὰ νὰ ζῇ μέσα στὸ ψέμα αὐτό!

*

Ἐπέροχη φύσι, ὀργανιστικὴ βλάστησι, νερὰ-κρύσταλλο, καταπράσινες οἱ πλαγιές, γεμάτες ἀγριολουλούδα, κι' ὁ Χελμός, πέρα, μεγαλόπτερος, στολισμένες οἱ κορφές του μὲ χιόνια.

Ζωή, ζωὴ ὁμορφῆ, ξαναγεννιέται κάθε ἄνοιξι, πάνω καὶ γύρω ἀπὸ τὸ θλιβερὸ ἑλληνικὸ τοπεῖο, ἕνα φόντο γεμᾶτο δύναμι καὶ χαρὰ στὴν εἰκόνα τῆς πονεμένης χώρας. Ἐνα φόντο, ὅμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ λυτρώνει τίς ψυχές ἀπὸ τὸν σκληρὸ πόνου τοῦ θανάτου καὶ ξαναδίνει τὴν ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δύναμι γιὰ μιὰ νέα δημιουργία.

ΟΥΤΙΣ

Ο Κόσμος τῶν Γραμμάτων

Λόγω τῆς κατωτέρω δημοσιευμένης ἐκτάκτου ὕλης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιστῶμεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν μας, εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναβάλωμεν διὰ τὸ ἐπόμενον τεύχος τὰς βιβλιοκρισίας καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν.

ΑΠΟ ΤΑ ΑΠΙΣΤΕΥΤΑ

(*Ἀπάντησις εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ ἀρχιμανδρίτου κ. Κοτσῶνης*).

Ἰπὸ τὸν τίτλον «Ἀπὸ τὰ ἀπίστευτα» ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Ἰερ. Κοτσῶνης ἐδημοσίωσεν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἀκτίνας» (φύλλον Ἀυγούστου 1947) λιβελλὸν ἐναντίον μου, διότι ἐτόλμησα νὰ ἔχω διάφορον γνώμην ἐπὶ τινὸν σημείων τῆς Διακηρύξεως Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Εἰς τὴν Διακήρυξιν αὐτὴν, ἥτις συντάχθη ὑπὸ ἀξιολόγων εἰς τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημόνων, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον μὴ θεολόγων, ὁ κ. Κοτσῶνης, ὅστις ἀνῆκε: εἰς τὴν θεολογικὴν συμπαραστάσιν τοῦ ἔργου, ἀποδίδει προφανῶς κῆρος ἁγίας Γραφῆς ἢ Οἰκουμένης Συνόδου, ἐφ' ὅσον θεωρεῖ τὰς «τοιαύτης ὁληγῆς» ἀποφάνσεις τῆς ὡς τὸ πρῶτον καταδείξασας ὅτι «ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν εἶναι καθόλου κουραφέξαλα» καὶ συνεπῶς ὑποχρεούσας εἰς ἀπόλυτον σεβασμὸν, τὴν δὲ πρὸς αὐτὰς διαφωνίαν ὡς τι «ἀπίστευτον» καὶ μονονουχὶ «ἀτιμίαν» (infamie galliciste).

Ἐξ γνωστῶν ἢ τόσον συγχύσασα ὀρισμένους κόκλους ἐμιλία μου περὶ τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διακρίεται εἰς δύο μέρη· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον μέρος ἀντικρούω τὴν ὑπὸ τῆς Διακηρύξεως ὑποστηριχθεῖσαν ἀποψιν, καθ' ἣν «ἡμεῖς οἱ Ἕλληνας ἀπηνήθημεν τὴν πίστιν μας» θεωρήσας ταύτην μὴ στριζομένῃν ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ ἐπιβλαβῶς ἐπιδρωῖαν. Εἰς δὲ τὸ δεύτερον μέρος ἀναγνωρίζω ὅτι, λόγῳ καιρικῶν συνθηκῶν, ἡ ἀνθρωπότης εὐρίσκειται πρὸ κρίσεως ἄνευ προηγουμένου, ἀναπτύσσου τὰ μέσα δι' ἧν, κατὰ τὴν γνώμην μου, θὰ ἠδύνατο νὰ

ἐπέλθῃ βελτίωσις τῆς καταστάσεως, διὰ μέτρων λαμβανομένων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὸ δεύτερον αὐτοῦ μέρους τῆς ἐμιλίας μου δὲν βλέπω προβαλλόμενας σοβαρὰς ἀντιρρήσεις ὑπὸ τοῦ ἐπικριτοῦ· ὅλη ἡ ἱερά του ἀγανάκτησις ἐκοπῆ διότι προσέβαλα τὸ σίνοαι ὄμοιον, τολμήσας νὰ ἔχω ἀντίθετον γνώμην πρὸς ἀποφάνσεις τινὰς τῆς Διακηρύξεως. Ἀπίσταυτον πῶς ἐτόλμησα!

Καὶ τώρα χάριν τῶν καλῆς πίστεως ἀναγνωστῶν τῶν «Ἀκτίνων», ἀπαντῶ εἰς τὰς πετιῶντι καλᾶμψ διατυπωθείσας ἐνοστάσεις τοῦ ἐπικριτοῦ.

α) Πῶθεν ἐξάγει ὁ κ. Κ. ὅτι μὲ ἐνοχλεῖ «τὸ ὅτι ἡ Διακήρυξις ὑπενομιλεῖ τοὺς βανδαλισμοὺς καὶ τὰς ἀξιοθρηνητοὺς ἱεροσυλίας ποῦ ἔγιναν κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν μονῶν» καὶ ὅτι δικαιολογῶ «τοὺς βανδαλισμοὺς αὐτοῦς»;! Καὶ μὲν φρονῶ ὅτι οὐδὲλως ἦτο ἀδικαιολόγητος ἡ πρὸ αἰθῶνος καὶ πλεόν διαταχθεῖσα δαύλαις μονῶν, ἐν αἷς διεβίου ἐς καὶ δύο μοναχοί, ἐν ἀργία καὶ οὐχὶ σπανίως ἐν διαφθορᾷ, ἀλλὰ κατέκρινα «τὴν βανασούτητα» μὲθ' ἧς ἡ διαταγὴ τῆς διαλύσεως ἐξετελέσθη ὑπὸ τινων κατωτέρων ὀργάνων, καὶ ἥτις πάντως δὲν δύναται νὰ λογισθῆ εἰς βάρους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

β) Εἰς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων θρησκείας καὶ ἐπιστήμης δὲν ἀνεφέρθη μόνον εἰς τὴν Διακήρυξιν, ἀλλ' ἔθεσα πολὺ γενικώτερον τὸ ζήτημα, ἐφ' ὅσον ἡ τάσις συγχύσεως τῶν ὀρίων θρησκείας καὶ ἐπιστήμης εἶναι δυστυχῶς γενικὸν κακὸν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν. Καὶ ἄς μὴ ζήτηθ' ὁ ἐπικριτὴς νὰ θολώσῃ τὰ νερά καὶ νὰ ρίξῃ ὑπαινομήους, ἐφ' ὅσον ρητῶς τονίζω ὅτι «αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ οὐδὲλως προσβάλλονται ἐξ οἰασθήποτε ἐπιστημονικῆς θεωρίας καὶ ἐρευνῆς, διότι πράγματι οὐδεμίαν ὕγινην πρόσδος καὶ ἐρευνα τῶν ἱστορικῶν ἢ φυσικῶν ἐπιστημῶν δύναται νὰ διακείσῃ τὴν περὶ ὑπερτάτου ὄντος ἔννοιαν» (σ. 10). Αὐτὸ ἀρὰ γε ἐξελήφθη ὡς συνοδοιπορία μου εἰς τὸν ἕλιτικὸν κομμουνισμόν;! Τώρα ἀν' ὁ ἐπικριτὴς θέλῃ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδιὰ ὡς δόγμα ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη εἰς ἕξ ἡμέρας, ἄς τὰ διδάσκῃ. Ἐγὼ ἀδιστακτικῶς νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι εἰς βλάβην τῆς θρησκευτικότητος.

γ) Φρονῶ ὅτι ἐβρίσκαμαι ἐν ἀπολύτῃ διακρίσει ὅταν λέγω ὅτι «ὁ συγγραφεὺς τῆς Διακηρύξεως, ἐν τῇ γλῶσσῃ του, δικαιολογεῖται καὶ αὐτὴν τὴν ἱεράν ἐξέτασιν», ἐφ' ὅσον οὗτος βεβαίως δὲ τὰ ἀπανθρωπώτατα κακουργήματα τὰ ὁποῖα αὐτὴ διέπραξε «δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ ξένον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ ἀπὸ καθαρῶς ἀνθρωπίνης ἀπόψεως ἐξηγγεῖται πλήρως». Ἡ δικολαβικὴ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτοῦ τὰ δικαιολογήσει τὸν συγγραφέα καὶ νὰ μὲ κατηγορήσῃ ὡς διαστρέφοντα τὰ πράγματα εἰς ἀτυχιστάτην, διότι φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι καὶ ἐν «ἡ ἱερά ἐξέτασις κριθεῖ μὲ καθαρῶς κοσμικὰ ἐξωχριστιανικὰ κριτήρια» ἀπολεῖ σίγημα ὅχι μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καθαρῶς ἀνθρωπίνης ἀπόψεως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος γενικώτερον.

δ) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Φροῦδισμόν, νομίζω ὅτι ἀν μερικοὶ ἱατροί, ἐκπαιδευτικοὶ καὶ ἐρασιτέχναι ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὰς θεωρίας τοῦ Φροῦντ, τοῦτο πᾶν ἄλλο ἀποτελεῖ ἢ ἐνδειξὴν «πανφροῦδισμού», ὅστις ἄλλως εἶναι ἀκατανόητος διὰ μαθητὰς καὶ λαϊκὰς μάζας. Καὶ φρονῶ ὅτι ἀντὶ τούτου μελάνη νὰ χύνεται πρὸς καταπολέμησιν θεωρίας μὴ θεϊσάσης τὰ πλῆθη, ἢ ἢτο πολὺ ὠφελιμώτερον νὰ διεξήγητο πολεμικὴ κατὰ πολὺ ἐπικινδυνότερον σημερινῶν πολεμίων τῆς ἐκκλησίας μας, ἢτοι τῆς ἀναρχίας, τοῦ οὐνιτισμοῦ, τοῦ χιλιασμοῦ καὶ πάντων τῶν ἐξασκούντων ὁλοῦς ἀνοήσιον προπαγάνδαν κατὰ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐκκλησίας μας. Καὶ ὁμως περὶ πάντων τούτων οἰγᾷ ἡ Διακήρυξις. Νομίζω δ' ὅτι ἀντὶ τὰ ἐπιρριπτόμενη τὴν αἰτίαν τῆς σημερινῆς καταστάσεως εἰς δευτερευόντα ἐξωτερικὰ αἴτια, εἶναι πολὺ ὀρθότερον καὶ εὐλιγιστέτερον νὰ ἀναζητήσομεν ταύτην εἰς πραγματικὰ ἐσωτερικὰ αἴτια, ἵνα οὕτω ληφθῶν τὰ κατάλληλα μέτρα ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως πρὸς διόρθωσιν τῆς καταστάσεως. Καὶ τοιαῦτα μέτρα ἐτόλμησα νὰ ὑποδείξω διὰ τῆς διαλέξεώς μου.

ε) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπορίαν τοῦ ἐπικριτοῦ τὴν ἐννοῶ λέγων ὅτι ἡ δήλωσις τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων προσηρτήθη «οκοπιμῶς» εἰς τὴν Διακήρυξιν, ἐξηγγεῖται: ὡς μὲ διεβεβαίωσαν πολλοὶ τῶν ὑπογραφάντων τὴν δήλωσιν ὑπεβλήθη εἰς αὐτοὺς πρὸς ὑπογραφήν μόνον ἡ Δήλωσις, οὐδεμίαν δ' ἔλαβον γνώσιν τῆς Διακηρύξεως. Ἄλλ' ἡ Δήλωσις συνήρθη ἐκ τῶν ὑστέρων πρὸς τὴν Διακήρυξιν «οκοπιμῶς» διὰ τὴν γωνυθῆν ἢ ἐντύπωσις εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ὅτι οἱ ὑπογράψαντες τὴν Δήλωσιν ἐγκρίνουν καὶ τὸ περι-

χόμενον τῆς Διακηρύξεως, ἢς ὁμως οὐδεμίαν ἔλαβον γνώσιν, καὶ οὕτω δοθῆ μείζον κῆρος εἰς τὸ περιχόμενον αὐτῆς, παρισταμένου ὅτι ὑπερχίλιος ἐπιστήμονες τὴν ἐνέκριναν. Ἰποθέτω ὅτι τοὶ προκληθεῖς ὄμιλῃσα «καθάρᾳ καὶ ἐξάστερα καὶ ὑπευθύνως».

ς) Δὲν εἶναι ἀλήθης τὸ ὅπο τοῦ ἐπικριτοῦ λεγόμενον ὅτι τὴν θεροκαυτικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στηρίζω μόνον εἰς τὴν πλῆρσιν τῶν καιῶν κατὰ τὴν μεγάλην ἐβδομάδα. Ἐγὼ, ἀφοῦ ἀντικρούσω τὰς ἐπὶ ἀντιθροσκουτικότητι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θεωρίας τῆς Διακηρύξεως, λέγω: «δύναται πράγματι νὰ ὑποστηρίχθῃ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπηνήθη τὴν πίστιν του ἔθνους, τὸ ὅσον συνήφανε ἀδιαρρήκτως Χριστιανισμόν καὶ ἔθνησιν καὶ διεξήγαγε μέχρις ἐσχάτων τόσους νικηφόρους ἀγῶνας ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος; Καὶ ἡ ἀσφυκτικὴ συρροὴ τῶν πιστῶν εἰς τοὺς καιούς, ἰδίως κατὰ τὰς προσφάτους ἡμέρας τῆς μεγάλης ἐβδομάδος δὲν καταδικάζει, εἴπερ τὸ καὶ ἄλλο, τὴν ἀκλιτῆν προσήλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του; Μήπως ἀράγε οἱ ναοὶ πληροῦνται ἀπὸ ἀθέου;

ς) Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ ἐπικριτοῦ περὶ εὐπρεπείας, νομίζω ὅτι ἡμπορεῖ νὰ τὰς κρατήσῃ διὰ τὸν αὐτόν του, ἐφ' ὅσον μάλιστα εἶδεν διὰ τῆς κριτικῆς του λαμπρὰ δείγματα εὐπρεπείας ἡφους, ὑπανθυμειούσης τοῦ οὐλμ τοῦ logicum παρελθουσῶν ἐποχῶν. Ὁ ἐπικριτὴς ἦν προέτιμα, ὡς λέγει, νὰ ἐμμείνω εἰς ἀγνοίαν τοῦ βιβλίου καὶ νὰ μὴ ἀσχοληθῶ μὲ αὐτό. Τὸ πιστεῦσι καὶ λυποῦμαι ὅτι ἐγὼ ἄλλως ἐκρίνα, θεωρήσας καθήκόν μου νὰ εἴπω τὴν γνώμην μου περὶ βιβλίου εὐρέως κυκλοφορήσαντος, εἰς σημεῖα τινὰ ὅα διαφανῶ. Ἄλλ' ἡ διαφωνία δὲν εἶναι ἐχθρότης, οὔτε τὸ διαφανεῖν εἶναι συνάνημον τοῦ «τυτᾶν», ὡς νομίζει ὁ ἐπικριτὴς» καὶ εἶναι ἀλήθης ἀπορίας ἄξιον ποῦ οὗτος εὗρισκα: «τὸν αὐτόχρημα ἐχθρὸν καὶ πολεμικὸν τόνον», μὲ τὸν ὅποιον ἐφέρθη πρὸς τοὺς συντακτὰς τῆς Διακηρύξεως. Τοῦναντίον δούρι γνωρίζω ἐξ αὐτῶν ἐκτιμῶ καὶ ὡς ἀνθρώπους καὶ ὡς ἐπιστημόνας τοῦ κλάδου των, δὲν τοὺς θεωρῶ ὁμως ἀθενεῖαν διὰ κοινωνικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα καὶ θεωρῶ πλῆρες δικαιοσύμῃ μου νὰ ἔχω διάφορον γνώμην αὐτῶν, ἔστω καὶ ἢσαν χίλιοι καὶ ὑπερχίλιοι, διότι τὸ πλῆθος δὲν μὲ θαρσύνει. Καὶ διαρωτάται ὁ ἐπικριτὴς: «μήπως εἶναι προσωπικὰ εἰς τὴν μέσσην;» ἄς ἡσυχάσῃ, κανὲν προσωπικὸν ζήτημα δὲν μὲ χωρίζει ἀπὸ τοῦ κυρίου τῆς ἐνώσεως καὶ ὡς δύνανται καὶ οὕτοι νὰ διαβεβαι-

ώσουν. Ἀλλά δυστυχῶς δὲν δύναται νὰ λε-
χθῆ τὸ αὐτὸ, προκειμένου περὶ τῶν σχέσεων
τοῦ κ. ἀρχιμανδρίτου πρὸς με. Καὶ ἐξηγοῦ-
μαι: ὁ κ. Κοτσώνης ὑπέβαλεν εἰς τὴν θεολο-
γικὴν σχολὴν τοῦ πανεπιστημίου, κατὰ τὴν
συνεδρίαν τῆς 12.1.46, διατριβὴν ἐπὶ ὑψηγασί-
αῖς* πληροφορηθεὶς ὅμως ὅτι δὲν τὴν ἔκριναν
εὐμενῶς καὶ ὅτι τὴν γνώμην μου συμφερί-
ζοντο καὶ ἄλλοι συνάδελφοι καὶ ἐπομένως
τὴν ἐνδεχομένην ἦτο ἡ ἀπόρριψις τῆς διατρι-
βῆς, ὑπέβαλε, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς
12.3.46, ἀνάκλησιν τῆς ὑποψηφιότητος, προ-
βαλὼν ὡς λόγον ὅτι ἡ Σχολὴ δὲν ἴστατο εἰς
τὸ βῆος τῆς, χωρὶς νὰ ἐξηγῆ πῶς αὐτὴ εὑ-
ρίσκατο εἰς τὸ βῆος τῆς ὅταν πρὸς διμήνου
εἶχαν ὑποβάλῃ ὑποψηφιότητα. Ἡ Σχολὴ ὁ-
μοφώνως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ πρακτικοῦ
τῆς 12.3.46, κατέκρινεν ἀσπράτως τὸ ἀπρε-
πέστατον ἕθος τοῦ πρὸς τὴν Σχολὴν ἐγγρά-
φου καὶ ἐνέκρινεν νὰ ἀναγραφῆ τοῦτο ἐλό-
κληρον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς, διὰ νὰ
μὴ λησμονηθῆ. Συγχρόνως δὲ ὁ κ. Κοτσώνης
ἔστειλε πρὸς με προσωπικὴν ἐπιστολήν, ἀπὸ
27.2.46, παραπονοῦμενος, εἰς ἕθος πλάγιον,
ὅτι καὶ πρὸ 18 ἐτῶν δὲν ἔτυχε παρ' ἐμοῦ
«τῆς ἀρμοζούσης καὶ δικαίας μεταχειρίσεως»
πῶς καὶ διατὶ ἀγνοῦθ. «Ὥστε ἀπὸ εἰκοσαετίας
ὁ κ. Κοτσώνης ἔχει ἀφορμὰς ἐναντίον μου,
καὶ ἔτσι ἐνόμισεν ὅτι ἔθραν τὴν περίστασιν
νὰ ξεσπάσῃ ἡ εἰκοσαετής μῆνις του κατ' ἐμοῦ.
Ἄν ὁ κ. Κοτσώνης ἔθεωρῆ τὴν ἐν τάξει
τῆς δημοσιευθείσης διαλέξεώς μου «ἐθλωσι-
ὡς «ἀπροσδόκητον», καθὲς ἀμερολήπτως σκε-
πτόμενος ἀνθρώπος εὕρισκει ἐν τῆσι τὸ ὀλι-
γώτερον ποῦ εἶχα νὰ κάμω ἐναντί: προβλη-
θεῖσης κατηγορίας ὅτι ἡ διάλεξις μου αὐτὴ
μαρτυρεῖ «συνοδοιορίαν μου μετὰ τοῦ ὀλι-
στοικοῦ κομμουνισμοῦ» (!), χωρὶς νὰ ἀναφέρε-
ται ἐν κἂν χωρίον στηρίζον τὴν κατηγορίαν.
Ὁ κ. Κ. φαίνεται ὅπως ἐπιδοκιμαζῶν τὴν
κατηγορίαν αὐτὴν τὸν προκαλῶ νὰ ὑποδείξῃ
σαφῶς ποῦ τὴν στηρίζει, ὡς ἀρμόζει εἰς
πάντα μὴ συκοφάντην. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν,
ἐν τάξει τῆς κριτικῆς τοῦ κ. Κ., σημαίωσιν τῆς
Διευθύνσεως τῶν Ἀκτινῶν δὲν δύναται νὰ ἀ-
παντήσω, διότι ὁμολογῶ ὅτι οὔτε ἐγὼ τὴν ἐνό-
ησα οὔτε σοὶ παρεκλήθησάν ὑπ' ἐμοῦ νὰ τὴν
ἐξηγήσω. Πάντως ὁμως νομίζω ὅτι ἡ Διεύ-
θυνσις ἐνὸς περιοδικοῦ δὲν εἶναι ἀνεύθυνος
διὰ τὴν παρεχομένην ὑπ' αὐτοῦ τροφήν, καὶ
μάλιστα ὅταν τοῦτο ἐπιδικῶν ἡθολπλαστοκούς
σκοποῦς, καὶ ἀπορῶ πῶς ἐπέτρεψε δημοσιεύσει
προσωπικοῦ λιθέλλου, εἰς τὸν ὅποιον ἡ ἐπι-
στημονικὴ διαφώνια χαρακτηρίζεται ὡς ἀτι-
μία («infamie» γαλλιστί)!

ΔΗΜ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

'Επὶ τοῦ ὡς ἄνω δημοσιεύματος τοῦ καθη-
γητοῦ κ. Μπαλάνου, ὁ συνεργάτης μας
κ. Ἱερ. Ἱ. Κοτσώνης ἀπαντᾷ ὡς ἀκο-
λοῦθως:

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

1. Θεωρῶ ἐπιδεδημένον νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὸ
ζήτημα τῆς ὑψηγασίας μου, τὸ ὅποιον ὁ κα-
θηγητὴς κ. Μπαλάνος, εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀπάν-
τησίν του, θέλει νὰ τὸ ἐμφανίσῃ ὡς «προ-
σωπικόν» καὶ τὸ ὅποιον εἶχε τὴν ἐμπνευσιν
νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέσον. Τὸν εὐχαριστῶ δι'
αὐτό. Ἐγὼ ἐδίστασα νὰ τὸ ἀνακινήσω, δι' ὅ
καὶ οὐδὲ ὑπαινιγμῶν κἂν ἔκαμα εἰς τὴν προ-
ηγουμένην κριτικὴν μου, καίτοι τὸ θέμα συν-
δέεται μὲ πολλὰ ἄλλα ζητήματα, πολὺ βα-
θύτερα καὶ πολὺ βαρύτερα μῆς ὑψηγασίης
ὑποψηφιότητος. Αὐτὰ πλῆον ἰσως θὰ παιρι-
χον κάποιαν ἐξηγήσιν διὰ τὴν, ἄλλως ἐντε-
λῶς ἀνεξήγητον, στάσιν τοῦ κ. Μ. ἐναντί τῆς
πνευματικῆς αὐτῆς ἐκδηλώσεως, τὴν ὅποιαν
ἀποτελεῖ ἡ «Διακήρυξις». Εἶχα πάντα λόγον
νὰ θέλω νὰ τὰ εἶπω ὅλα αὐτὰ, οὐχ ἦτιον ἐ-
δίστασα ἕως τώρα. Οἱ ἐν οἴκῳ, ἐσκεπτό-
μην, τὰ ξέρουν. Οἱ ἐν δῆμῳ, ἄς μὴ τὰ μά-
θουν ἀπὸ ἐμὲ. Ὅπωςδὴ ποτε, εἰδικῶς ὡς πρὸς
τὴν ὑποψηφιότητα μου, θὰ ὑπομνήσω εἰς τὸν
κ. καθηγητὴν πῶς ἔχουν τὰ γ ε γ ο ν ὁ τ α.

Διὰ τὴν ἐπὶ ὑψηγασίᾳ διατριβὴν μου (ἐρ-
χομένην ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν ἐπιτὶ διδακτο-
ρίᾳ, τὴν ὅποιαν ὑπέβαλα ἅμα παραπέμπουσα τὴν
ἐν τῇ ἐξωτερικῇ συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν
μου, καὶ δι' ἣν μοι ἀπενεμήθη ὑπὸ τῆς Θεο-
λογικῆς Σχολῆς παμψηφεί ὁ βαθμὸς «ἀρι-
στα») ὁ ὑπὸ τῆς Σχολῆς ἐκλογεῖς εἰσηγητὴς,
ὁ κ. Σταφάνιδης, ὑπέβαλεν ἔκθεσιν, διὰ τῆς
ὅποιας οὐσίτια τὴν ἀποδοχὴν τῆς διατριβῆς
μου, ὁ δὲ ἕτερος τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν, ὁ
κ. Σωτηρίου, ἀσθενῶν καὶ κωλοῦμενος νὰ
προεῖλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Σχολὴν, ἀ-
πέστειλεν ἐπιστολήν πρὸς αὐτόν, ἐκθύμως
συνιστῶν τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐν λόγῳ διατρι-
βῆς. Οὐδέμια ἀντέκθεσις ὑπεβλήθη οὐδὲ ἄλλως
πῶς διετυπώθη διαφωνία πρὸς τὴν ἐπιστημο-
νικὴν κρίσιν, ἡ ὅποια περιέχεται εἰς τὰς ὡς
ἄνω εἰσηγήσεις τῶν εἰδικῶν καθηγητῶν. Συν-
εξηγεῖτο δὲ ἦδη ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας διὰ
τὴν συνέχισιν τῆς διαδικασίας, ἐν συνδιασμῷ
μὲ ἄλλας ἀπασχολήσεις τῆς Σχολῆς. Αὐτὸς ὁ
κ. Μ., εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ πρυτάνεως, μὸς
εἶπαν, εἰς τὸ ἀποδέχεται τὴν διατριβὴν μου ὅς
σύνολον, εἶχε δὲ μόνον ἐπὶ μέρους ἐπιφυλά-
ξεις τινάς. Ἄν δὲ αὐτὸ ὁ κ. Μ. δὲν τὸ ἐν-
θυμητῆται—καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι δὲν ἔγινεν
ἐνώπιον μαρτύρων—θὰ ἐνθυμητῆται ὅμως τοῦ-

λάχιστον, ὅτι οὐδέμιαν κατὰ τῶν δύο εἰσηγήσεων ἐπιστημονικὴν διαφωνίαν διετύπωσα. Παραλείπω τώρα τὰς διαφόρους εὐνοϊκωτάτας διὰ τὴν ὑποφηγίαν μου ἐκδηλώσεις, τὰς ὁποίας ἐδεχόμην παρὰ τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν καθηγητῶν, τοιαύτας ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι σήμερον μεταβλήθησαν εἰς φιλικὰς ἐπιτιμήσεις, διότι ἀπεμακρύνθησαν ἐκμακρὺν ἀπὸ τὴν Σχολήν, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αὕτη τὴσιν ἀνάγκην ἔχει νέων στελεχῶν.

Ὁ κ. Μ. λέγει, ὅτι ἐνθ' εἰς τὸ ἔγγραφον τῆς παρατιθέσεώς μου ἔχαρakterίσαι τὴν Σχολήν ὡς μὴ ἰσταμένην εἰς τὸ ὕψος τῆς, δὲν ἀναφέρω τί ἐμεσοδόξαις, δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρησιόμην αὐτὸν. Ἄλλὰ τὸ ἔγγραφον ἀπετελεῖται ἀπὸ πέντε δακτυλογραφημέναις σελίδας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνέφερα πράγματα συγκεκριμένα πέρα ὡς πέρα καὶ σχετικὰ πρὸς γεγονότα μεσολαβήσαντα κατὰ τὸ δέξιμον ἀκριβῶς, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ κ. Μ. Ἀτὰ δὲ τὰ συγκεκριμένα δὲν ἦσαν οὐδέμιαν λέξις παραπνοῦν, ἀφορῶσα εἰς ἐμὲ αὐτὸν, ὅπως ἀφίνει ὁ κ. Μ. ἂν ὑπονοηθῆ, τοῦναντίον ἐγὼ εἶχα κάθε λόγον, να εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν Σχολήν, αἱ μεθ' ὅλων τῶν καθηγητῶν τῆς ὁποίας σχέσεις μου ἦσαν ἄρισται, μὴ ἐξαιρουμένου οὐδὲ τοῦ κ. Μ. (Ἡ πρὸς αὐτὸν προσωπικὴ ἐπιστολή μου, τὴν ὁποίαν ἀναφέρω, δὲν ἐτεκμηρίων «εἰκοσιεταίαν μνήσας» (!), ἀλλὰ ὑπενηθίμην εἰς αὐτὸν, Πρῶτανιν τότε ὄντα, ὅτι καὶ πρὸ εἰκοσιεταίαν κατὰ τέτοιον εἶχε γίνεαι). Ἡ δριμύτης, ἡ μᾶλλον ἡ παρρησία, τοῦ πρὸς τὴν Σχολήν ἔγγραφου τῆς παρατιθέσεως ἀπὸ τῆς ὑποφηγιστικότητός μου, εἶχε λόγους, οἱ ὁποῖοι οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀφαιρῶν εἰς τὸ πρόσωπόν μου. Οἱ λόγοι αὐτοί, ὡς ἀναλυτικῶς ἀναφέρω καὶ ὡς κάλλιστα γνωρίζει ὁ κ. Μ., ἀναγίνονται εἰς ζητήματα ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων. Ἐρ' ὅσον δὲ, ὡς θεολόγος καὶ ὡς κληρικός, ἔταξα ἐμαυτὸν εἰς τὴν ἐξυπηρετήσιν αὐτῶν, ἐθεώρησα ὅτι εἶμαι ὑπόχρεος καὶ εὐνοίας ἀνθρώπων καὶ σταδιοδρομίας θεολογικῆς ἐπιτημένην νὰ θυσιάσω ἢ, ἂν μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφέρω τὸ τοῦ Παύλου, νὰ «ἡγυθῆμαι σκύβαλα», διὰ νὰ θύναμαι μετὰ παρρησίας νὰ ἀγωνίζωμαι ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν πεποιθήσεων τούτων. Ἐπερίμενα ἀπὸ τὸν κ. Μ., διὰ τὴν συμπεριφορὰν μου ἐκείνην, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ με χαρακτηρίσῃ ὡς «φανατικόν», ἀλλ' ἠμολογῶ ὅτι ποτὲ δὲν ἐφανταζόμην, ὅτι ὁ κ. Μ., ἐν γνώσει ὅλων τῶν γεγονότων, θὰ προσεβίβει νὰ παρουσιάσῃ τὸ ζήτημα ὅπως τὸ ἐπαρουσίασε καὶ νὰ ζητήσῃ, μετὰ τὴν γνωστὴν μέθοδον τῆς «ρετινιάδας», νὰ καταδικάσῃ τὴν ὑπόθεσιν, ἐκαὶ πού ζήτησε νὰ τὴν καταδικάσῃ. Ὅπως δὲ ποτε ὁ κ. Μ. ἔχει πρόχειρον

τρόπον διὰ νὰ διαπιστωθῆ ἡ ἀλήθεια. Ἄς δημοσιεύσῃ τὸ κείμενον τοῦ πρὸς τὴν Σχολήν ἔγγραφου μου, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς μου. Ἐκτός ἂν προτιμᾷ νὰ τὰ δημοσιεύσῃ ἐγὼ. Θὰ ἔχω πάντα λόγον, καὶ ἐξ ἐπόψεως ἀτομικῆς πᾶν συμφέρον, διὰ νὰ τὰ δημοσιεύσω, ἐκκληρῶν ὅπως καὶ ἐπίμονον παρότρυνον φίλων μου, οἱ ὁποῖοι φρονοῦν ὅτι τοιαυτὰ πράξεις, ἀναγόμεναι εἰς «ἀγῶνας ἰδεολογικούς», πρέπει νὰ φέρωνται εἰς τὴν πλήρη δημοσιότητα. Ἐσκέφθην, ἔως τώρα, ὅτι καλλίτερον θὰ ἦτο νὰ μετὰ τὸ κάμω, τὴσιν μᾶλλον, ὅσον καὶ μόνον τὸ ὅτι εἰς μερικούς τοὺς γνωστούς μου ἀνεκοίνωσα τὸ ἔγγραφον, προσέκλεις παράνομα ἐκ τῶν κύκλων τῆς Σχολῆς, ὅτι τάχα ἐκθέτω τὸ κῶρος τῆς. Τώρα ὅμως ἀλλάζει τὸ πρᾶγμα. Ὁ κ. Μ. εἶνα καθηγητῆς τῆς Σχολῆς, καὶ διὸ ὁ θεῦστος κατ' ἀρχαιοσύνην, ἐγὼ δὲν εἶμαι κᾶν ὑφηγῆτης. Ἐὰν λοιπὸν ὁ κ. Μ. θέλῃ νὰ φέρῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν δημοσιότητα, ἐγὼ φυσικῶς δὲν θὰ γίνω βασιλικότερος τοῦ βασιλέως, ὅπως νὰ φανῶ φειδόμενος τοῦ κῶρους τῆς Σχολῆς, περισσώτερον ἀπὸ ὅσον φειδονται αὐτοῦ ἀρχαιότερα μέλη τῆς. Ἐτοιμος εἶμαι λοιπὸν! Καὶ ἴσως τὸ καλλίτερον εἶναι, νὰ τελεσιώσωμαι μετὰ αὐτὸ καὶ μετὰ τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν εἰς τὴν παρατίθειν μου καὶ μετὰ τὰ «δομοφώνως» πού ἐπικαλεῖται ὁ κ. Μ. κ.λ.π. κ.λ.π.

2. Τὸ «infamie», μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ὁποῦ ἀρχίζει καὶ κλείνει τὴν ἀπάντησίν του ὁ κ. Μ., εὑρίσκειται εἰς τὸ σκυρτικόν ἐπίγραμμα τοῦ Boileau, προδήλως δὲ οὐκ ὑπὸ τὴν ἔνοιαν τῆς «ἀτιμίας», ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔνοιαν τῶν «ἐδριστικῶν λέξεων» («propos injurieuse», ὅπως λέγει τὸ Larousse). Τὸ ἔχει δὲ ὁ Boileau ἐδῶ καὶ διὸ εἰς τὸν ἐνικόν, διὰ νὰ δημοσιοκαταληκτικῶς εἰς τὸ «en pleine Académie», τὸ ὅποιον εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ἐπιγράμματος, ὅπως ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ συνδέον τὸ ἐπίγραμμα αὐτὸ πρὸς τὴν περίπτωσίν μας. Ὁ Boileau ἀναφέρεται, ἄλλως τε, εἰς λόγια τὰ ὁποῖα θὰ ἐταίριαζαν εἰς ἔνα «hôpital des fous». Εἰς τοιοῦτον ἴδρυμα ὅμως δὲν διαπράττονται ἀτιμίας, ἀλλὰ λέγονται ἐξωφρενισμοί. Τὸ καταφανέστατον, λοιπὸν, νόημα τοῦ ἐπιγράμματος ἦτο, ὅτι, «en pleine Académie», ἐλέγθησαν ἐξωφρενισμοί. Ἀτὰ ὡς πρὸς τὸν Boileau. Ὡς πρὸς τὸν ὑποφανόμενον, τώρα, ρητῶς οὕτως εἶπεν, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τὸ παραθέτει διὰ διὰ νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ κατὰ γράμμα εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ διακόψῃ μετὰ τὸ εὐτράπελον τὴν σειράν τῶν θλιθερῶν διαπιστώσεων πού μας ἀπασχολοῦν.

3. Δὲν εἶπε κανεὶς, ὅτι ὁ κ. Μ. εἶναι «συνοδοιπóρος», μὲ τὴν πολιτικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, οὕτε ἀσχολούμεθα ἡμεῖς μὲ τοιοῦτους πολιτικούς χαρακτηρισμούς. Ἀλλωστὲ, ἐὰν ὄντως ὁ κ. Μ., διὰ λόγους πολιτικῶν πεποιθήσεων, συνειμάχη μὲ τὴν πολιτικὴν ἐκείνην μερίδα, ἣ ὅποια, ὀρθομένη ἐξ ὀλισθηρῆς κομποθεωρίας, ἐνόμισεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ κτυπήσῃ, μὲ ὄσπην βιαιότητα ἐκτύπησε, μίαν καθαρῶς ἐξωπολιτικὴν ἐκδήλωσιν, ὅπως ἡ «Διακήρυξις», εἰς τοιαύτην, λοιπόν, περιπτώσιν ὁ κ. Μ. θὰ ἦτο, τοῦλάχιστον, συνεπὴς πρὸς ἑαυτόν. Ἄλλ' ἡ συνοδοιπορία ἀνεφέρθη ὡς πάθημα τοῦ κ. Μ., ὁ ὅποιος, ἀκριβῶς χωρὶς νὰ συνδέεται πολιτικῶς, καθήνητος ἀν ἐνώσπην τὴν ἰδικὴν του ἐπίθεσιν μὲ τὴν ἐπίθεσιν τῆς πολιτικῆς. Πῶς τῶρα ἐξεδηλώθη ἡ ἐπίθεσις αὐτή, εἶναι παντὶ ὄφλον, τὸ εἶπα καὶ εἰς τὴν κριτικὴν μου, θὰ τὸ ἰδοῦμε καὶ εἰς τὴν συνέχαιαν. Πάντως, ἂν τῶσον ἐνοχλήτῃ τὸν κ. Μ. ὁ ὄρος συνοδοιπóρος, ἄς τὸν ἀντικαταστήσωμεν μὲ μίαν ἄλλην λέξιν: συνεμπόλεμος.

4. Ἄς ἐλθῶμεν τῶρα εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς «Δηλώσεως Ἑλληνῶν Ἐπιστημόνων, Λογοτεχνῶν καὶ Καλλιτεχνῶν», διὰ τὴν ὅποιαν ὁ κ. Μ. εἶχεν εἶπει, ὅτι «οκοπίμως συνήψθη» εἰς τὴν «Διακήρυξιν», μὲ τὴν ὅποιαν «προφανῶς δὲν ἔχει ἐσωτερικόν σύνδεσμον», καὶ τοῦτο διὰ νὰ παρασταθῇ, ὅτι ὑπερχλίτοι ἐπιστήμονες ἐνέκριναν τὴν «Διακήρυξιν» κλπ. κλπ.

Πρῶτον: Δὲν εἶχε καμμίαν ἀνάγκην κανεὶς τεχνόματος ἢ Χ.Ε.Ε. διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν «Διακήρυξιν» ὡς προερχομένην ἀπὸ ὑπερχλίτους ἐπιστήμονας, διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον, ὅτι τὰ τακτικά καὶ ἔκτακτα μέλη τῆς Ἐνώσεως εἶναι ὄντως περισσότερα τῶν χιλίων καὶ ἐν ὄνοματι αὐτῶν ὠμίλει ἡ Ἐνωσις. Ἄς σημειωθῇ δὲ ὅτι, μόλις ἤρχισε κυκλοφοροῦσα ἡ «Διακήρυξις», πλείστοι, νέοι ἰδίως ἐπιστήμονες, ἐξήτησαν καὶ ἐνεργήθησαν ὡς μέλη τῆς Ἐνώσεως, ἀφοῦ προηγουμένως ἢ μᾶλλον ἐπειδὴ προηγουμένως ἐδιάδασαν τὴν «Δήλωσιν» ἀλλὰ καὶ τὴν «Διακήρυξιν», εἰς τὸρον ὅσπε, ἦδη, ὅταν ἐκυκλοφόρει εἰς ἀνατύπωσιν ἡ «Διακήρυξις», ὑπερχλίτοι ἔσαν μόνον τὰ μέλη τακτικά καὶ ἔκτακτα, ἀνεξακρῆτως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λοιπῶν ἐπιστημόνων, ποῦ παρακολοῦθοῦν τὴν δρᾶσιν τῆς Ἐνώσεως. Τῶσον δὲ οἱ ἐπιστήμονες αὐτοί, πρῶτότεροι καὶ νεότεροι, παλαιὰ καὶ νέα μέλη τῆς Ἐνώσεως ἐνέκριναν καὶ ὑποπέθησαν τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς «Δηλώσεως» καὶ τῆς «Διακήρυξεως», ὅσπε, ὅλοι ἀνεξίτητοι, ἔγιναν δρᾶσαν τῆς διαδόσεως τῆς «Διακήρυξεως» ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα (μαζὺ καὶ μὲ ἐκπροσώπους

δλων τῶν ἄλλων κοινωτικῶν τάσεων), μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν ἐκείνον, ὁ ὅποιος τῶσπην συγκίνησιν ἢ (ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων) παραχρὴν προεκάλεσεν. Ἐχρησάξωτο λοιπὸν κανεὶς τέτοια, διὰ νὰ εἰπῇ ἡ Ἐνωσις, ὅτι: μελεῖται ἐξ ὄνοματος... τῶν μελῶν τῆς, ὅτι ἡ «Διακήρυξις» τῆς ἔχει τὴν ἔγκρισιν αὐτῶν τῶν ἐνθουσιωδῶν καὶ ἀκαταπονήτων ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι διέδωσαν τὴν «Διακήρυξιν» εἰς τὸν Ἑλληνικόν λαόν;

Δεύτερον: Δὲν εἶχε καμμίαν ἀνάγκην κανεὶς τεχνόματος ἢ Χ.Ε.Ε. καὶ καμμίως «οκοπίμου» ἐκ τῶν ὑστέρων συνάψεως κλπ. κλπ., διὰ νὰ δημοσιεύσῃ τὴν «Δήλωσιν τῶν Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων, Λογοτεχνῶν καὶ Καλλιτεχνῶν», ὅπως τὴν ἐδημοσίευσεν, ὡς παράρτημα τῆς «Διακήρυξεως» τῆς, διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον ὅτι ἡ «Δήλωσις», δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔγινε, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν σαφέστατον καθορισμένον σκοπὸν ὑπεγράφη, νὰ καταχωρηθῇ ἀκριβῶς ὡς παράρτημα τῆς «Διακήρυξεως», τὴν ὅποιαν ἐπρόκειτο νὰ ἐκδώσῃ ἡ Χ.Ε.Ε. Κατὰ τὸν εἰθότερον, σαφέστερον καὶ κατηγορηματικότερον δυνατὸν τρόπον τὸ εἶχε ξεκαθαρίσει αὐτὸ ἡ Ἐνωσις, ὅταν ἔθετε τὴν «Δήλωσιν» πρὸς ὑπογραφήν. Εἰς τὰ πρωτότυπα τῶν «Δηλώσεων», ὅπου ἐτίθετο αἱ ὑπογραφαί, καὶ ὡς ἐν ὄλον μὲ τὸ καίμενον, ὑπῆρχεν ἡ ἀκόλουθος ἀνακοίνωσις: «Τὸ παρὸν θὰ καταχωρηθῇ ὡς παράρτημα διακηρύξεως ἀναλυτικωτέρως, τὴν ὅποιαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ μὲ τὰς αὐτὰς γραμμάς θὰ ἐκδώσῃ ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων περὶ τῆς Χριστούγεννα».

Ἰδτε ἀκόμη καὶ τὴν «Δήλωσιν» ἡ ὅποια ἐδημοσιεύθη εἰς τὰς «Ἀκτίνας» τοῦ Ἰανουαρίου 1947, ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρως ὑπογραφάντων:

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι δηλοῦμεν ὅτι συμφωνοῦμεν πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς δηλώσεως Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων, λογοτεχνῶν καὶ καλλιτεχνῶν, ἧτις ἐδημοσιεύθη ὡς παράρτημα τῆς διακηρύξεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων κλπ.»

Ὅταν λοιπὸν ἡ Χ.Ε.Ε. ἐδημοσίευσεν, ὡς παράρτημα τῆς «Διακήρυξεως», τὴν «Δήλωσιν», ἐξεπλήρωσεν, ἀπλοῦστατα, τὸν σκοπὸν διὰ τὸν ὅποιον ἡ «Δήλωσις» ὑπεγράφη, ἡμπορῶ νὰ εἰπῇ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣ ὅποια εἶχε δοθῇ εἰς τὸς ὑπογράφοντας.

Τρίτον: Ἄν χρειαζέται κἄν νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς σοβαρῶς εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ κ. Μ., τὸν ὅποιον διετύπωσεν εἰς τὴν ὀμιλίαν του καὶ εἰς τὸν ὅποιον καὶ τῶρα φαίνεται ὅτι ἐμμένει,

ἔτι δηλαδή «προφανῶς» ἢ «ἀγλῶσις» καὶ ἡ «Διακήρυξις» δὲν ἔχουν ἑσωτερικὸν δεσμόν μεταξύ των, ἢ ἀπάντησις εἶναι ἢ ἐξῆς: Ἡ «ἀγλῶσις», ὅτε τὸν Διαφορικὸν Λογισμὸν ὅτε τὰ «Ὀμηρικὰ Ἔπη» ἔχει ὡς θέμα τῆς διὰ νὰ εἶναι ἀσχετος πρὸς τὴν «Διακήρυξιν». Θέμα καὶ γραμμαὶ καὶ βάσις τῆς «ἀγλῶσεως» εἶναι τὸ θέμα καὶ αἱ γραμμαὶ καὶ ἡ βάσις τῆς «Διακήρυξεως». Νὰ ἐπαναλάβω τὸν πασίγνωστον πλέον περιεχόμενον τῆς «ἀγλῶσεως»; Ἢ ἐπαναλάβω μόνον τοὺς τελευταίους στίχους τῆς:

«Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πρέπει... νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἡ ἐπιστροφή πρὸς τὴν χριστιανικὴν Πίστιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει συνυφάνθη τοῦ Ἐθνους μας ἡ ὑπόστασις καὶ εἰκοσιν αἰῶνων ἱστορία, ὄχι μόνον ἐναρμονίζεται πλήρως πρὸς τὰ συμπεράσματα τῆς προόδου τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν ἐγγύησιν διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν τεραστίων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα θέτουσιν ἐνώπιόν μας οἱ σημερινοὶ καιροί, τὴν ἐπιτακτικότεραν προσαγωγὴν διὰ τὴν ζωὴν μας καὶ τὸ μέλλον μας.»

Χρειαζέται τώρα φιλοσοφικὴ ἀνάλυσις, διὰ νὰ δευχθῇ τὸ καταφάνερον, ὅτι μὲ τοιοῦτον περιεχόμενον ἢ «ἀγλῶσις» ἔχει τὸ αὐτὸ θέμα καὶ τὰς αὐτὰς βασικὰς γραμμαὶς μὲ τὴν «Διακήρυξιν»; Καὶ ὑπάρχει μαθητὴς τῶν σχολείων μας, ὁ ὅποιος δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑσωτερικὸν δεσμόν, ποῦ συνδέει τὰ δύο κείμενα, τὸν δεσμόν τῶν βασικῶν σκέψεων; Ἄς φέρω πάντως ἓνα παράδειγμα. Ἡ «ἀγλῶσις» λέγει: «τόσον εἰς τὰς θετικὰς, φυσικὰς καὶ βιολογικὰς, ὅσον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας, ἡ πρόοδος τῆς συγχρόνου ἐραυνης κατέδειξεν, ὅτι ἡ προσπάθεια νὰ φανῇ ἡ ἐπιστήμη ὡς διαψεύδουσα τὴν χριστιανικὴν Πίστιν, δὲν ἔχει κανένα ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα.» Αὐτὴ εἶναι ἡ βασικὴ σκέψις, ἡ γραμμὴ τὴν ὁποῖαν δεῖδει ἡ «ἀγλῶσις». Ἀναλυτικότερα, τώρα, ἡ «Διακήρυξις», ἔρχεται, παίρνει μίαν μίαν τὰς ἐπιστήμας, βλέπει τί ἐν ὀνόματι ἐκείτης ἐλέγχθη ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς Πίστεως καὶ καταδεικνύει διατὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοὶ δὲν ἔχουν κανένα ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἑσωτερικὸς σύνδεσμος!

Τέταρτον. Δὲν εἶχε κανένα λόγον νὰ καταφύγῃ εἰς κανένα τέχνασμα τῆς ποιότητος, τὴν ὁποίαν ἐπέταρξεν εἰς τὸν αὐτόν του νὰ ὑπαινιχθῇ ὁ κ. Μ., διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὅπως ἀντιθέτως, ἡ Χ.Ε.Ε. ἐπεθύμει νὰ ἐξάρῃ καὶ τὴν αὐτοτελεῖ σπουδαιότητα τῆς «ἀγλῶσεως» ὡς καθοδηγητικῆς χειρονομίας ἐκ μέρους τῆς πνευματικῆς ἡγε-

σίας πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ὁλωθεῖ-λου ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν «Διακήρυξιν» τῆς. Οὕτω:

α) Ἡ Ἐνωσις, τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς «ἀγλῶσεως» ἐνώπιον τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας τὴν ἔκαμεν ἐντελῶς χωριστὰ ἀπὸ τὴν «Διακήρυξιν» καὶ δύο ὁλοκληροῦς μῆνας πρὶν ἢ «Διακήρυξις» κυκλοφορήσῃ. Ἡ «ἀγλῶσις» ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἑπ' ἀριθ. 61—62 φύλλον τῶν «Ἀκτίνων», τὸν Νοεμβρίον 1946 (μάλιστα τὸ φύλλον αὐτὸ ἐκυκλοφορήσεν ἀρκετὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ Νοεμβρίου), ἐνῶ ἡ «Διακήρυξις» ἐκυκλοφόρησε τὰ Χριστούγεννα 1946. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐλληνικὴ κοινωνία ἔλαβε γνῶσιν τῆς «ἀγλῶσεως», τὴν ἔκρινε καὶ τὴν ἐσχολίασεν αὐτοτελῶς, ὅπως ἀνεξαρτήτως τῆς «Διακήρυξεως», ἢ ὁποία δὲν εἶχε κυκλοφορήσει. Ἐπίσης αὐτοτελῶς ἢ «ἀγλῶσις» ἀνεδημοσιεύθη, μεταφρασθῆ εἰς ἕνας γλώσσας, ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐσχολιάσθη ἐνθουσιωδῶς καὶ κατὰ τρόπον τιμητικὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν.

β) Εἰς συνεχῆ δημοσιεύματα τῶν «Ἀκτίνων» ἐπεξηγήθη μὲ τὸν σαφέστατον δυνατὸν τρόπον τί εἶναι ἡ «Διακήρυξις», τί εἶναι ἡ «ἀγλῶσις», πῶς καὶ ἀπὸ ποίους προέρχεται ἢ μὲν—ὀμολογία πίστεως τῶν μελῶν τῆς Χ.Ε.Ε.— πῶς ἐξ ἄλλου, συνετάχθη, ἀπὸ ποίους ὑπεγράφη καὶ τί εἶναι ἡ «ἀγλῶσις» ἢ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς γνωμοδότησις διακεκριμένων ἐκπροσώπων τῆς ἐλληνικῆς διανοήσεως, οἱ ὅποιοι ὅτε εἰς προσωπικὴν τινα ἐπαφὴν ἔφραδιάζετο νὰ εἰσέλθουναι πρὸς τὴν Χ.Ε.Ε. ὅτε διὰ τὴν πίστιν των ἠρωτήθησαν, ὅτε εἶχον ὡς κριτήριον τίποτε ἄλλο παρά τὸ κείμενον, ποῦ ὑπῆρξεν εἰς «ἓνα δακτυλογραφημένον χαρτί ποῦ τοὺς εἶδε ἀπὸ μέρους τῆς Ἐνώσεως ἓνα πρόσωπο, ἀγνωστὸν τους πολλὰς φορές, ἐνίστα ἕνας νεαρὸς πτυχιόχος μαθητὴς ἢ μαθητριά τους, καὶ τὸ ὑπέγραψαν μόνον καὶ μόνον γιατί σ τ ο χ α ρ τ ι α ὁ τὸ εἶχε διατυπωθῆ ὅτι ἦταν καὶ δική τους πεποιθῆσι, ποῦ καιρὸς ἦταν πιά νὰ γίνῃ ἐθέρταρα γνωστὴ». Παρκαλῶ τὸν ἀνεγνώστην νὰ διαβάσῃ τὸ ἄρθρον «Μία καινούργια μέρα», τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὰς «Ἀκτίνες» Ἰανουαρίου 1947, δηλαδή εἰς τὸ τεῦχος ποῦ ἐκυκλοφόρησε σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ τὴν «Διακήρυξιν». Ἐκεῖ θὰ τὰ εἶδῃ ὅλα αὐτά, καθὼς καὶ εἰς τὸ ἄρθρον «Ἰστορία ἀπὸ τὴν Διακήρυξιν» («Ἀκτίνες» Φεβρουαρίου 1947). Ἄς προστεθῇ, ἀκόμη, ὅτι διὰ δημοσιευμάτων εἰς ὅλας τὰς ἀθηναικὰς ἐφημερίδας ἐπιστήθη ἡ προσοχὴ τοῦ κοινῶ ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν ὡς ἄνω ἄρθρων. Ταῦτα, ἐπιπροσθέτως

πρὸς τὸ ἐπεξηγηματικὸν σημεῖωμα, τὸ ὅποσον εἶναι εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ «παρρητήματος» εἰς τὴν σελίδα 201 τοῦ ταύχους τῆς «Διακηρύξεως», σημεῖωμα διὰ τὸ ὅποσον θὰ ἐπεθύμουν νὰ μάθω ἂν θὰ ἤμπορούσε νὰ διαφευθῆ μία μόνη κἀν λέξις του.

Πέμπτος ο. Δὲν εἶναι, ἴσως, περιττὸν νὰ σημειωθῶν, ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, καὶ τὰ ἀκόλουθα γεγονότα. Ἐνα, ὄχι ἀσήμαντον, μέρος ἐκ τῶν ὑπογραφάντων τὴν «Ἀγλωσιν» τὴν ὑπέγραψαν ἀφοῦ πλῆσον εἶχον λάθει γινῶσιν καὶ τῆς «Διακηρύξεως». Τοῦς ὑπολογίζω εἰς πένθηον περίπου. Ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ περισσότεροι. Συγκεκριμένως ὅσοι ἐκ τῶν ὑπογραφάντων εἶναι καὶ μέλη τῆς Χ. Ε. Ε. καὶ ἐκείνοι εἰς τοῦς ὅποιους δὲν κατέστη τεχνικῶς δυνατόν νὰ δοθῆ ἄνωγερτον πρὸς ὑπογραφήν τὸ καίμενον τῆς «Ἀγλωσεως» καὶ ὑπέγραψαν εἰς τὴν πρόσθετον Ἀγλωσιν. Ἰδέτε «Ἀκτίνες» Ἰανουαρίου 1947 καὶ τὸν πλῆρη πίνακα τῶν ὑπογραφῶν εἰς τὴν ἀνατύπωσιν τῆς «Διακηρύξεως». Σημειωτέον, ἀκόμη, ὅτι εἰς ἄλλους ἀνεξαιρέτως τοῦς ὑπογράφοντας ἐστάλη, κατόπιν ἐιδικῆς πρὸς τοῦτο καταβληθείσης τεχνικῆς προσαθείας, ἀντίτυπον τῆς «Διακηρύξεως» δύο ὄλοκληροισ μὴνας πρὶν ἢ «Διακήρυξις» κ. ο. κ. ὁμορφῶν, ἀκριβῶς διὰ τὴν ὑπάρχουσαν πλῆσον δυνατότητα καὶ ἄνευσις δι' ἐνδεχομένως παρρητήριους μέχρι τῆς κυκλοφορίας τῆς «Διακηρύξεως».

Ἄλλ' ὄχι μόνον οὐδεμία τοιαύτη παρρητήριος ἀπηυθύνθη πρὸς τὴν Ἐνωσιν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔσχεν αὐτὴ πλείστας ἐξόχως συγκινητικὰς καὶ ἐνθαρρυντικὰς ἐκδηλώσεις ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἐκδηλώσεις αἱ ὅποια ἀποτελοῦν ὄντως πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τὸν ἱερόν, ἕνα καὶ μοναδικόν, πνευματικόν σκοπόν, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ ἡ «Διακήρυξις» καὶ ἡ «Ἀγλωσις» καὶ ἔγιναν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν. Ἐν δὲ μόνον παράπονον διετυπώθη παρ' ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἐκ τῶν ὑπογραφάντων τὴν «Ἀγλωσιν», ὅτι, δηλαδὴ, μὲ τὰς συνεχεῖς σχολαστικὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους διακρίσεις περὶ τῶν ὁποίων ὁμίλησα ἀνωτέρω, ἐπήγε πέρα τοῦ δέοντος ὁ χωρισμὸς μεταξὺ «Ἀγλωσεως» καὶ «Διακηρύξεως», ἐνῶ, μὰς ἔλεγον, δὲν ἤπρηξε λόγος νὰ φαίνωνται αὐτοὶ τοσοῦ ἔξοι πρὸς τὴν «Διακήρυξιν» καὶ τὴν Ἐνωσιν ἢ ὅποια τὴν ἐξέδωσαν, τινὲς δὲ καὶ παρεπονέθησαν πῶς δὲν τοῦς θεωροῦμεν ἦδη καὶ μέλη τῆς Χ. Ε. Ε.

Δὲν ἰσχυρίζομαι βεβαίως ὅτι ὁ κ. Μπαλάνος, ἐν γινῶσι τούτων πάντων ἐξεστῶς ἔμοιασον ὅσα ἐνόμισεν ὅτι τοῦ ἐπατρέπετο νὰ ἔμοια-

μισῶν. Ἄλλ' εἶναι φοβερόν, καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν μας ἀτόχρημα πρωτάκουστον, ἐνώπιον ἐνός τοιοῦτου πνευματικοῦ συναγερμοῦ τὸ ἐπιστημονικὸν μας κόσμον ὑπὲρ τῶν χριστιανικῶν ἀξιών καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, νὰ ἔλθῃ ἕνας θεολόγος, καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, καὶ νὰ λέγῃ ὅσα λέγει, καὶ ταῦτα μὲ μοναδικὸν στοιχεῖον, ὅτι πολλοὶ τῶν ὑπογραφάντων τὸν «διδασκαίωσαν» (πῶς προσκλήθησαν αἱ διδασκαίωσις αὐταὶ εἶναι ἄλλη ἱστορία) τὸν «διδασκαίωσαν» λοιπὸν τὸ ἀυτονόητον τοῦτο, ὅτι... ὅταν ἕνας ἐπιστήμων ὑπογράψῃ ἕνα αὐτοτελὲς καίμενον, δὲν σημαίνει, κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἔχει διαθέσει καὶ οἰονόμηται ἄλλο βιβλίον ἢ περιοδικόν, τὸ ὅποσον θὰ ἐπικαλεσθῆ καὶ θὰ καταχωρήσῃ, εἰς ἐπίσταυσιν τῶν ἀπόψεων του, τὸ καίμενον αὐτό (*).

Νὰ χαρακτηρίσω ἦδη τὴν πράξιν αὐτὴν τοῦ κ. Μπαλάνου μὲ τὰ ἀποτελέσματά της; Τὴν ἀναταραχὴν, τὸν σκανδαλισμὸν συνειδήσεων, τὴν ψύχρασιν, τὴν καταθρόβησιν, τὴν δημιουργίαν κλονισμῶν καὶ ἀμφιβολιῶν, τὴν ὅποιαν ἐπεξήγησα—καί, ἂς τὸ ποῦμα καθαρά, δὲν ἀποκλείεται καὶ ἐν τῶι νὰ ἐπέτυχῃ—νὰ φέρῃ εἰς τὴν ψυχὴν ἐπιστημόνων καὶ λογίων, οἱ ὅποιοι, κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ, μάλιστα πρωτοφανῆ, εἰς τὴν ὑπερκατονταετη νεωτέραν ἱστορίαν μας, ὑπέδειξαν πρὸς τὸ Ἔθνος μας τὸν δρόμον πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ὡς τὸν μόνον σωτήριον; Νὰ τὰ χαρακτηρίσω ὅλα αὐτά; Ἄλλὰ τί χρειάζονται χαρακτηρισμαί;

Ὁ Ἐπὶ τῶν, δυστυχῶς, κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην πολὺν χρόνον ἢ μέχρι τοῦδε ἀνάπτουξ. Ἡ κλεψύδρα ἐπιβάλλει μαγίστην συντομίαν διὰ τὰ ἐπόμενα. Τί χρειάζονται ἄλλως τε καὶ ὑπόλοιπα, ἔπειτα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω; Νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι, τάχα, εἰς μίαν ἐπιστημονικὴν διακήρυξιν, ὅπως ἡ περὶ τῆς πρόκειται, δὲν ἔπρεπε νὰ χυθῆ «τόση μελάνη» (18 σελίδες ὅλες καὶ ὁ ὅλες ἐναντι βιβλιοθηκῶν ὄλοκληρων ποῦ ἀγράφωσαν ἐξ ἀντιθέτου πλευρᾶς) διὰ νὰ δοθῆ μία καθοδηγήσις ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Φρόντην, καὶ ἀντὶ τούτου ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ (τῶν ὁποίων τὴν θεολογικὴν ἀρμοδιότητα ἀρνείται ὁ ἴδιος ὁ κ. Μ.) νὰ ὁμιλήσωσιν εἰς τὴν «Διακήρυξιν» των... περὶ χιλιασμοῦ καὶ οὐνιτισμοῦ; Ἄλλὰ δι' αὐτὰ τὰ θέματα οἱ ἐν λόγῳ ἐπιστήμονες ἐπαφίενται

(*) Ἐλπίζω ὅτι ὁ κ. Μπαλάνος δὲν θὰ διωμοσουργῆ καὶ ἐξ ὀνόματος τοῦ Conklin τοῦ Hoff ἢ τῆς πλείσθους τῶν ἄλλων κορυφῶν τῆς διεθνούς ἐπιστήμης, δηλωθείς τῶν ὁπίων «συνήθησαν ἐξ ὑπέρου» εἰς τὴν «Διακήρυξιν»!

ἀπλοῦστατα εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ κ. καθηγητοῦ! Νὰ ἀπαντήσω εἰς ὅσα λέγει περὶ Ἰερᾶς Ἐξετάσεως; Ἄλλὰ τὸ θέμα μας δὲν εἶναι τί φρονεῖ ὁ κ. Μ. περὶ τῆς Ἰερᾶς Ἐξέτασεως καὶ ἂν ὁ κ. Μ. ἀντελήφθῃ ἢ δὲν ἀντελήφθῃ ὅσα ἢ γενεὰ μας ὑποφέρει δεκάδας χρόνια τώρα, καὶ τὰ ὅποια χίλιοι Τορκουμάδαι μαζεμένοι δὲν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ μᾶς ἐπιβάλουν. Τὸ θέμα μας εἶναι, ἂν ὁ κ. Μ. διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν «Διακλήρυξιν», ἀπέθωσε πιστῶς ἢ ὄχι, τί αὐτῇ, ἢ «Διακλήρυξι», λέγει περὶ τῆς Ἰερᾶς Ἐξέτασεως. Ὁ ἀναγνώστης ἄς διαβάσῃ τὴν προηγουμένην κριτικὴν μου, ἄς διαβάσῃ καὶ τὰ σχετικὰ μέρη τῆς «Διακλήρυξος». Τί χρειάζονται περισσότερα;

Νὰ συνεχίσω; Νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τὸν κ. Μ. τί εἶπα διὰ τὴν ἀσφυκτικὴν πλήρωσιν τῶν καθόν, ὅτι, δηλαδή, δὲν ἐπεριμένω τὴν σχετικὴν πληροφορίαν του διὰ νὰ κρίνωμεν ἀπὸ αὐτὴν τὴν θρησκευτικότητά, τὴν ὅποιαν καὶ μὲ μωρίας ἄλλους τρόπους ζῶμε εἰς τὰς ἡμέρας μας; Θέλει τώρα νὰ τοῦ προσέσω, ἔκείνο, τὸ ὅποιον ἐδίωταζα τότε νὰ γράψω, ὅτι διὰ τὴν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀξέβητουσαν συρροὴν τῶν πιστῶν κἄπως εἰργάσθησαν καὶ κατὰ συνέβαλον καὶ ἐπομένως καὶ κἄπως καλλίτερα τὴν γνωρίζουν ἔκείνοι, κατὰ τὸν ὅποιον ὁ κ. Μ. ἀμῶσος ἢ ἡμῶσος ἐπιτίθεται, καὶ ὄχι ὁ ἴδιος ὁ κ. Μ., ὁ ὅποιος τώρα τὴν ἀνεκάλυψεν;

Ὁ κ. Μ. ἐπιμένει εἰς τὴν συνταγὴν: ὅταν δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἀντικρούσωμεν ὅσα ἐλέχθησαν, ἀντικρούωμεν... ὅσα δὲν ἐλέχθησαν! Θερμῶς παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην νὰ μελετήσῃ μὲ προσοχὴν τὸ ἀνωτέρω καταχωρημένον δημοσίευσμά του, νὰ διαβάσῃ ὅμως πάλιν, ἔστω καὶ ἐπιτροχάθην, τὴν κριτικὴν μου, εἰς τὴν ὅποιαν τὸ δημοσίευσμα αὐτὸ ἀναφέρεται (*). Ἐκεῖ θὰ ἰδῇ μόνος του ποῦ ἐβρίσκειται ὁ «λίβελλος» καὶ ποῦ ἢ κριτικῆ. Ἐκεῖ θὰ ἰδῇ ὁ ἀναγνώστης, ἂν ὁ κ. Μ. ἀπαντᾷ εἰς ἔκείνα ποῦ τὸν προσέκαλεσεν ν' ἀπαντήσῃ, ἢ, ἀντὶ τοῦ-

(*). Αὐτοῦμαι ὄχι ἰδιαιτέρως, διότι τὴν περὶ θρησκοκλησίας ἔβριον τοῦ ὁ κ. Μ., καίτοι τοῦ ἐδόθη πρὸς τοῦτο ἡ ἐκκαίρια, οὔτε ἀνεκάλεσεν οὔτε ἐδικαιολόγησεν.

του, παρεμβάλλῃ, μόνος του, πράγματα τὰ ὅποια κανεὶς δὲν εἶπεν. Ἄς ἰδῇ ὁ ἀναγνώστης ἂν ἀποδῶ ἐγὼ εἰς τὴν «Διακλήρυξιν» «προφανῶς κίβρος Ἁγίας Γραφῆς ἢ Οἰκουμένης Συνόδου» ἢ ἂν τὴν «θεωρῶ οἰονεὶ ὁμοούσιον», ἂν ἐξήγησα διὰ τὴν Διακλήρυξιν «ἀπόλυτον» ὀρθασμὸν. Ἐκεῖ θὰ ἰδῇ ἂν ἐγὼ ἰαχυρίσθην, ὅτι ὁ κ. Μ. δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐκφράσῃ διαφωνίαν τινὰ καὶ ἂν εἶπα ἐγὼ ἅλα ἔκείνα, τὰ ὅποια παρετέθησαν διὰ νὰ συγκαλυφθῇ ἡ ἀποφυγὴ ἀπαντήσεως ἐπὶ τῶν σημείων ὅπου ὄφαιλε νὰ ἀπαντήσῃ ὁ κ. καθηγητῆς. Ἐκεῖ, ἄς φάξῃ ὁ ἀναγνώστης διὰ νὰ εἰρῃ ποῦ ἢ κριτικῆ μου ἢ ποῦ καὶ ἢ «Διακλήρυξος» ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἐξ ἡμερῶν τῆς κοσμογονίας, ἀ ὅποια τόσον ἐθεοβόθησαν τὸν κ. Μ. ἢ ἀ κρήν ἀκόμη ὁ ἴδιος ὁ ἀναγνώστης, ἂν αὐτὸν προσάθειαι ρετινιᾶς, ὅπως τὰ «σκοπίμω» καὶ τὰ «θρησκοκλησία» καὶ τὰ παρόμοια εἶναι ἔκφρασις διαφωνίας «εἰς σημάτινα», ἢ εἶναι πολεμικῆ, μὲ πολεμικὸν ὄλιον τὸ «odium theologicum».

Τί κριμα εἶναι καὶ ἡ γενεὰ μας, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι, δίπλα ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἔξαρσιν, ποῦ μὲν ἔκφρασις τῆς εἶχε καὶ τὴν «Διακλήρυξιν», θὰ βλέπουν καὶ τὴν αὐτὴν πολεμικὴν! Ἴσως ὅμως ἔτι θὰ ἐνοοῦμεν καλλίτερα καὶ μερικῶς θλιβεράς οὐλίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας ἱστορίας. Ἄλλὰ ἄς μὴ κλεισῶ τὸ παρὸν μὲ τὴν θλιψίαν. Ἄς τὸ κλείσω μὲ τὴν ἐλπίδα, μὲ τὴν ὅποιαν ἐτελείωμεν καὶ τὸ πρηγούμενον μου δημοσίευσμα!

ΙΕΡ. Ι. ΚΟΤΣΩΝΗΣ

Σημ. Συνατάξεως. Ἀντιπαρερχομένη μετὰ βαθιτάτης λύπης, ὅσα ἐξέφυγον τοῦ στόματος καὶ τῆς γραφίδος τοῦ καθηγητοῦ κ. Μπαλάνου περὶ «οκοπίμου» κ.τ.λ. δημοσιεύσεως τῆς «δηλώσεως» ὡς καὶ τὰ περὶ «προσωπικῶν ἐλαττηρίων τοῦ συνεργάτου μας, ἢ συνταξίς τῶν «Ἀττινῶν» δηλοῖ, ἐφ' ὅσον ὁ κ. καθηγητῆς θέτει καὶ ζήτημα εὐθύνης, ὅτι ἀναλαμβάνει αὐτὴ πᾶσαν εὐθύνην διὰ τὰ περὶ ὧν πρόκειται δημοσιεύματα τοῦ συνεργάτου μας.

Περιοδικὸν «Ἀκτινες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημῶν».— Ἐκδοεὶς Χριστ. Ἐνώσε. «Ἀκτινες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύστη 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35-023.— Θεσσαλονίκης: Ἀγίας Σοφίας 38.— Πειραιῶς: Κολοκοτρώνη καὶ Τσαμαδοῦ 67.— Ὑπεύθυνος: Δ. Γ. Σταμάτης, κατοικία: Ποικίλης 5 Ἀθήναι.— Ἐτησίαι συνδρομὴ δρχ. 7000.— Προϊστάμενος τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.— Ἐκτύπωσης: «Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἐταιρεία» Α.Ε.— Χειρόγραφα, δημοσιεύματα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.